ПРАЛЕТАРЫІ ЎСІХ КРАІН, ЯДНАЙЦЕСЯ!

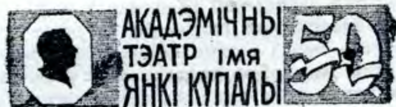
Літаратура і Мастацтва

Год выдання 39-ы
№ 50 (2511)
ПЯТНІЦА
11
верасня 1970 г.

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕННІКАЎ БССР

ВЫХОДЗІЦЬ РАЗ У ТЫДЗЕНЬ НА ШАСНАЦЦАЦІ СТАРОНКАХ.

Цана 8 кап.

ЧЫРВОНЫ ЛІСТОК У КАЛЕНДАРЫ БЕЛАРУСКАЙ КУЛЬТУРЫ

Фота Ул. КРУКА.

ПРАЗ тры дні, 14 верасня—пяцьдзесят гадоў, як жыве і служыць роднаму народу Акадэмічны тэатр імя Янкі Купалы. Яшчэ не сціхла рэха баёў той, грамадзянскай вайны, яшчэ Савецкая ўлада толькі ўсталёўвалася на беларускай зямлі, а ў сталіцы маладой рэспублікі, па загадзе Народнага камісарыята асветы БССР, адкрываў заслону першы ў гісторыі прафесіянальны тэатр. І ва ўрачыстым уздыме першыя гледачы разам з удзельнікамі спектакля спявалі «Інтэрнацыянал».

Так пачыналася гісторыя сцэнічнага мастацтва Савецкай Беларусі. Яе рабілі людзі, для якіх служэнне народу было душэўным абавязкам, патрыятычнай справай і найвялікшай радасцю. З акопаў вайны і з курных хат, з рабочых пасёлкаў і чыгуначных станцый ішлі на «агеньчык» творчасці, несучы з сабой не толькі малады напал, а глыбіннае веданне народнага жыцця.

На юбілейнай пераклічцы, натуральна, не ўсе, хто праславіў тэатр, адзавуцца на сваё імя. Уладзімір Крыловіч і Глеб Глебаў, Фларыян Ждановіч і Барыс Платонаў, Генрых Грыгоніс і Кастусь Саннікаў, Еўсцігней Міровіч і Леў Літвінаў... З кожным з гэтых імёнаў звязаны цікавыя і багатыя старонкі станаўлення і развіцця культуры сцэнічнага мастацтва, якая ўласціва лепшым работам калектыву. І наша даніна ўдзячнасці ім—шчырая і глыбокая!

Шэсць разоў на тыдні вечарамі адкрываецца заслона купалаўскага тэатра. І амаль кожны раз мы прысутнічаем на свяце акцёрскай творчасці. Стваральнікам гэтых свят—нашы апладысменты, наша пашана!

Перад вамі на фота—выпрабаваная гвардыя вопытных майстроў, ветэранаў трупы. Гэта яны стаяць на варце сапраўдных каштоўнасцей у мастацтве сцэны, перадаюць традыцыі моладзі. Не адзін дзесятак гадоў гэтыя высакародныя людзі штораніцы ідуць у родны тэатр на рэпетыцыі, каб шукаць адзіна правільныя і абгрунтаваныя фарбы таго свята, што нясе з сабой Тэатр. А ўвечары перад грыміравальным люстрам прымаюць духоўны туалет, каб на якія тры гадзіны стаць тымі людзьмі, ролі якіх даручыў ім Тэатр...

Наш здымак зроблены за тыдзень да юбілейнай даты. Праз якіх пяць хвілін іх пакліча на сцэну званок памочніка рэжысёра. На дзвярах залы ўжо вісіць заклік: «Цішэй! Ідзе рэпетыцыя!» Але ёсць яшчэ магчымасць абмяняцца жартам... Злева направа—народная артыстка СССР Лідзія Ржэцкая, народны артыст БССР Уладзімір Дзядзюшка, заслужаны артыст рэспублікі Павел Пекур, народны артыст СССР Леанід Рахленка, заслужаны артыст БССР Сцяпан Хацкевіч, народная артыстка БССР Раіса Кашэльнікава, народны артыст СССР Здзіслаў Стома, заслужаная артыстка рэспублікі Лідзія Шынко, народныя артысткі БССР Стэфанія Станюта і Вера Пола.

Матэрыялы, прысвечаныя 50-годдзю Акадэмічнага тэатра імя Я. Купалы, чытайце на стар. 4—5—6.

ад пятніцы да пятніцы

КОНКУРС НА ЛЕПШАЕ АПАВЯДАННЕ

Увесь савецкі народ рыхтуецца да вялікай знамянальнай падзеі—XXIV з'езда роднай Камуністычнай партыі.

З мэтай яшчэ большай актывізацыі літаратурных сіл па мастацкім адлюстраванні нашай рэчаіснасці Саюз пісьменнікаў БССР у гонар XXIV з'езда КПСС абвяшчае конкурс на лепшае апавяданне.

На конкурс прымаюцца апавяданні, у якіх ярка паказваюцца нашы сучаснікі з іх працоўнымі справамі, новымі ўзаемаадносінамі, высокімі маральнымі якасцямі, багатым духоўным светам, расказваецца пра тое, як савецкія людзі пераадольваюць цяжкасці і супярэчнасці, якія сустракаюцца ў жыцці, змагаюцца за перамогу ідэй камунізма.

У конкурсе могуць прыняць удзел як члены Саюза пісьменнікаў, так і пачынаючыя літаратары рэспублікі.

Конкурс закрыты. Рукапісы на беларускай мове ў двух экземплярах дасылаць пад дэвізам, прозвішча і адрас аўтара—у асобным канверце.

Тэрмін прадстаўлення апавяданняў — да 1 снежня 1970 года.

За лепшыя апавяданні ўстанаўліваюцца наступныя прэміі:

I прэмія (адна) — 300 руб.
II прэмія (дзве)—200 руб.
III прэмія (дзве)—150 руб.

Апавяданні, дасланыя на конкурс, разглядае журы, створанае праўленнем Саюза пісьменнікаў БССР. Вынікі конкурсу будуць абвешчаны ў канцы снежня г. г.

Рукапісы дасылайце па адрасе: г. Мінск-30, вул. Энгельса, 9—Саюз пісьменнікаў БССР (з прыпіскай «на конкурс»).

ПОЛЬСКІЯ ВЫДАВЕЦТВЫ ПРАПАНУЮЦЬ

У Мінскай кнігарні «Дружба» ўрачыста адкрылася Дэкада польскай кнігі, прысвечаная 100-годдзю з дня нараджэння У. І. Леніна і 25-годдзю перамогі над фашысцкай Германіяй. На адкрыцці дэкады выступілі намеснік старшыні Дзяржаўнага камітэта Савета Міністраў БССР па друку Р. Ткачук, сакратар праўлення Саюза пісьменнікаў БССР І. Шамякін, літаратуразнаўца А. Мальдзіс, прадстаўніца польскага знешнегандлёвага аб'яднання «Арс Палона» Аліна Латчык. На выстаўцы прадстаўлены творы польскіх класікаў, сучасных паэтаў і празаікаў, слоўнікі, даведнікі, энцыклапедыі, дзіцячая літаратура. У адным з раздзелаў выстаўкі — літаратура, прысвечаная У. І. Леніну.

На здымку нашага фотакарэспандэнта Ул. Крука — урачыстае адкрыццё дэкады.

У ГЭТЫЯ ДНІ...

...СКЛАДЗЕНЫ

спіс архітэктурных помнікаў Беларусі, па якіх Агенцтва друку «Навіны» падрыхтуе серыю каляровых дыяпазітываў для распаўсюджвання ў нашай краіне і за яе межамі.

У спіс уваходзяць 25 помнікаў беларускай архітэктуры ад старажытнасці да нашых дзён. У тым ліку Мірскі замак, Полацкі Сафійскі сабор, Дом урада БССР, мемарыяльны комплекс Хатынь.

...ЗАКРЫЛАСЯ

ў Маскве выстаўка работ савецкіх сатырыкаў пад дэвізам «Сатыра на лініі агню», якую арганізавалі Саюз мастакоў СССР і рэдакцыя часопіса «Крокодил». Асноўная тэма выстаўкі — выкрыццё агрэсіі на Блізкім Усходзе і ў Паднёва-Усходняй Азіі. У выстаўцы прымалі ўдзел мастакі Мінска. За лепшую палітычную карыкатуру журы ўзнагародзіла дыпломамі беларускіх мастакоў А. Чуркіна і С. Раманава.

...АДБЫЛАСЯ

ў Нясвіжы нарада работнікаў культурна-асветных устаноў раёна і сакратароў партарганізацый, старшыняў сельскіх Саветаў, сакратароў камсамольскіх арганізацый, прафсаюзных актывістаў, якая абмеркавала пытанні падрыхтоўкі клубаў і бібліятэк да XXIV з'езда КПСС.

ЛЯЛЬКІ ЗАПРАШАЮЦЬ У ТЭАТР

Гэты «вясёлы» будынак, як называюць яго дзеці, добра ведаюць і дашкалята і школьнікі. Тут Дзяржаўны тэатр лялек БССР. Пакуль што ціха ў яго фае і глядзельнай зале. Закрыты чахламі крэслы. За сцэнай, нібы на парад, выстраіліся любімыя героі казак — лялькі. А ў службовых пакоях тэатра жыццё не сціхае: штодзень ідуць рэпетыцыі. Мастакі шукаюць эскізы афармлення новых спектакляў. З музычнага пакоя даносяцца гукі фартэпіяна. Без музыкі не можа быць спектакля для дзяцей.

Карэспандэнт газеты «Літаратура і мастацтва» звярнуўся да галоўнага рэжысёра тэатра, заслужанага артыста БССР А. Ляляўскага з просьбай падзяліцца думкамі пра новы сезон. Вось што ён расказаў:

— Заўтра мы пачынаем свой дваццаць першы сезон. Дзецям пакажам спектакль па вядомай рускай казцы «Васіліса Прыгожая», а ўвечары дарослым гледачам—камедыю «Цудоўная Галатэя».

За гады сваёй работы наш калектыў паставіў каля ста п'ес. Гэта творы беларускіх, рускіх і зарубежных аўтараў. Побач са спектаклямі для дзяцей тэатр пачаў рэгулярна знаёміць са сваімі пастаноўкамі і дарослага гледача.

Сувязі са школамі і дзіцячымі садамі ў нас даўнія і цесныя. Недахопу ў гледачах не адчуваем. Тэатр не пустуе. Дзеці любяць гераічныя і чарадзейныя казкі-спектаклі. Самым маленькім гледачам паказваем казкі пра жывёл.

Але сувязі з гледачом трэба арганізоўваць неяк больш змястоўна, цікава, з улікам спецыфікі нашых гледачоў. Звычайна, у вялікіх дзіцячых тэатрах ёсць педагагічная частка. Там працуюць кваліфікаваныя педагогі. Гэта павінны быць людзі, улюбёныя ў мастацтва, людзі, якія ведаюць яго. На жаль, нашаму тэатру на педагогаў не шанцавала. Не трапляўся такі чалавек, які б любіў і дзяцей, і мастацтва. Часцей за ўсё ён выкарыстоўваўся не па сваім прызначэнні, бо не быў выхавацелем юнай аўдыторыі, палымяным прапагандыстам мастацтва. Таму даводзілася яму памагаць адміністратарам распаўсюджваць білеты і інш. Зараз у тэатры няма нават штатнай адзінкі педагога. Пакуль што яго абавязкі выконваюць самі акцёры. Яны і пра спектакль дзецям раскажуць,і пакажуць ім, як «працуюць» лялькі, як імі кіруюць акцёры.

Леташні сезон, на жаль, не прынёс нашаму калектыву вялікіх творчых удач і знаходак. Мы выканалі план — паставілі чатыры спектаклі. Працавалі сумленна, старанна. Спектаклі, як нам здаецца, пастаўлены на добрым прафесіянальным узроўні. Але пачуццё незадаволенасці ўсё ж засмучае нашы сэрцы. Мы не змаглі, напрыклад, знайсці п'есу, спектакль па якой быў бы дастойны вялікай ленінскай даты. І давялося аднавіць з нашага ранейшага рэпертуару гераічную казку-спектакль паводле А. Гайдара «Ваенная тайна».

Колькі мы жывём і працуем, наш заўсёдны клопат — беларускі рэпертуар. Імкнёмся наладзіць творчыя сувязі з беларускімі пісьменнікамі. Былі ў нас і сапраўдныя ўдачы. Віталій Вольскі па матывах беларускай народнай казкі «Дзед і Жораў» напісаў для тэатра цікавую п'есу. Цяпер гэты спектакль думаем аднавіць. Было б няправільна сцвярджаць, што наш тэатр мінаюць беларускія літаратары. Не, яны прыходзяць, шчыра прапануюць нам свае п'есы. Але пакуль што іх намаганні не далі жаданага плёну. Значыць, трэба і далей настойліва працаваць і нам з драматургамі, і пісьменнікам часцей бываць у тэатры, сярод юных гледачоў.

Мы зрабілі спробу сваімі сіламі паставіць беларускі спектакль. За аснову ўзялі незавершаную п'есу-казку У. Галубка «Ліпавічок». Многа працавалі над ёю, пашырылі яе змест і назвалі «Ліпавічкі». Але гэты спектакль не прынёс нам поўнага задавальнення і вялікай творчай радасці. Яшчэ і яшчэ раз пераконваемся ў бясспрэчнай ісціне — кожны тэатр павінен мець свайго драматурга! Я павінен тут сказаць, што ў пісьменнікаў Расійскай Федэрацыі адбыўся прыкметны зрух, многія з іх паспяхова сталі супрацоўнічаць з тэатрамі лялек, і гэта дае добрыя вынікі. Я веру, што і нашы беларускія аўтары памогуць тэатру.

Чым жа мы парадуем нашых гледачоў у новым сезоне? Ідуць рэпетыцыі спектакля для дарослых «Скарбы Сільвестра». Гэта п'еса балгарскага пісьменніка Ангела Вагенштайна. Увагу нашу прыцягнулі сучасныя матывы п'есы — барацьба з антыкамунізмам.

Робяцца лялькі для другога спекталя-казкі, ужо для дзяцей, «Апельсіны і Прынц» паводле вядомага твора «Любоў да трох апельсінаў». Ставіць гэты спектакль рэжысёр тэатра В. Казлова, мастак А. Фаміна. Пачаліся работы над эскізамі гераіка - патрыятычнага, я б нават сказаў, эпікагістарычнага спектакля-легенды «Званы-Лебедзі». Э. Карнаухава і Л. Браўсевіч. І ўсё ж нам вельмі хочацца, каб у гэтым сезоне ў рэпертуары тэатра з'явіўся спектакль па п'есе беларускага аўтара.

І апошняе: не забываем аб прафесіянальнай вучобе нашай творчай моладзі. Летась у нас рэгулярна праводзіліся заняткі па мове, вакале, руху, тэхніцы ваджэння лялек. Неабходнасць у такіх занятках відавочная. І сёлета наша моладзь будзе павышаць свае прафесіянальныя веды.

СТО РАДКОЎ з рэдакцыі

ТВОРЧАЯ КАМАНДЗІРОЎКА

Камандзіроўка... У дачыненні да людзей, якія прысвяцілі сваё жыццё літаратуры і мастацтву—гэта творчы працэс, у выніку якога з'яўляюцца новыя творы. Зрэшты, у дачыненні да чалавека творчай прафесіі, можна спрачацца адносна вызначэння самога тэрміна — творчая камандзіроўка ці проста камандзіроўка. Дзе і як правесці тую мяжу-грань, за якой ён нешта стварае ці не стварае! Творчы працэс, як вядома, вельмі складаны і мала паддаецца аналізу. Тут толькі прыблізна можна гаварыць пра колькасць назапашанага матэрыялу, уражанняў, г. зн. пра тое, працяглай была камандзіроўка, ці не. Ды і гэта сцвярджэнне даволі-такі адноснае.

Менавіта пра гэта—пра творчую камандзіроўку—нам і рупіць пагаварыць сёння.

Усе мы добра ведаем, што ў аснову любога твора кладзецца жыццёвы факт, тое, што мела або магло мець месца ў жыцці. І толькі тая мастацкая рэч становіцца ў цэнтры ўвагі грамадскасці, дзе дакладна і ярка выведзены людзі, паказаны іх характары, умовы жыцця. Агульнавядома, што ў мастацтве вышыні дасягаюцца толькі тады, калі грамадскі вопыт становіцца непасрэдным перажываннем мастака.

Камандзіроўка дае магчымасць творцу бліжэй падысці да разумення надзённых пытанняў жыцця, тых задач, што стаяць перад грамадскасцю, а ў выніку паміж мастаком і акружаючым асяроддзем узнікае вельмі трывалая сувязь. У першую чаргу—унутраная. Мы многа ведаем прыкладаў таго, як гэтая ўнутраная садружнасць нараджала выдатныя творы, была вызначальным у іх з'яўленні на свет.

Возьмем класічны прыклад—з Янкам Купалам. Яго паэма «Над ракой Арэсай»—вынік паглыбленага і зацікаўленага вывучэння рэчаіснасці. А «Будучыня» Эдуарда Самуйлёнка! А «Далёка ад дому» Петруся Броўкі! А кніжкі вершаў Максіма Танка, Пімена Панчанкі, нататкі Кастуся Кірэенкі, якія яны прывозілі з замежных падарожжаў! А апавяданні Аляксея Кулакоўскага, нарысы Янкі Сіпакова, Веры Палтаран, паэтычныя рэпартажы Рыгора Барадуліна, Генадзя Бураўкіна!.. Спіс можна працягваць доўга.

Значыць, так: творчая камандзіроўка — гэта важны і адказны момант у працы мастака, гэта не проста азнаямленчая паездка, а покліч сэрца. Яна, паўторым, дае творцу магчымасць пабываць у гушчы жыцця, адчуць яго першародны смак і пах, завязаць з ім новую і трывалую ніць той унутранай сувязі, без якой творчасць бяскрылая, мёртванароджаная.

На жаль, даводзіцца сутыкацца з выпадкамі, калі творчая камандзіроўка ператвараецца ў нешта зусім іншае. Не сакрэт жа, што часам яна даецца людзям творча пасіўным, інертным, абыякавым. Для іх паездка ў калгас ці на будоўлю—толькі магчымасць адпачыць, развеяцца ад сталічнага тлуму і «аднастайнасці». На сумныя вывады скіроўваюць нас некаторыя творцы, якім выпісваюцца камандзіровачныя пасведчанні і дарожныя білеты. Ці не выглядаюць часам такія паездкі спекуляцыяй даверам і добрымі пачуццямі нашых працаўнікоў, якія лічаць творчых работнікаў людзьмі высокай інтэлектуальнай культуры, «сейбітамі разумнага, добрага, вечнага»! Яны клапоцяцца аб іх з самага пачатку. І сустрэнуць як след, і месца «праб'юць» у гасцініцы, і ўгавораць непрыступных касіраў авіяліній пакінуць білецік: хаця б было добра, хаця б гэта спрыяла творчай працы тых, хто да іх прыехаў, не перашкаджала іх натхненню. Ён, «творца», прымае ўсё гэта як належнае, застаючыся ўвесь час толькі ганаровым госцем. Жыць жыццём сваіх будучых герояў ён лічыць сумным і непатрэбным—маўляў, вывезе творчая фантазія. А фантазія, не падмацаваная канкрэтнымі назіраннямі і ўражаннямі, не вывозіць, а падводзіць. У выніку з'яўляюцца творы, пазбаўленыя жыццёвага дыхання, зямной цеплыні, душэўна-чалавечай глыбіні, — творы-верхаводкі. Мастак прывозіць з сабою эскізы, не адзначаныя глыбокім зместам, кінааператар прапаноўвае мастацкаму савету студыі кінаштампы, паэт з рэдакцыі ў рэдакцыю носіць свае лірычныя рэпартажы-стэрэатыпы...

Але з творчымі камандзіроўкамі адбываюцца і больш дзіўныя метамарфозы. Кіраўнікі творчых саюзаў не будуць, пэўна, адмаўляць таго, што часам сродкі, прызначаныя для ажыўлення творчага жыцця арганізацыі, скарыстоўваюцца не па прызначэнню. Ніякавата пра гэта казаць, але пад час творчая дапамога ператвараецца ў звычайную грашовую, прытым беззваротную, ссуду.

Зразумела, такія выпадкі не частыя. Для большасці нашых творчых работнікаў камандзіроўка—не вясёлая экскурсія, а ўдумлівае даследаванне жыцця людзей, вывучэнне тых праблем, якія хвалююць сёння працаўнікоў горада і вёскі. І тады пасля творчых камандзіровак мы чытаем цікавыя нарысы, бачым на экране жывых людзей, падоўгу стаім зачараваныя каля палотнаў са свежымі фарбамі—і адчуваем ва ўсіх гэтых занатоўках рэчаіснасці глыбокі сэнс і жыццясцвярджальны пафас. І тады мы гаворым, што гэта была сапраўдная творчая камандзіроўка літаратара, мастака, работніка кіно.

БУДЗІЦЬ ЖЫВЫЯ ЗДОЛЬНАСЦІ

Нататкі з уступных экзаменаў па роднай мове і літаратуры

Жнівень быў нялёгкім для тых выкладчыкаў філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага універсітэта імя У. І. Леніна, якім сёлета давялося прымаць уступныя экзамены. Як і летась, конкурс аказаўся вялікі: чатыры чалавекі — на аддзяленне беларускай і рускай мовы і літаратуры, пяць — на аддзяленне рускай мовы і літаратуры. Цяга выпускнікоў да гуманітарных навук працягвае нарастаць, і гэта радуе. Прыемна ў цэлым, што і агульнаадукацыйны ўзровень абітурыентаў расце, што ўсё цяжэй становіцца з лепшых выбіраць лепшых, бо ўжо не толькі прыходзіцца браць пад увагу, бал, які абітурыент набраў, але і ўсе паказчыкі па вучобе ў школе, праяўленыя ў школе здольнасці.

Тым не менш экзамены выявілі і шэраг істотных недахопаў у падрыхтоўцы школьнікаў — будучых прэтэндэнтаў на атрыманне спецыяльнасці філолага, і гэта, напэўна, патрабуе больш шырокага грамадскага абмеркавання.

Абітурыентам-філолагам сёлета былі прапанаваны наступныя тэмы сачыненняў — «Якуб Колас — вялікі песняр беларускага народа», «Вобразы Васіля і Ганны ў рамане І. Мележа «Людзі на балоце», «Маё разуменне любві да Радзімы».

З літаратурных тэм большасць абітурыентаў пісала сачыненні па рамане І. Мележа, каля сарака працэнтаў выбрала вольную тэму.

Трэба сказаць, што большасць учарашніх школьнікаў выявіла дастатковае ўменне самастойна раскрываць зададзеную тэму, добрае веданне літаратурных твораў. З лепшых сачыненняў запомніліся сачыненні на вольную тэму М. Прыгодзіча (Лыпчаўская СШ Пінскага раёна), Тамары і Святланы Лапаў (Ваўкавыская СШ № 2).

«Чацвёрачныя» сачыненні ў цэлым таксама вызначаліся дастаткова шырокім веданнем матэрыялу. Але ўсё ж завельмі давала адчуваць сябе іх залежнасць ад стылю падручніка. Відаць, школа не заўсёды пільна патрабуе самастойнасці ў разгортванні тэмы, не заўсёды звяртае ўвагу на недапушчальнасць механічнага завучвання фраз падручніка. Асабліва гэта было відно з сачыненняў па рамане І. Мележа. Прычым амаль усе абітурыенты паўтаралі відавочныя недакладнасці, якія трапілі ў падручнік. Так, яны пісалі, што чытач з Ганнай у рамане ўпершыню сутыкаецца, калі ўсе куранёўцы едуць на сенажаць, у той час, калі на самой справе знаёмства чытача з ёй адбываецца зусім у іншых абставінах, — успомніць апісанне раніцы ў сяле і як Ганна выходзіць да студні. Усе сачыненні, таксама ўслед за падручнікам, называлі Апейку старшынёй райвыканкома, хаця ён у рамане — старшыня валвыканкома.

Сачыненні на вольную тэму, хоць у цэлым і праяўлялі большую самастойнасць у выкладанні тэмы і больш павышаную эмацыянальнасць, тым не менш не былі пазбаўлены шаблонна-газетнага стылю, агульшчыны, рыторыкі. Відаць, школа павінна яшчэ больш завастраць увагу на выхаванні асобы ў вучнях, на прабуджэнні ў кожным з іх умення выказваць сябе, сваё канкрэтнае, непаўторнае, жывое хваляванне. Гэта нам здаецца вельмі важным у падрыхтоўцы вучня, як шматгранна адукаванай, гарманічна развітай асобы.

У цэлым пісьменнасць сачыненняў была здавальняючай. «Троечныя» сачыненні больш грашылі стылявымі памылкамі, неахайнасцю ў выразах, русізмамі, чым уласна граматычнымі памылкамі. Але кідаліся ў вочы і некаторыя характэрныя, уласцівыя амаль усім слабым сачыненням зрывы. Так, у большасці сачыненняў двоечнікаў — і гэта перш за ўсё, відаць, будзе цікавым для настаўнікаў,— фігурыравалі такія памылкі:

а) няўменне адрозніваць узмацняльную часціцу «ні» ад адмоўнай «не»;

б) невылучэнне пабочных слоў коскамі;

в) няўменне адрозніваць складана-злучаны сказ са злучнікам «і», і ў выніку пропуск коскі перад «і»;

г) некаторыя абітурыенты празмерна злоўжывалі далучанымі канструкцыямі ў выглядзе самастойных сказаў;

д) траплялася таксама няправільнае напісанне і перанос афрыкатаў;

е) чамусьці вельмі многія абітурыенты не скарачаюць «у» і замест «ё» пішуць «е».

Вусныя адказы паказалі, што абітурыенты ў аснове сваёй рыхталіся старанна — добра ведалі рэкамендаваныя праграмай мастацкія творы, умелі аналізаваць тэму, ідэю твора, слабей — мастацкія асаблівасці. Вусная культура іх увогуле нядрэнная. Большасць абітурыентаў на гэты раз многа дэкламавала напамяць мастацкіх тэкстаў і дэкламавала па-мастацку.

Лепшымі адзнакамі экзаменатары адзначылі адказы І. Роўды з Мядзельскай СШ, Т. Галабурды з Косава, А. Насцюк з Докшыцкай СШ, М. Падворнай са Смілавіцкай СШ, Р. Жыбуль са Заёмінскай СШ Стаўбцоўскага раёна і інш.

Разам з тым вусны экзамен выявіў і асобныя слабыя месцы ў падрыхтоўцы вучняў. Так, благімі, як правіла, былі адказы па абагульняючых пытаннях — па характарыстыцы сучаснай паэзіі, прозы, драматургіі. Складвалася ўражанне, што школа зусім адарвана ад сучаснага літаратурнага працэсу, вучні амаль абсалютна не ведаюць сённяшняга дня літаратуры, вельмі мала чытаюць літаратурных часопісаў і газет, часта нават не ведаюць, якія літаратурныя часопісы і газеты ў нас выдаюцца. Гэта, на нашу думку, вялікая бяда, вялікая недаробка школы.

Выявілася і яшчэ адна вельмі прыкрая акалічнасць, у якой вінаваты ўжо не так абітурыенты, як тыя, хто даваў і зацвярджаў мінімум рэкамендацыйнага спіску па роднай літаратуры. Гэта спіс, змешчаны ў даведніку 1970 года, выдадзеным «Народнай асветай», настолькі вузкі, што па-за ўвагай засталіся вельмі важныя творы і з'явы роднай літаратуры. Абітурыенты ведалі толькі тое, што ўключана было ў спіс, і ні кроплі болей. І атрымлівалася, што яны як і не чулі пра «Сымона-музыку» Якуба Коласа, «Паўлінку» Янкі Купалы, «Салаўя» З. Бядулі, пра паэзію Цёткі, раннія апавяданні М. Лынькова і многае іншае. Засяроджваючы ўвагу толькі на творах, пазначаных у спіску, абітурыенты амаль не мелі ўяўлення аб этапах, заканамернасцях гістарычнага развіцця роднай літаратуры.

Усё яшчэ слабымі застаюцца ў абітурыентаў і веды па тэорыі літаратуры. У лепшым выпадку зазубрана гучалі асобныя азначэнні. Растлумачыць жа іх, прымяніць веды на практыцы — гэтага большасць абітурыентаў не магла. Даваліся, напрыклад, азначэнні тэмы, ідэі, а калі прапаноўвалася канкрэтна вызначыць тэму, ідэю канкрэтнага твора, абітурыент губляўся. Лягчэй было пачуць таксама само азначэнне літаратуры ці вершаваных памераў. А, зноў жа, прыкладаў метафар ці паэтычных радкоў пэўнага памеру абітурыенты амаль не прыводзілі, вельмі цяжка было ім канкрэтна вызначыць, якім памерам напісан той ці іншы верш. У агульным блытаныя ўяўленні былі ў абітурыентаў і аб відах і родах літаратуры, жанрах, сюжэце, рэалізме, рамантызме і іншых пытаннях, звязаных з тэорыяй літаратуры.

Дало выразна адчуць сябе і тое, што вучні зусім не займаюцца ў старэйшых класах роднай мовай. Як правіла, яны губляліся пры граматычным разборы сказаў, блыталіся ў раскрыцці марфалагічнай структуры слова, не ведалі фанетыкі. Знакі ў сказе, звычайна, расстаўляліся імі правільна, але вытлумачэнне іх зноў жа не заўсёды ішло гладка.

Некалькі слоў хочацца сказаць яшчэ аб адным. Сёлета значна больш, чым летась, пісалі сачыненні па беларускай літаратуры абітурыенты негуманітарных факультэтаў — будучыя біёлагі, хімікі, фізікі, матэматыкі. Вусны экзамен па роднай літаратуры здаваў значна меншы працэнт абітурыентаў, і, відаць, таму, што паступаючыя загадзя да яго не рыхтаваліся. Чамусьці да апошняга часу ў аб'явах аб прыёме якія даюцца вну, спецыяльна не агаворваецца палажэнне, што выпускнікі могуць па выбары пісаць сачыненне на беларускай ці рускай мове і па сваім выбары могуць здаваць вусны экзамен па адной з дзвюх літаратур — рускай ці беларускай. Аб гэтым яны даведваюцца толькі з аб'яў прыёмнай камісіі, і, вядома, за лічаныя дні ўзнавіць веды па роднай літаратуры ім цяжка, і яны здаюць тое, што на працягу ранейшага часу рыхтавалі.

Асаблівую захопленасць у абітурыентаў-нефілолагаў выклікалі такія вольныя тэмы, як «Роздум ля помніка Леніну», «Квітней, родная Беларусь!..» Нямала з іх пісала і на літаратурныя тэмы, і, трэба сказаць, што сачыненні нефілолагаў часта прыносілі большае задавальненне, чым тых абітурыентаў, якія чамусьці вырашылі, што іх лёс — філалогія. Бо якраз у нефілолагаў, якія пісалі сачыненне па беларускай літаратуры, як правіла, больш выяўлялася самастойнага погляду на рэчы, больш творчага, арыгінальнага пачатку.

Ёсць даўнішняя, застарэлая стэрэатыпная думка, што, калі ў цябе няма ніякіх здольнасцей, ідзі на філфак — тут і без здольнасцей можна пачытваць кніжкі, што літаратура — не фізіка ці матэматыка, ёю можа займацца кожны. Больш недарэчнага сцверджання цяжка прыдумаць! Каб выхаваць не чыноўніка ад літаратуры, а сапраўднага літаратара, патрэбен жа не проста абітурыент з дастатковым агульнаадукацыйным узроўнем, — патрэбен чалавек з жывым адчуваннем літаратуры, якое пачынаецца са здольнасці і самабытна выяўляць сябе самога, непаўторнага, у слове, і з умення па-свойму трансфарміраваць узятае ад настаўніка, ад мастацкага твора, ад падручніка. Калі гэтых своеасаблівых здольнасцей вучань не праяўляе ў школе, калі ўсе яго веды па літаратуры — проста агульнаадукацыйны цэнз, то, відаць, настаўнік не павінен такому выпускніку ставіць у атэстаце выдатна, не павінен дэзарыентаваць вучня. Маючы толькі па літаратуры «выдатна», такі вучань і вырашае, што яго прызванне — філфак, і паспрабуй дакажы з іх катораму, што ён не ведае літаратуры! Хочацца, каб і пра гэта помнілі настаўнікі, выпускаючы сваіх гадаванцаў у свет.

Чытаючы сачыненні абітурыентаў негуманітарных факультэтаў, прыходзілася часам шкадаваць, чаму ж гэта яны пайшлі не да нас, на філфак. А ўсё ад таго, што ў тых сачыненнях выяўлялася самастойнасць, асоба, з якой мог бы пачацца і выдатны філолаг. Але, відаць, самастойнасць, асобу ў абітурыента-нефілолага абудзіла не так літаратура, як іншыя навукі. Літаратура не менш канкрэтная дысцыпліна, чым фізіка ці хімія, і як бы добра было, каб яна стала не толькі датчыкам агульнаадукацыйнага цэнзу, які так скасабочана вымеран ва ўжо ўпамянутым намі даведніку 1970 года, а шырокім будзіцелем жывых здольнасцей вучня, асобы у ім, самастойнасці, шырыні кругагляду.

Алег ПОЙКА,
доктар філалагічных навук, в. а. прафесара кафедры беларускай літаратуры БДУ імя У. І. Леніна

15-25 верасня ў Ташкенце адбудзецца кінафестываль краін Азіі і Афрыкі

КІНО І ЖЫЦЦЁ НАРОДА

Аждар ІБРАГІМАЎ,
кінарэжысёр, народны артыст Азербайджанскай ССР

Не першы раз Ташкент становіцца месцам важных міжнародных сустрэч. Стаў крылатым выраз «дух Ташкента», сэнс якога — гэта імкненне народаў да мірнага вырашэння вострых праблем часу.

Неўзабаве сталіца савецкага Узбекістана прыме ў свае гасцінныя абдымкі кінематаграфістаў з многіх краін Азіі і Афрыкі. Іх прывядзе сюды жаданне паказаць калегам па мастацтве свае творы, пазнаёміцца з фільмамі, зробленымі ў іншых краінах. Адным словам, бліжэй і лепш пазнаць адзін аднаго.

Я не буду асабліва арыгінальны, калі скажу, што творчыя кантакты і супрацоўніцтва кінематаграфістаў розных краін маюць важнае значэнне. Кінамастацтву па праве належыць вельмі вялікае месца ў духоўным жыцці сучаснага чалавека.

Сумленны, шчыры, верны жыццёвай праўдзе фільм здольны многае расказаць аб людзях, якія жывуць у розных кутках планеты, аб іх думах, спадзяваннях, імкненні да свабоднага жыцця і справядлівасці.

«За мір, сацыяльны прагрэс і свабоду народаў!» — такі дэвіз Ташкенцкага міжнароднага кінафестывалю.

Мы, савецкія людзі, з поўным разуменнем і спачуваннем ставімся да справядлівай барацьбы народаў супраць імперыялізму і неакаланіялізму, верым у поўную перамогу іх справядлівай справы.

Савецкіх кінематаграфістаў радуе шчырае імкненне многіх калег з афра-азіяцкіх краін ствараць фільмы, прасякнутыя духам любві да сваіх народаў, традыцыі і культура якіх бяруць вытокі з далёкага мінулага.

Мы ведаем, што творам нацыянальнай кінематаграфіі бывае часам нялёгка канкурыраваць з прадукцыяй заходніх фірм, якія наваднняюць экраны многіх краін сваёй прадукцыяй, нярэдка проста разбэшчваюць маладое пакаленне прапагандай пагоні за нажывай, сексу і гангстэрызму. Але таленавітыя фільмы мясцовых мастакоў, нягледзячы ні на што, знаходзяць дарогу да гледача, знаходзяць жаданы водгук у яго сэрцы.

У нас няма ніякага сумнення ў тым, што маладыя нацыянальныя кінематаграфіі будуць расці і мацнець год у год і заваёўваць экраны сваіх краін, выцясняючы камерцыйную кінахалтуру заходніх дзялкоў.

Фестываль будзе «выяўляць і заахвочваць лепшыя творы кінамастацтва краін Азіі і Афрыкі, развіваць супрацоўніцтва паміж кінематаграфістамі розных краін». Таму ён з поўным правам можа разлічваць на разуменне і падтрымку ўсіх прагрэсіўных дзеячоў мастацтва, якія выдатна разумеюць, як важна не толькі ўмацоўваць творчыя пазіцыі нацыянальных кінематаграфій, але і дапамагаць ім смялей выходзіць на міжнародную арэну, рабіць лепшыя творы здабыткам шырокага, многанацыянальнага экрана.

Напярэдадні другога кінафестывалю краін Азіі і Афрыкі ў Ташкенце, мне хочацца яшчэ раз падкрэсліць, што кінамастацтва заклікана натхняць людзей на барацьбу за высокія ідэалы свабоды, шчасця, міру. І агульныя намаганні рэжысёраў і сцэнарыстаў, акцёраў і ўсіх іншых майстроў кіно павінны быць накіраваны на тое, каб такіх фільмаў было ўсё больш ва ўсіх краінах.

(АДН).

МАСТАЦТВА З ВЯЛІКАЙ ЛІТАРЫ,

Кандрат КРАПІВА,
народны пісьменнік Беларусі

ВЯЛІКІХ ТВОРЧЫХ ПОСПЕХАЎ!

Ад «Беларускай хаткі» да Акадэмічнага тэатра—такі шлях прайшоў калектыў купалаўцаў за пяцьдзесят гадоў сваёй творчай працы. Пачатак гэтай працы закладвалі адданыя любімай справе таленавітыя юнакі і дзяўчаты, якія з часам выраслі ў выдатных майстроў сцэны і выгадавалі новае таленавітае пакаленне. Вялікі ўклад унёс тэатр ў развіццё беларускага тэатральнага мастацтва. Сотні спектакляў было пастаўлена на яго сцэне, і яны прынеслі савецкаму гледачу шмат радасці і вялікую эстэтычную асалоду.

Побач з творамі Астроўскага, Горкага, Шэкспіра, Мальера на сцэне тэатра знайшлі сцэнічнае ўвасабленне творы многіх савецкіх аўтараў, у якіх адлюстраваліся вялікія падзеі нашых дзён, ратныя і працоўныя подзвігі савецкіх людзей у іх барацьбе за стварэнне сацыялістычнага грамадства.

Значную ролю адыграў тэатр у развіцці беларускай драматургіі. Многія з вядомых нам цяпер беларускіх драматургаў упершыню прыйшлі ў гэты тэатр са сваімі, яшчэ далёка не дасканалымі творамі. Уважлівыя адносіны калектыву да маладых аўтараў, кваліфікаваная дапамога выдатных майстроў — рэжысёраў і акцёраў дапамагла ім глыбей уразумець законы драматургіі і патрабаванні сцэны.

Мяне асабіста з калектывам гэтага тэатра доўгія гады звязвае плённая творчая дружба. Тут я ўпершыню пазнаў асалоду якую дае людзям сапраўднае тэатральнае мастацтва, калі глядзеў спектакль «На Купалле» з Г. Грыгонісам у галоўнай ролі. Больш блізкае знаёмства з тэатрам адбылося, калі мяне папрасілі перакласці камедыю Д. Фанвізіна «Недарасль». У часе падрыхтоўкі спектакля я часамі прысутнічаў на рэпетыцыях і меў магчымасць наглядаць, як драматычны твор ператвараецца ў сцэнічны, якія намаганні патрабуюцца для гэтага ад рэжысёра і акцёраў. Нарэшце, заахвочаны прыкладам Кузьмы Чорнага, п'еса якога «Бацькаўшчына» ўжо з поспехам ішла на гэтай сцэне, я і сам адважыўся паспрабаваць свае сілы ў новым для мяне жанры. Вынікам была п'еса «Канец дружбы», з якой я нясмела пераступіў парог тэатра. Сустрэлі мяне прыхільна і агульнымі намаганнямі пачалі прыводзіць п'есу «ў божаскі від» у сэнсе зручнасці яе для пастаноўкі на сцэне. Найбольш дапамагаў мне пры гэтым пастаноўшчык спектакля Л. Літвінаў.

Купалаўцамі былі пастаўлены ўсе напісаныя мною п'есы, апрача аднае. Ставілі іх Л. Літвінаў, Л. Рахленка, К. Саннікаў. Вялікую дапамогу ў пастаноўцы камедыі «Хто смяецца апошнім» аказаў рэжысёр МХАТа Іосіф Майсеевіч Раеўскі.

Некаторыя з гэтых спектакляў карысталіся поспехам у гледача, а былі і не вельмі ўдалыя. Залежала гэта ў асноўным ад якасці драматургічнага матэрыялу. Што да выканаўцаў, дык яны не шкадавалі сіл, каб зрабіць спектакль яркім і цікавым. А зрабіць яны маглі шмат. Каб у гэтым пераканацца, досыць назваць імёны такіх выдатных майстроў сцэны, як У. Крыловіч, Г. Глебаў, Б. Платонаў, Л. Ржэцкая, Л. Рахленка, У. Уладамірскі, Г. Грыгоніс, І. Ждановіч, К. Міронава, В. Галіна, У. Дзядзюшка, С. Бірыла, В. Пола, А. Бараноўскі, З. Стома, С. Станюта, З. Браварская, П. Пекур, І. Шаціла.

Яшчэ можна было б назваць многіх з слаўнай плеяды купалаўцаў, што здабывалі славу свайму тэатру і ўсяму беларускаму тэатральнаму мастацтву. Вялікае ім дзякуй, што ў сваёй творчай працы яны аддалі ўвагу і маім творам, зрабіўшы ўсё магчымае, каб данесці да глядача ўсё лепшае, што ў іх ёсць.

Ад усяго сэрца віншую калектыў роднага мне тэатра з слаўным юбілеем і жадаю яму далейшых творчых поспехаў на радасць савецкаму гледачу!

Іосіф РАЕЎСКІ,
народны артыст СССР

КУПАЛАВЕЦ—ЗВАННЕ АДКАЗНАЕ

Хачу сказаць вам, дарагія калегі, што купалавец—гэта ўжо званне, якім можна ганарыцца і якое «да твару» сапраўднаму акцёру!

...Трыццаць гадоў назад слава тэатра яшчэ была не такая вялікая. Я, у прыватнасці, ведаў пра калектыў нямнога. Калі ж паглядзеў вашы спектаклі — зразумеў, што маю справу з цікавымі акцёрамі, што вам пад сілу складаныя задачы. Мне прадстаяла разам з рэжысёрам Міхаілам Зоравым працягваць работу над «Апошнімі» М. Горкага. Мая задача была і цяжкая і сціплая — ўнесці ў спектакль, калі можна так сказаць, мхатаўскі дух. Ніколі не забуду непаўторную Веру — Ждановіч, Соф'ю — Галіну, Пятра — Платонава, Якава — Бірылу, Івана Каламійцава — Уладамірскага. «Мхатаўскае» было для іх арганічнае і зразумелае. І тое ж самае ў сатырычным спектаклі «Хто смяецца апошнім» — Рахленка, Глебаў, Грыгоніс развівалі на беларускай сцэне здабытае Станіслаўскім у «Гарачым сэрцы».

Гартаючы ў думках «этапы вялікага шляху» купалаўцаў, бачыш, што тэатру шанцавала на рэжысуру — Міровіч, Літвінаў, Саннікаў, Рахленка, Зораў, Эрын... Можа, такі доўгі спіс розных рэжысёраў і здзівіць кагосьці, але кожны з названых тут аддаў сябе, свой талент, свае нервы, свае сілы, каб умацаваць гэтае званне — купалавец. І ўмацавалі!

Чым яшчэ слаўны тэатр! Артыстычным ансамблем, глыбокім разуменнем духу і прыроды беларускага чалавека, сваім нястомным жаданнем змагацца са злом і дапамагаць людзям жыць па вышэйшай праўдзе свайго часу.

Я заўсёды сачу за тэатрам, радуюся яго поспехам, пакутую ад пралікаў і памылак, якія, вядома, бываюць, як і ў кожнага тэатра. Бываюць горкія мінуты, дні і месяцы... Што зробіш, без гэтага, відаць, немагчыма будаваць тэатр. Толькі радасць, што нясуць купалаўцы, застаецца з намі, а засмучэнні ў дні свята ў рахунак не бяром!

Па праве старэйшага калегі я бяру на сябе смеласць напомніць маім сябрам старую, як свет, і ўсё ж заўжды жывую ісціну: рабіць мастацтва, рабіць тэатр павінны людзі па-добраму апантаныя, шчырыя і смелыя. Я жадаю такім купалаўцам поспехаў і ў другое паўстагоддзе іх дзейнасці!

ТОРЖЕСТВЕННОЕ ОТКРЫТИЕ
(б. Городском)
ИНТЕРНАЦИОНАЛ
РЫСЬ
מכשפה
СВАДЬБА
В среду 15
НА ДНЕ.
Русская драматическая труппа
Белорусская труппа
ПАУЛИНКА и дивертисмент
Еврейская труппа
БОГ МЕСТИ
דער שטומער

ПЕРШАЯ афіша тэатра. Так Першы БДТ запрашаў на сваё адкрыццё мінчан у верасні 1920 года. Падрабязна пра гэту падзею піша заслужаны артыст БССР Я. Рамановіч у сваім артыкуле «А ў сэрцы— заўсёды...»

Яўген РАМАНОВІЧ,
заслужаны артыст БССР

А Ў СЭРЦЫ

ІНТЭРВ'Ю З ФЛАРЫЯНАМ ЖДАНОВІЧАМ

Скажу адразу — такога не было. Але магло быць. 50 гадоў назад я проста не здагадаўся «вылушчыць» яго з таго, пра што мы з Фларыянам Ждановічам гаварылі. А калі б «вылушчыў», яно выглядала б прыблізна так:

— Фларыян Паўлавіч, вам Народны камісарыят асветы Беларусі даручыў стварыць беларускі тэатр. Першы дзяржаўны тэатр рэспублікі. Як вы маеце гэта рабіць?

— Аснову тэатра складзе трупа «Беларускай хаткі», акцёры Першага таварыства драмы і камедыі — Антук Крыніца, Янка Беларус, Ліда Навахацкая, Адам Церах, Генрых Грыгоніс, Кацярына Міронава, Аляксандр Ільінскі, сёстры Тарасік... Ну, і яшчэ будуць. З гэтага пачнём, а там людзі, мабыць, і самі на «агеньчык» пойдуць. З тэатраў, з клубаў, вяскоўцы. Будзем прымаць кожнага здольнага, а потым вучыць. Не ў класе, а на сцэне — у рабоце...

— Вам даюць будынак гарадскога тэатра. А там жа выступаюць руская і яўрэйская трупы. Як будзе з імі?

— Сцэны хопіць на ўсіх. Па чарзе па два дні на тыдні, а ў панядзелкі — агульная праграма, напрыклад, з аднаактовак.

— Беларусы пачнуць?..

— Выбралі «Рысь» — сацыяльна востры абразок жыцця, поўны сапраўднага драматызму. Эпіграф да пастаноўкі — «Завіруха» Максіма Багдановіча: «У бубны дахаў вецер б'е, грыміць па ім, звініць, пяе. І спеў ліецца ўсё мацней — гулянку справіў пан Падвей». Пачынаць такую справу, відаць, трэба з драмы. А праз які вечар дадзім Купалаву «Паўлінку»!.. Тут і слова, і спевы, і танцы. Хор Тэраўскага ведаеш? Ага, ён цяпер выступае ў царкве сляпых. Вядома, ходзяць людзі не так богу маліцца, як хор паслухаць! А будзе ён у тэатры, дык да нас пойдуць. Балетам будзе кіраваць Алексютовіч — той самы, у каго ўвесь Мінск танцаваць вучыцца. Аркестр свой будзе: малы склад для спектакляў, вялікі — для сімфанічных канцэртаў. Дырыжор — свой будзе. Адным словам, крылы распраўляем для вялікага палёту. Ды яна і справа такая — тэатр жа Дзяржаўны!..

ПАГАЛОСКІ

— Афішу бачылі? Тэатр новы. Беларускі. Дзяржаўны. Яшчэ хлеба не хапае, а ўжо тэатр наладжваюць! Выходзіць вайне канец!.. Значыцца, улада савецкая намоцна ў Мінску... Ну, дзякуй богу, весялей на душы—заўтрашні дзень бачыш...

□

— Чулі, бальшавікі тэатр, бач, надумалі. Беларускі. На мужыцкай мове збіраюцца іграць. «Стрэльбы, хлопчыкі, бяры!», а цяпер і сцэна свая... Вось яно як, васпане!... Рэвалюцыя...

АДКРЫЦЦЁ

Рэпартаж

Зала гарадскога тэатра запоўнена па берагі. Здаецца, увесь Мінск сабраўся. Настрой урачысты. І аркестр падхоплівае яго — гучыць уступ, выконваецца «Інтэрнацыянал». Зала — на нагах. Зала спявае гімн разам з артыстамі.

Тэатр адкрыўся!

Святло гасне... Заслона...

Вые вецер, кружаць белыя сняжынкі, завіруха, сапраўды «гулянку справіў пан Падвей». У цьмяным святле ходзіць чалавек, куляецца па сумётах, абмацвае вострым, з жалезным наканечнікам, кіем дарогу. У начным змроку зялёнымі агеньчыкамі, як у рысі, гараць вочы. Насцярожаны чалавек ходзіць каля хаты і не адважваецца ў яе ўвайсці.

У каганцы гарыць лучына, ад яе хісткага святла па сценах курнай хаты скачуць цені. За сталом у белай палатнянай кашулі сядзіць каржакаваты, шыраплечы гаспадар хаты Сымон Мікула (Антук Крыніца). Ён сядзіць моўчкі, пыхкаючы люлькай і слухае сына Аляксея (Аляксандр Ільінскі), што вярнуўся з мястэчка. І ўсе, хто ў хаце, хто прыйшоў на пасядзелкі, яго слухаюць.

— Ён уцёк з катаргі і зараз ходзіць тут у наваколлі, шукае прытулку, а за ім жандары, як ганчакі... Калі схопяць — дзвесце бізуноў, а вытрымае, дык зноў на катаргу...

Усе жахліва ахаюць, хрысцяцца.

— Папера прыйшла ў воласць, пісар паказваў, дальбог, лавіць катаржаніна ўсім, напісана, і ў паліцыю, а то штраф...

Раптам зарыпелі дзверы, і хрыплы голас ледзь вымавіў:

— Пахвалёны ў хату! — незнаёмы зняў капялюш.

— Навекі вечныя, — у адказ.

— Дазвольце пасядзець крыху ў цяпле падарожніку, акалеў, зняду-жаў, такая завіруха...

Гаспадар моўчкі кіўнуў галавою.

Незнаёмы прысеў на лаўку каля гарачай печкі. Быў ён вельмі худы, у доўгім чорным дзіравым сурдуце, суконныя штаны, запраўленыя ў высокія боты, матляліся на яго нагах нібы анучы на плоце. Толькі востры, як у рысі, твар, аброслы рудым шчаціннем, ды пранізлівыя вочы гаварылі аб жалезнай волі і рашучасці незнаёмага. У нечым ён нагадваў Раскольнікава пасля забойства старой. (Ролю Падарожніка выконваў Фларыян Ждановіч). Трагедыйна прагучала сцэна, дзе

МАСТАЦТВА САПРАЎДЫ НАРОДНАЕ

МІНСК СЯРЭДЗІНЫ 20-х ГАДОЎ...

Мастацкі савет Першага БДТ. Злева направа (першы рад) — В. Галіна, Е. Міровіч, Л. Ржэцкая, Я. Дыла (дырэктар), Я. Рамановіч; другі рад — А. Марыкс, У. Патапаў, У. Крыловіч, А. Церах, С. Мышка, Б. Платонаў.

(Архіўны здымак).

—ЗАЎСЁДЫ...

.Сымон пазнае ў Падарожніку свайго старэйшага сына...

Спектакль «Рысь» паставіў Ф.Ждановіч паводле сваёй інсцэніроўкі твора Элізы Ажэшкі «Зімовы вечар».

РЭПЕТЫЦЫЯ

...Гарэць газоўкі. Электрычнасць дадуць толькі вечарам, на спектакль. На сцэне поўна ўдзельнікаў, рэпеціруюць другі акт «Паўлінкі». Апрача штатных, запрошаны статысты з клубаў, з самадзейнасці — вечарынка ў Крыніцкіх павінна быць як на вялікай сцэне. Паўлінка — Ліда Навахацкая, зухаватая дзяўчына, пяе, танцуе, здзекуецца з фанабэрлівага пана Быкоўскага — Фларыяна Ждановіча. Крыніцкі — Антук Крыніца стараецца ўлагодзіць іх: трэба ж дачку неяк замуж выдаць. Сусед Пустарэвіч — Генрых Грыгоніс — пасмейваецца з аднаго і другога, у яго — «свой розум ёсць спрытны»!

Гоман, песні, танцы, пагулянка выходзяць адмысловыя.

ПРАЗ НЕКАЛЬКІ ДЗЁН

Зала палае агнямі—прэм'ера «Паўлінкі» на вялікай сцэне. Гледачоў поўна, рыпяць крэслы, сядзяць па двое. У цэнтральнай, былой губернатарскай,ложы, абабітай малінавым аксамітам, аўтар камедыі Янка Купала. Жонку, цёцю Уладзю, як звалі яе ўсе, пасадзіў наперад, сам з-за яе плячэй прыглядаецца да публікі. Гледачы спачувалі прывабнай Паўлінцы, ад душы смяяліся з фанабэрлівай пыхі паўпанка Быкоўскага, апладзіравалі Пустарэвічу за яго трапныя жарты. У канцы спектакля наладзілі авацыі, выклікалі аўтара, але Купала не выйшаў.

Пасля спектакля, па дарозе дадому, ён гаварыў:

— Я ж не акцёр, што мушу выходзіць на апладысменты...

Мяркуючы па настроі, Купала быў задаволены пастаноўкай. Ён ішоў лёгкаю хадою ў палатняных, на вяровачных падэшвах, чаравіках, памахваючы тонкім прыгожым кійком з манаграмамі. Кожны, хто быў яго блізкім сябрам, прыбіваў на кіёк сваю срэбную памятку-манаграму; гэта было ў модзе, таксама, як і шырокі пояс з металічнымі спражкамі і нашытымі на ім скуранымі кішэнькамі для гадзінніка і сцізорыка. Пояс зграбна ахінаў у таліі парусінавыя штаны і часучовую кашулю пад сінім пінжаком.

Была сярэдзіна верасня. Мы ішлі па зялёнай зацішнай вуліцы (цяпер імя Янкі Купалы) і з усіх бакоў ад пахучых агародчыкаў курэў лёгкі водар.

Купала запрасіў усіх да сябе «на шклянку гарбаты».

Паглядзець спектакль прыехала многа сваякоў Купалы і цёці Уладзі і, як водзіцца, не з пустымі рукамі прыехалі. На стале з'явіліся і вэнджаныя кілбаскі, і падсушаны сыр, і яечня са скваркамі, і гарачая бульба, і нават бутэлька польскай «вудкі выбаровай», якую дасталі недзе ў спекулянтаў. Фларыян акуратна разліў усім па чарцы і крыху пакінуў у бутэльцы, як ён казаў, Янку на апахмел. Купала запратэставаў:

— Разлівай да канца! Не за тое бацька сына біў, што піў, а за тое, што апахмяляўся!

Усе былі радасна ўзбуджаны. Ішоў 1920 год, і «банкет» быў на той час проста шыкоўны. Гаманілі, спявалі і гаварылі, гаварылі, гаварылі... Ждановіч расказваў Купалу пра новую пастаноўку «Раскіданага гнязда», у якой не будзе ні містыкі, ні сімволікі, а Незнаёмы стане ўсім знаёмым. Усе пазнаюць у ім рэвалюцыянера, які прыйшоў падымаць сялян на барацьбу за волю.

У невялічкай зале было цесна. Я выбраў момант і ціха шмыгануў за дзверы, але ў сенцах наткнуўся на сабаку. Я спалохаўся і ўціснуўся ў кут. Раптам дзверы адчыніліся, высвятліўшы сенцы. Купала крыкнуў:

— Рэкс, на месца! Хто тут? Ты куды, хлопча?

— Хачу да хаты, пара і меру ведаць.

— Як да хаты, калі на стале яшчэ талеркі не прыбраныя. Ты мне ўсіх гасцей да пары падымеш.

ІМПРАВІЗАЦЫІ

Генеральныя рэпетыцыі, як заўсёды, доўгія і нудныя. Сядзець даводзіцца часам да поўначы, а то і да раніцы, затрымліваюць перастаноўкі дэкарацый, манціроўка спектакля. У акторнях у перапынках шумна і весела, збіраюцца акцёры, гамоняць, расказваюць розныя гісторыі.

Крыловіч не любіў шуму-гаму, бесталкоўшчыны, нястрымнага рогату ад анекдотаў, ён заўсёды сядзеў каля акна ў акторні, засяроджаны, маўклівы, рыхтуючы сябе да наступнага выхаду. Адпачываць яму дапамагала музыка. Каля яго на шырокім падаконніку стаяў баян, ляжала гітара, але часцей за ўсё ён браўся за самаробны музычны інструмент з доўгай планкі і нацягнутай на яе струны. Грамафонная мембрана і гукарэзанатар з ражка ад тагачаснай тэлефоннай трубкі стваралі гук. Уся гэтая музычная прылада ўстанаўлівалася паміж ног і заціскалася каленямі, каб не хісталася. Вібрыруючы пальцамі струну, Крыловіч вадзіў па ёй звычайным смычком ад скрыпкі і струна пяяла. То ціха, ледзь чутна, нібы шэптам, то пранізліва, як нейкі крык душы... Я любіў слухаць яго імправізацыі і чытаць. Мы сядзелі побач у акторні.

Як увайшоў Курдзін і прысеў у куточку, мы нават і не заўважылі, захопленыя кожны сваім. Раптам музыка абарвалася, і Крыловіч ускрыкнуў:

— Міця, галубок, што ж ты маўчыш! Сядзіш і не зварухнешся, нібы цябе тут і няма!

(Заканчэнне на 6-й стар.).

Цімох СЯРГЕЙЧЫК,
народны артыст БССР

ЧАЛОМ ТАБЕ, ПАБРАЦІМ

Чытаю якіх пяць радкоў у «Тэатральнай энцыклапедыі» пра свой тэатр, а думаю і пра Першы БДТ, пра купалаўцаў. Прывяду гэтыя радкі: у тэатры імя Я. Коласа «...са спектакля «Разлом»... пачынаецца барацьба за сцвярджэнне рэалізму. У гэты час у т-ры актыўна працавалі А. К. Ільінскі, П. С. Малчанаў, К. М. Саннікаў, М. А. Міцкевіч, С. М. Станюта, Ц. М. Сяргейчык, А. П. Радзялоўская, М. С. Бялінская, Р. М. Кашэльнікава, Л. І. Мазалеўская, Я. К. Глебаўская, А. І. Лагоўская, М. І. Сянько і інш.». Сапраўды, мы калісьці былі адданымі і сталымі салдатамі таго падраздзялення беларускай сцэнічнай культуры, якое называлася Другі БДТ. Кожны з нас нешта зрабіў для свайго калектыву. Толькі перабярыце гэтыя прозвішчы— колькі з названых акцёраў і рэжысёраў потым звязалі свой лёс з Першым БДТ, увайшлі ў купалаўскую трупу і прынеслі ёй добры плён!

Або ўспомніце драматургаў—ад выпрабаванага ветэрана Кандрата Крапівы да маладога Анатоля Дзялендзіка—і тут абодва беларускія тэатры мелі агульных аўтараў. Мы разам паглыбляліся і паглыбляемся ў жыццё, каб даць вобразны малюнак яго, каб раскрыць сродкамі сцэнічнага мастацтва яго дыялектычна супярэчлівыя працэсы.

Так, Акадэмічны тэатр імя Я. Купалы і Беларускі дзяржаўны тэатр імя Я. Коласа—пабрацімы. Таму і юбілей, 50-годдзе з дня нараджэння купалаўскага—гэта хвалюючая падзея для нас, коласаўцаў.

У нашай дружбе і нашых узаемаадносінах не ўсё, вядома, было роўным. Здаралася, мы «перахоплівалі» адзін у аднаго рэпертуарныя навінкі, раўнавалі акцёра або актрысу, калі тыя былі перабежчыкамі, спрачаліся адносна гастрольных маршрутаў. Прыкра бывае назіраць, як такія адметныя па творчым паходжанні, і па стылявых прыхільнасцях калектывы, здараецца, паўтараюць адны і тыя ж прыёмы раскрыцця драматургічных твораў. Гэта насцярожвае—а ці не губляем мы прыкметы непаўторнага аблічча, без чаго тэатр не можа дастойна выконваць сваю мастацкую місію!

Але пераважае нешта высакароднае, патрэбнае абодвум тэатрам. Гэта ж так хораша—жыць у мастацтве, адчуваючы плячо пабраціма! Нам, коласаўцам, радасна бачыць высокую сцэнічную культуру лепшых спектакляў і таленавітых майстроў Акадэмічнага тэатра імя Я. Купалы. Мабыць, не выпадкова напісалася ў мяне слоўца «лепшых». Ніякі юбілей не дае права нам, дзеячам тэатра, супакойвацца і закрываць вочы на тое, што было зроблена ніжэй нашых магчымасцей. А купалаўцы ўдвая ў адказе перад народам—гэта ж акадэмічная сцэна.

Ад імя коласаўцаў зычу ім і ў гэтыя дні быць патрабавальнымі да сябе і добра ўзважыць свае здабыткі і свае страты, каб далей рухацца больш упэўнена. А гэта не так лёгка, бо старая гвардыя славутых чарадзеяў сцэны саступае месца моладзі. І моладзь трэба выхоўваць у духу лепшых традыцый беларускай тэатральнай культуры. І не толькі на станоўчым прыкладзе, а і на праліках і недахопах. Тэатр, які ведае і вывучае свой вопыт, умее ачысціць зерне ад паловы, упэўнена глядзіць і ў заўтра. Спадзяёмся, што купалаўцы цяпер якраз і складаюць такі калектыў.

Чалом табе, тэатр-пабрацім! Зычым ясных вяршынь наперадзе і аддаём нізкі беларускі паклон тым, хто стварыў тваю славу і твой гонар, хто выводзіў цябе на шырокі абсяг творчасці—праўдзівай, народнай, партыйнай.

Міхаіл ДЗЯНІСАЎ,
народны артыст БССР

ТАК ТРЫМАЦЬ!

Першы Беларускі дзяржаўны драматычны тэатр, народжаны ў агні рэвалюцыі і грамадзянскай вайны, 14 верасня 1920 года, заявіў аб сваім існаванні. Чырвоны лісток у календары беларускай культуры!

Падумайце — ў рэспубліцы, у якой да рэвалюцыі была пад забаронай беларуская мова, дзе цкавалася беларуская нацыянальная культура, адкрыўся тэатр. Тэатр не толькі загаварыў на мове свайго народа, на сцэне ажылі яго героі, вясёлыя і дасціпныя, дужыя і смелыя. Адна за другой з'яўляюцца п'есы «На Купалле», «Вяселле», «Каваль-ваявода», «Машэка»...

Я не збіраюся гартаць гісторыю тэатра. Мяне хвалявалі і хвалююць сустрэчы з акцёрамі і рэжысёрамі, з спектаклямі гэтага цудоўнага калектыву. Высокая культура акцёрскай працы здзіўляе і радуе.

Так здарылася, што з адным з рэжысёраў гэтага тэатра, Л. Літвінавым, лёс звёў мяне яшчэ задоўга да адкрыцця тэатра. Было гэта ў 1917—18 гадах у гімназічным драматычным гуртку. Тады гэта быў проста Лёва Гурэвіч. Ігралі мы пад кіраўніцтвам буйнейшага, як тады гаварылі, правінцыяльнага акцёра і рэжысёра Мікалая Балеслававіча Кайсарава. Было гэта ў горадзе Балашове, Саратаўскай губерні, куды ён трапіў як бежанец.

А праз колькі гадоў нечаканая сустрэча ў Мінску. Я ўжо артыст Беларускай опернай студыі, ён — вядомы рэжысёр. Тады і пачалася мая любоў да трупы купалаўцаў. Я палюбіў гэтых людзей за шчырасць пачуццяў, што пануе на сцэне, за самаадданасць, з якой артысты робяць сваю справу. Тады я, зразумела, не ведаў, што мне давядзецца пражыць побач усе пяцьдзесят гадоў, стаць сведкам узлётаў тэатра, разам дажыць да такіх часоў, калі яму будуць апладзіраваць у Маскве. Ну, і, канечне, не ўяўляў, што ён будзе Акадэмічным, а многія дзяўчаты і хлопцы, якіх ведаю, — народнымі артыстамі СССР.

А тады я ўсім сэрцам палюбіў «Паўлінку» з яе першымі выканаўцамі. Захапіла мяне беларуская сцэна. І цяпер, праз шмат гадоў, не магу без хвалявання ўспамінаць Ул. Крыловіча ў ролі Мароза і Ул. Уладамірскага ў ролі Цыганка ў п'есе «Гута» Р. Кобеца. А хіба можна забыцца на такіх рэжысёраў і акцёраў, якія, на жаль, не ўдзельнічаюць разам з намі ў свяце, як Г. Грыгоніс, М. Зораў, К. Саннікаў, Г. Глебаў, Б. Платонаў. Перад памяццю іх мы нізка схіляем галовы.

Гэтыя выдатныя артысты зрабілі моцны ўплыў не толькі на тых, хто працаваў побач з імі, а і на нас — артыстаў опернай сцэны Беларусі. І ў юбілей тэатра мы ад шчырага сэрца гаворым купалаўцам: «Так трымаць»!

«Так!» — маючы на ўвазе тыя шчаслівыя часы ўзлётаў, калі тэатр уздымаўся да вяршынь, вартых яго высокага звання Акадэмічны. Хай і надалей тэатр будзе патрабавальны і прынцыповы, каб мець права заставацца правафланговым, на якога раўняліся б усе тэатры рэспублікі.

Так трымаць!

Юрый СІДАРАЎ,

заслужаны артыст БССР

СУСЕДСТВА ДОБРАЕ, КАРЫСНАЕ

Калі работнікі мастацтва гавораць адзін пра аднаго, што яны працуюць побач,— гэта не толькі геаграфічнае абазначэнне месца нашай службы. Творчае суседства ўзбагачае, пашырае артыстычныя погляды, вучыць, калі хочаце, ставіць — не фармальна, зразумела! — пэўныя задачы перад намі. Бо побач ідзе імпульсіўнае творчае жыццё, разгортваюцца новыя старонкі ў заўсёды прывабнай і таямнічай кнізе мастацтва сцэны. Дзяржаўны Рускі тэатр імя М. Горкага жыве побач з Акадэмічным тэатрам імя Я. Купалы. І гэта суседства таксама пэўная з'ява ў мастацтве драматычнай сцэны ў рэспубліцы.

Вядома, можна — хай сабе і вельмі ўмоўна — вызначыць адметныя задачы нашых творчых калектываў. Руская сцэна перш-наперш заклікана прапагандаваць выдатную класіку, створаную асілкамі рускай драматургіі і прозы, знаёміць гледача з вопытам і дасягненнямі рускай школы акцёрскай ігры. І мы гэта робім, аддаючы такой высакароднай мэце ўсё сваё ўмельства. Як атрымліваецца — меркаваць гледачу, нашай грамадскасці.

Пра тэатр, які цяпер мае такую зайздросную рэпутацыю, што ўбірае ў сябе акрыленае слова «купалаўцы», гаварыць можна многа. Ён — сапраўдны тэатр, а гэта азначае, што ўсё цяжкае і раданасае, уласцівае працы акцёра наогул, ведае гэта цудоўная трупа адмысловых майстроў сваёй справы. Мы глядзім спектаклі купалаўцаў і...

Думаеце, адразу ж захапляемся! Не, спачатку артысты рускай сцэны «прапускаюць» свае ўражанні праз фільтр сваіх думак пра тую або іншую п'есу, пра тое, як трэба іграць у ёй ролі. А потым...

Потым рускія артысты часцей за ўсё аддаюць належнае высокаму і самастойнаму мастацтву беларускіх калег. І шэдэўр заўжды будзе шэдэўрам. Спашлёмся на прыклады апошніх часоў — «На дне», «Апошняя ахвяра». Горкі і Астроўскі, Саціп і Тугіна, Бубнаў і Міхееўна, Акцёр і Дульчын... Ну, каму ж ведаць, як не нам, што гэта за людзі і як іх трэба паказваць на сцэнічных падмостках! А купалаўцы робяць гэта неяк свабодна, самастойна, нібы і не было ніякіх іншых трактовак, як тыя, што прапануюцца выканаўцамі ў беларускай версіі гэтых п'ес. Так працуюць мастакі. Не, яны не адмаўляюцца ад традыцый, яны іх па-свойму асэнсоўваюць і ўносяць нешта непаўторна індывідуальнае.

Нас узрушае маштабнасць, якую яны ўнутрана глыбока нясуць у «Людзях на балоце» Мележа, дзе скрыжаваліся страсці людзей, зацягнутых у вір падзей сусветнага значэння. У святле рампы беларус на сцэне Акадэмічнага тэатра імя Я. Купалы набывае рысы непаўторнага характара. І слухаць, слухаць хочацца гэтую мілагучную і сакавітую мову, на якой можна перадаць усё багацце чалавечай душы.

Яны — умельцы. Яны — шукальнікі. Яны — мастакі. І добра, што купалаўцы такія.

МІНСК У 1921...

Тэатр пачынаў сваю дзейнасць, маючы не толькі драматычную трупу, але свой аркестр, сваіх вакалістаў і свой балет. На здымку, які тут змяшчаецца, першая харэаграфічная група Першага БДТ, якую можна лічыць ядром прафесіянальнага балетнага мастацтва Беларусі. Алексютовіч ставіў балеты класікаў і разам з Я. Маркевічам падрыхтаваў першы беларускі харэаграфічны спектакль «Ліпеньскай ноччу».

У першым радзе (злева направа) — Ларыса Алексютовіч і Соф'я Пярлова; у другім — Гінда Іоселева, Бася Кантаровіч, Канстанцін Андрэевіч Алексютовіч, Тася Гурыновіч і Юлія Хіраска; у трэцім — Тамара Узунава, Ганна Кізіна, Лізавета Злотнікава і Ганна Глушачкова.

(Архіўны здымак).

А Ў СЭРЦЫ ЗАЎСЁДЫ...

(Заканчэнне. Пачатак на 4—5 стар.).

— Я слухаю, ігpай, ігpай...

— Ды не, што ты, якая гэта ігра. Так, час баўлю. Прыйшоў пагля дзець рэпетыцыю «Міжбур'я»? Напісаў жа ролю, каб ты спруцянеў. Сядзі вось і чакай выхаду. А выйдзеш на сцэну і што? Іграць няма чаго. Шчураў, камандзір палка, а іграе хто—камузвода Дыбаў, га?

Курдзін сарамліва ўсміхаецца, нібы просіць прабачэння.

— Ну добра, добра, не бянтэжся, не ўсе ж ролі могуць быць вядучымі, першы план, можа быць і другі, і трэці. На, вось сыграй, паварушы душу, а мы з Жэнькам паслухаем.—Крыловіч паставіў на калені Курдзіну баян і расшпіліў на ім рамянёк.

— Ды не, што ты?..—не вельмі ахвотна, але і не катэгарычна запярэчыў Курдзін.

— Ігpай, загадваю, я ўсё ж вышэй за цябе чынам...

Крыловіч стаяў над драматургам высокі, дужы, у вайсковай па ролі форме, і зухавата глядзеў у ціхія вочы Курдзіна. Быў ён вельмі сціплы, ваенны чалавек Курдзін, з тонкай, ветлівай усмешкай на твары, але п'есу напісаў бурную, палымяную, поўную агню і страсцей, поўную тугі па нечым далёкім, але дарагім, па страчаннай рамантыцы і няздзейсненых марах.

Курдзін крануў клавішы баяна, прайшоўся па іх і не ўтрымаўся, зайграў любімую: «Не брани меня, родная». Баян скардзіўся, гаварыў аб нечым, трывожыў душу, выкручваў яе, раніў надоўга. Мы сядзелі з Крыловічам і моўчкі слухалі. Раптам Курдзін змяніў рэгістр і з задуменнай задушэўнай музыкі перайшоў на зухаватую цыганскую—«Ту балвал», пасля на «Цыганачку». Настрой адразу ў нас змяніўся. Хацелася скакаць і шалець.

—Пушкін любіў цыганскае,—нібы апраўдваючыся ў нечым перад намі, сказаў Курдзін.—І Рахманінаў, і Вера Камісаржэўская. Нават Леў Талстой.—Курдзін уздыхнуў.—Як без яе жыць, без музыкі?.. Помню ў грамадзянскую наш эскадрон спыніўся ў былым панскім маёнтку. Дом згарэў, а каменныя канюшні засталіся. Захаджу, гляджу ў кутку стаіць раяль, накрыты брызентам. Надымаю вечка—«Бехштэйн». Пытаюся, іграе хто? Іграе, кажуць панскія конюхі, настаўніца, што з горада прыехала. Дом гарэў, бандыты падпалілі, а раяль мы выцягнулі, сюды паставілі, надта ж хораша па ім пані іграла.

Ну, баян я люблю, а раяль—не па Ярому шапка. Пайшоў у сяло, адшукаў настаўніцу, прывёў у канюшню, прашу: пайграйце, калі ласка. Не куражыцца, села, іграе. Хораша іграе, коні, і тыя прыціхлі. Байцы паселі паўкруг, заслухаліся.

— Вось гэта музыка, царская!—гаворыць адзін вусаты конармеец.—Пад такую музыку і памерці не страшна.

— А ты чуў, Яўхім, што калі зайграюць пад яйкамі пад квактухай, дык кураняты хутчэй на свет вылазяць, шкарлупку прадзяўбуць і слухаюць, ай-богу!

— Эх, хоць бы хутчэй адваяваць ды дахаты,—уздыхнуў гарманіст Міхаленка.—Конь мой «Пан» з баянам каго хочаш прыме, а без музыкі толькі мяне слухае...

— Цішэй вы! Памаўчыце! — зашыкалі кавалерысты.

Доўга яшчэ іграла настаўніца і Шапэна, і Глінку, і Чайкоўскага. Сядзелі байцы, слухалі і кожны марыў аб сваім. А калі скончылася музыка, падняўся гарманіст Міхаленка, уздыхнуў на ўсю канюшню і сказаў:

— Такую музыку памыўшыся толькі слухаць...

..Потым гэта ўсё было сцэнай у адной з п'ес Курдзіна.

СУСТРЭЧЫ

Успамінаецца вайна. Выклікалі з Томска ў Маскву па справах тэатра. У ЦК КПБ рашылі паслухаць маю п'есу аб партызанах «Палешукі». Было гэта ў кабінеце П. К. Панамарэнкі ў штабе партызанскага руху. Ён распытаў, як мы жывём у далёкай Сібіры ў эвакуацыі і папрасіў прабачэння, што не можа аддаць больш часу, бо—ён глянуў на гадзіннік—зараз Абрасімаў павінен прывезці з аэрапорта Алену Мазанік, якая падлажыла міну пад мінскага гаўляйтэра фон Кубэ.

Аб гэтым выдатным подзвігу беларускай дзяўчыны мы чыталі ў Калпашаве ў маленькай тамашняй газетцы Нарымскага краю, куды ездзілі на гастролі.

— Баюся, каб яе не перахапілі. Усё ж такі гэта наша работа!—сказаў ён не без гонару.—Сёння вечарам я прадстаўлю яе ў Крамлі, а заўтра мы пачытаем вашу п'есу ў мяне на Арбаце. Тут чытаць немагчыма, не дадуць званкі.

Мы выйшлі ў прыёмную, а насустрач устаў з крэсла Кузьма Чорны. Я паспеў толькі паціснуць яму руку і моцна абняць. Мы горача пацалаваліся, і ён, папрасіўшы пачакаць яго, увайшоў у кабінет Панамарэнкі.

Я і не збіраўся хутка ісці адсюль, са штаба партызанскага руху, дзе ўсё было так хвалююча цікава і здавалася, што кожны чалавек, усе, хто там быў, вельмі знаёмыя, усе мінскія. Да таго ж я цвёрда вырашыў паглядзець на нашу гераіню. Я ўяўляў яе сабе невысокай, светлавалосай, з яснымі шэра-блакітнымі вачыма, ну, адным словам, такой, як Алеся Александровіч. А ўвайшла высокая чарнявая жанчына, захутаная ў цёплую баваўняную хустку. Абрасімаў «перадаў» яе сакратарцы, а сам пайшоў у кабінет да Панамарэнкі. Неўзабаве Кузьма выйшаў, сказаў шэптам: «Пытаўся пра здароўе, над чым працую і ці няма якой патрэбы».

Мы былі пайшлі па калідоры, але я параіў Кузьму вярнуцца ў прыёмную, нібыта ён нешта там забыў, і тым часам глянуць на жанчыну з прывіслівым зрокам, бо гэта Алена Мазанік! Кузьма ціха ахнуў і сунуўся ў прыёмную, але, на жаль, яе там ужо не было. Такі герой прайшоў міма!..

У атэлі «Якар», дзе, як тады жартавалі, беларусы былі на якары, жылі да пары да часу, давялося затрымлівацца, абдымацца, плакаць і смяяцца, бо што ні крок—то сябар або знаёмы. Вось Іван Восіпавіч Ахрэмчык, вельмі прывабны і шчыры чалавек. Вось Яўген Карлавіч Цікоцкі, мой даўні друг і натхніцель. Кузьма Чорны клікаў яго да сябе на пайковую чарачку, але Яўген Карлавіч некуды бег. Узяўшы з мяне слова, што я да яго абавязкова прыйду (ён жыў у сястры), Цікоцкі знік. Раптам насустрач нам па калідоры два барадатыя дзядзькі.

— Хто гэта?—ледзь вымавіў я ад здзіўлення.

— Як хто?—усміхнуўся Кузьма.—Хіба не ведаеш? Гэта ж дзед Талаш, а другі яго прыяцель, не то сваяк, не то партызанскі сябар. Ай, дзед, дзед! Яго ўжо ўся Масква ведае, прынамсі, усе кандуктары аўтобусаў і трамваяў. Ён ездзіць бясплатна, а калі хто запытаецца пра білет, то шчыра дзівіцца: «Які білет? Хіба ты мяне не ведаеш? Не? Я дзед Талаш! Разумееш? Якуба Коласа чытаў «Дрыгву»? Ну, дык я вось дзед Талаш!..» Расказваў нам пра свае подзвігі. Мы пытаемся, ну, як там ваявалася з фашыстамі, як немцаў білі? «Ну, як білі, вядома як—па с...!» Незабыўныя старыя...

А мы доўга яшчэ сядзелі з Кузьмой і ніяк не маглі ўсяго перагаварыць. Успаміналі Дом творчасці ў Пухавічах, тэатральныя сустрэчы, «Бацькаўшчыну», «Ірынку»...

— Нічога,—упэўнена гаварыў Чорны,—будзем жыць, яшчэ смачней жыць будзем, дай час. Ведаеш, я п'есу задумаў—«Карчма» называцца п'еса будзе. Каля Цімкавіч пры раздарожжы карчма стаяла старая, як аплюхлы грыб, але людзі яе любілі, збіраліся там і пры каганцы, і пры газе, і пры дзіве-дзіўным—самасвяцёлцы, электрычнай лямпачцы. Тры акты будзе ў п'есе, тры эпохі, а людзі ўсё тыя ж — навакольныя. Мару, прыйдуць пасля перамогі ў старую карчму на бяседу.

Мы сядзелі ўпоцемках пры адкрытым акне. Чорную пастку ночы раптам узарваў феерычны выбух вясёлкі. Дужы, як метал, урачысты голас Левітана біў нібы густы мядзяны звон: «Нашы войскі вызвалілі Гомель!».

ДЫЯМЕНТ

Вайна даўно скончылася.

У аднoўленым на высокі ўзрост Мінску мы стварылі спектакль пра беларускіх партызан-падпольшчыкаў «Канстанцін Заслонаў» па п'есе А. Маўзона, узялі трагедыйную вышыню ў «Рамеа і Джульеце» Шэкспіра, весялілі сэрцы гледачоў неўміручай «Паўлінкай». Аднойчы пасля літаратурнай канферэнцыі мяне пазнаёмілі з нашымі гасцямі—Аляксандрам Твардоўскім і Канстанцінам Сімонавым. Я запрасіў іх абодвух у тэатр, пасадзіў у ложу, а праводзячы пасля спектакля, запытаў, як ім спадабалася «Паўлінка»? Сіманаў узняў рукі ўгору і ўсклікнуў:

— Цудоўна!

Твардоўскі быў усхваляваны, нібы паварушылі яго нешта далёкае, дарагое...

— Гэта—не спектакль, гэта—дыямент мастацтва!—сказаў ён.

ТЭАТРУ ІМЯ ЯНКІ КУПАЛЫ — 50

А ФАРБЫ ДАЕ ІРЖЫШЧА...

ЖЛОБІНСКАЯ фабрыка мастацкай інкрустацыі. Ля сцен — металічныя сушыльныя шафы. Адчыняю дзверцы адной з іх — якое хараство фарбаў, адценняў! Якая вытанчанасць і арыгінальнасць форм! Стаю, зачараваны сонечным, бурштынавым зззяннем, яркасцю малахіту, багатым на розныя адценні бляскам густой узорчатай яшмы, блакітам расінак бірузы...

Гадоў трыццаць—сорак таму драўляныя куфры розных фасонаў і памераў, з плоскімі і выгнутымі вечкамі яшчэ былі ў беларускіх хатах. У гэтыя куфры клалі палатно, ручнікі, посцілкі, святочнае адзенне. З пасажным куфрам маладая пераязджала да мужа. Цяпер куфар — анахранізм. Выкарыстоўваць узоры з вырабаў народнага промыслу, прыстасоўваць яго да патрэб сённяшняга дня першымі прапанавалі, бадай, мастакі-прыкладнікі і народныя ўмельцы. Так і з'явіўся сённяшні міні-куфар, сувенір.

Памеры, прапорцыі куфра-шкатулкі вымагалі творчага асэнсавання старых узораў. Найбольш удала гэта выявілася ў мастацкай інкрустацыі саломкай.

Саламяныя лубкі, карабы, усялякія фігуркі і лялькі, здаўна вядомы беларусам. А вось інкрустацыя саломкай прыйшла да нас нядаўна.

Серыйны выпуск такіх вырабаў пачалі пятнаццаць гадоў назад жлобінскія ўмельцы Міхаіл Васільевіч Дзегцярэнка і яго жонка Вера Мікалаеўна.

У апошнія гады інкрустацыя саломкай выйшла за межы чыста прыкладнога значэння. Так, на Жлобінскай фабрыцы па ўзорах, створаных мастакамі, інкрустуюць саломкай пано на паліраваных дошках, ствараюць розныя кампазіцыі. Але ўсё-такі галоўныя дасягненні і народных умельцаў, і мастакоў-прафесіяналаў — у мініяцюры.

У сучасных сувенірах, якія нагадваюць пра старажытныя промыслы, выкарыстоўваюцца перш за ўсё народныя арнаменты і сюжэты. Прыстасоўваюцца да іх малюнкі з тканін, вышывак.

Багатыя беларускія народныя арнаменты застаюцца як бы эталонамі і пры стварэнні новых сюжэтаў. На вечках і гранях шкатулак усё часцей паяўляюцца сучасныя жанравыя або сімвалічныя малюнкі, аднак нацыянальны арнамент, як правіла, акаймоўвае малюнак, завяршае кампазіцыю.

Майстры-інкрустатары выкарыстоўваюць жытнюю саломку дзесяці-дванаццаці колераў, раскладваючы прывычны «саламяны» тон на багатую гаму адценняў — ад медна-жоўтага, да лімоннага, малочна-белага і нават блакітнаватага. Для большай выразнасці, для кантрасту саламяную стружку кладуць на чорны або карычневы грунт. Квадраты, выцягнутыя прамавугольнікі, ромбікі свабодна кладуцца на клейкую паверхню, утвараючы арнаменты, малюнкі, каёмкі.

Да гэтага часу Жлобінская фабрыка мастацкай інкрустацыі выпускае шкатулкі-куфры, вечкі і грані якіх упрыгожаны адным строгім, як залатое па чорным шыццё, геаметрычным арнаментам. Другія шкатулкі таксама інкруставаны непафарбаванай, амаль аднаколернай саломкай, але набор стылізаваных колераў, фігурак, каёмак тут настолькі складаны, што яго можна параўнаць з карункамі або вышыўкай.

Мядовыя, бурштынавыя колеры густоўна спалучаны з ружаватай, белай, жоўтай дошкай на пано, прапанаваных мастакамі Аляксеем Лебедзевым і Уладзімірам Басалыгам. Сюжэты мастакі бяруць у асноўным з фальклору, таму такія казачныя і іх «героі» — «Сынок з кулачок», «Бондар Васіль», «Ганчар Лявон», «Дударык», «Юрачка». Усе яны захавалі свой традыцыйны вобраз і засталіся паэтычнымі, задушэўнымі, як і ў народных казках і песнях.

Паступова высветлілася, што жытнюю саломку можна і падфарбаваць. Апрача таго, аказалася, што анілінавыя фарбы не змываюцца, не выгараюць на саломцы шмат гадоў. Так палітра інкрустатараў яшчэ больш узбагацілася, пашырылася, і зноў ва ўжытак перш за ўсё ўвайшлі самыя характэрныя для народнага ткацтва і вышыўкі колеры — яркія, сакаатыя, зялёны, чырвоны, блакітны. Ажылі, зайгралі арнаменты, выразнейшыя сталі малюнкі.

Асаблівай увагай да колеру, да яго выразнасці вылучаюцца інкрустацыі Міхаіла Дзегцярэнкі, які распрацаваў і прапанаваў для серыйнай вытворчасці юбілейныя шкатулкі «Музей Леніна», «Лямпачка Ільіча», «Крэйсер «Аўрора». Гэтыя работы мастацкі савет фабрыкі адзначыў першай прэміяй.

Лаканічная, прыгожая шкатулка Валянціна Кочкі «Курган славы», Дробнымі малахітавымі швамі, набранымі наўскос, выкладзены конус кургана. Сам жа жоўта-залацісты шпіль адчаканены больш вузкімі і доўгімі сегментамі, якія падкрэсліваюць стройнасць і вышыню.

Аднак нельга не сказаць, што, празмерна захапляючыся колерам, мастакі часам «перабіраюць». Буйныя шкатулкі-куфры часам расфарбоўваюцца так страката, што губляецца сам малюнак. А яркія (пяці-шасці колераў) сегменты саломкі глушаць самі сябе. Відаць, колер, які пры інкрустацыі саломкай узбагачае матэрыял, павінен выкарыстоўвацца ашчадна, з густам.

Шкодныя таксама залішняя дэталізацыя жанравых малюнкаў, перагружанасць кампазіцыі словамі, лічбамі. Не заўсёды гэтыя прыёмы апраўданы. Часцей яны разбураюць умоўнасць і дэкаратыўнасць, арганічна ўласцівыя інкрустацыі.

Майстар-інкрустатар, хоць перад ім, як правіла, ляжыць эталон-узор, усё-такі павінен быць мастаком: ад яго чуцця, густу залежыць вельмі многае. У цэху Жлобінскай фабрыкі мастацкай інкрустацыі больш як восемдзесят чалавек інкрустатараў. У асноўным — моладзь, дзяўчаты. У многіх ужо выпрацаваны свой стыль. Вось дзве нібыта аднолькавыя і па форме і па малюнку шкатулкі, аднак, на адной з іх радкі ўкладзены шчыльна, чыста, колеры падабраны яркія, чоткія. А на другой лягчэй знайсці няроўнасці, шурпатасць, але дзякуючы якраз гэтаму малюнак атрымаўся мягчэйшым, больш лірычным.

Інкрустацыя саломкай — маладая галіна ў дэкаратыўным мастацтве Беларусі. Але яна ўжо набыла папулярнасць. Вялікая заслуга ў гэтым майстроў-інкрустатараў Жлобінскай фабрыкі.

Л. ПРАКОПЧЫК.

ПАЧАЛАСЯ ПАДПІСКА НА ГАЗЕТЫ І ЧАСОПІСЫ НА 1971 ГОД

Калі вы цікавіцеся беларускай літаратурай —

ПАДПІСВАЙЦЕСЯ НА ГАЗЕТУ «ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»!

На яе старонках вы зможаце прачытаць артыкулы па самых надзённых праблемах, што стаяць перад нашай літаратурай: рэцэнзіі на новыя кнігі беларускіх пісьменнікаў, вершы, апавяданні, аповесці, зможаце прачытаць нарысы пра вядомых празаікаў, паэтаў, драматургаў.

Калі вы цікавіцеся беларускім тэатральным мастацтвам, музыкай, кіно —

ПАДПІСВАЙЦЕСЯ НА ГАЗЕТУ «ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»!

Тут вы знойдзеце шмат цікавых матэрыялаў з гісторыі беларускага сцэнічнага мастацтва. Даведаецеся пра тое, што сёння робіцца ў тэатрах рэспублікі, на кінастудыях, тэлебачанні, у музычным свеце. Кваліфікаваныя крытыкі падзеляцца з вамі думкамі пра шляхі, якімі ідзе беларускі тэатр, раскажуць, чым займаюцца вашы любімыя рэжысёры, акцёры, кампазітары.

Калі вы цікавіцеся беларускім выяўленчым мастацтвам, архітэктурай —

ПАДПІСВАЙЦЕСЯ НА ГАЗЕТУ «ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»!

З нумара ў нумар тут друкуюцца артыкулы, рэцэнзіі, нарысы. Закранаюцца праблемы, што стаяць перад беларускімі жывапісцамі, скульптарамі, графікамі, архітэктарамі. Вы зможаце пазнаёміцца з творчай лабараторыяй мастака, даведацца, якім будзе ваш горад, убачыць рэпрадукцыі з новых карцін, малюнкаў, скульптур, створаных беларускімі мастакамі.

Калі вы працуеце ва ўстанове культуры —

ПАДПІСВАЙЦЕСЯ НА ГАЗЕТУ «ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»!

У ёй вы знойдзеце адказы на пытанні, што вас хвалююць. Зможаце даведацца пра вопыт, назапашаны вашымі калегамі, пра тое, што робіцца ў клубах, дамах культуры, бібліятэках, кнігарнях. Зможаце прачытаць нарысы пра народных умельцаў, пра традыцыйныя беларускія рамёствы, пра помнікі нашай культуры, гісторыі, архітэктуры.

Газета «ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА» выходзіць адзін раз у тыдзень, кошт падпіскі на месяц 35 капеек.

ПАДПІСВАЙЦЕСЯ НА ГАЗЕТУ «ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»!

Мацей Юзэф

КАНАНОВІЧ

ЗЯМЛЯ АДАМАВАЙ МАЛАДОСЦІ

У ПАЧАТКУ гэтага месяца ў Беларусі гасціў вядомы польскі паэт, празаік і перакладчык беларускай літаратуры на польскую мову Мацей Юзэф Кананові. Госць наведаў Саюз пісьменнікаў Беларусі. Адбылася шчырая, сардэчная гутарка, абмен думкамі аб развіцці беларуска-польскіх літаратурных сувязей, узаемных перакладаў і супрацоўніцтва. Мацей Юзэф Кананові паведаміў нашым літаратарам прыемную навіну: у Лодзінскім выдавецтве знаходзіцца ў вытворчасці «Анталогія беларускай паэзіі» і яно ж мае намер выдаць у бліжэйшы час «Анталогію беларускай навелы».

Прапануем увазе чытачоў тыднёвіка два вершы польскага госця ў перакладзе на беларускую мову.

Калі б ні прыпаў я да струн Тваіх кніг,
Поруч бацька сядае, што сыйшоў назаўсёды, —
Твой зямляк, з тых жа самых краёў Наднямоння...
Там, пад цёплым любові таўром, дом мой родны:
Маці, што ўсе Твае кнігі знае напамяць,
Брат задумны й сястра, закаханая ў Нёман...
Калі месяц кідаў на касцёл навагрудскі
Цень развалінаў замка пілою зубатай, —
Як Ты колісь,—блукаў тут і я, закаханы
У дзяўчо-вузкавочку з завулкаў татарскіх.

Па слядах маладосці Тваёй вандраваў я,
Як Цябе, калыхала з дзяўчатамі Свіцязь,
І былі закаханы ўсе мы ў той томік,
На якім Тваё імя стаяла, Адаме.
Твае словы я ў гуках вышукваў і фарбах,
У абліччах людскіх, зорным небе й сінечы, —
Ты ж іх шчодра, як зёрны, рассеяў усюды,
Каб цвілі маладосцю яны векавечнай.
Воза скрып на распаленай, сыпкай дарозе,
Млосць ядлоўца, дзядоўніка сінія кветкі,
Бурштыновая з коўзкім арэхам вавёрка,
Ручаінка пад клямкай крывою масточка;
Як замовы—млыны, курганы—як паданні,
Цэрквы, могілак жудасць бяззорнаю ноччу,
Стрэхі ў моху, свіронкі, грэблі, чорныя ставы,
Смех крынічак—і спеў «жураўлёў» даўгашыіх;
Перавозы, брады, чаек тлум над чаўнамі,
Шчары шызай дарога, блакітны тракт Нёмна...
О, Адаме! У гэтым жыве краявідзе
Твая постаць, і вусны, і вочы, і сэрца!..
Ўзіму,—воўчыя вочы, зашклёныя сцюжай,
Далягляд абніжаюць халодным мігценнем, —
Я з Дзярэчына браўся, страляючы пугай
Над трывожнымі коньмі і брычкай пявучай.
Ўвесну, едучы ў Слонім хрыбетнікам грэблі,
Паўз асколкі люстэрак на поплаве росным
Думаў я: ці калі Ты блукаў тут Адаме?
Грэбля ж, як ксілафон, Тваім ладам звінела,
Летам—зелень, блакіт і дзявочыя вочы,
Працінае гармонік вячаровую цішу,
А панураю восенню—вёска ў ракушцы ночы
Залатым пульсам вокан цямнечу калыша.
На пясчаным гарбе — волат дуб-раскарака,
Варта гонкіх таполяў вакол гаспадарак, —
З кніг Тваіх знаў я гэта ўсё лепш і дакладней,
Чым пасля мне на яве ўбачыць прыйшлося.
Паўтараў Твае вёсны ў тых самых мясцінах,
Між людзей такіх самых з засценкаў і вёсак.
Мне б цяпер пра усё расказаць дамагчыся
З тваёй сілай любові, з радкоў тваіх звонам.
І калі б ні прыпаў я да струн Тваіх кніг,—
Поруч бацька сядае, што сыйшоў назаўсёды,
Маці, што ўсе Твае кнігі знае напамяць,
Брат задумны й сястра, закаханая ў Нёман.

Пераклад з польскай Н. МАЦЯШ.

ВЯРТАЮЧЫСЯ ДА НАДРУКАВАНАГА.

Ул. МЕХАЎ

ЯШЧЭ РАЗ ПРА ІВАНА ПУЛІХАВА

Меркаванне, што ў губернатара Курлова была кінута абясшкоджаная бомба, пацвердзілася

ПАЧУЦЦЁ, якое зараз я адчуваю, знаёмае, мусіць, не аднаму даследчыку. Адначасова і радасць, і крыўда. Радасць ад таго, што адкрыў для сябе, а значыць і для справы, якую задумаў, нейкія важныя рэчы, пра якія раней не ведаў. Крыўда—толькі на сябе, вядома,—што гэтага не здарылася на пэўны адрэзак часу раней. Бо тады б даследаванне, якое лічыў ужо больш-менш завершаным, якое ўжо адважыўся нават прапанаваць чытачу, выглядала б паўней.

Колькі разоў у мінулым гартаў я часопіс «Каторга и ссылка» — надзвычай цікавае для кожнага, хто займаецца рэвалюцыйным мінулым краіны, выданне, што выходзіла ў Маскве з пачатку дваццатых да сярэдзіны трыццатых гадоў. А вось жа неяк не ўспомніў пра яго, выпусціў з-пад увагі, калі пісаў свой нарыс «Слухаецца справа аб замаху» («Літаратура і мастацтва» №№ 43—45 за г. г.). Між тым, успомніць, аказваецца, было варта.

Чытачы, якіх хоць крыху зацікавілі падзеі і герой нарыса, зразумеюць, чаму я так узрушаны: у снежаньскім нумары часопіса за 1923 год і ў студзеньскім за 1924 год надрукаваны мемуары Аляксандры Ізмайловіч. І паведамляе Ізмайловіч шмат дэталяў, якія яшчэ паўней, падрабязней вымалёўваюць дзеючых асоб і падзеі нашага даследавання. А шмат у чым і ўдакладняюць, папраўляюць маё ранейшае аб іх уяўленне.

Успаміны пісаліся Ізмайловіч у 1908 годзе, калі яна знаходзілася на Нерчынскай катарзе, у Мальцаўскай жаночай турме, і перапраўляліся на волю нелегальна. Таму натуральна, што карціна самога замаху і падрыхтоўкі да яго падаецца вельмі асцярожна і амаль не дапаўняе вядомага нам з матэрыялаў следства і суда. Запіскі маглі патрапіць у рукі жандараў, і Ізмайловіч паставіла б пад удар таварышаў, калі б назвала новыя імёны і акалічнасці. Таму (ва ўсякім разе, мне здаецца, што таму) запісвае яна толькі свае адчуванні, думкі, падрабязнасці, якія, пры ўсёй іх цікавасці для таварышаў яе, для будучых даследчыкаў, у той жа час не ўзбагацілі б чым-небудзь карысным, новым, невядомым паліцыю і ахранку.

Хто чытаў нарыс, той памятае, напрыклад, што на судзе і ў часе следства Пуліхаў расказваў, як доўга і настойліва сачыў за Курловым, чакаючы зручнага для замаху моманту. Ізмайловіч сваімі запіскамі дэталізуе гэты расказ. Мы даведваемся, што, каб не выпускаць губернатара з вачэй, яна і адзін з яе таварышаў—паводле фальшывых пашпартаў, жонка і муж—нанялі супраць дома Курлова кватэру. «Арыгінальная кватэра: гарышча было не над ёю, а на адным узроўні з ёю, прымыкала з трох бакоў, і адно са слыхавых вокан гарышча выходзіла якраз візаві пад'езда губернатарскага дома. Холад быў там неверагодны, мы не саграваліся ні днём, ні ноччу». На гэтай канспіратыўнай кватэры — Ізмайловіч называла яе «Паўночным полюсам» — жыў, нікуды не выходзячы некалькі тыдняў перад замахам, і Пуліхаў. І сюды ж на цэлых дзесяць дзён прывяла Ізмайловіч сваю сястру Кацярыну і яе таварышку Цыву Левіну пасля таго, як 2-га студзеня яны ўцяклі з Мінскай жаночай турмы (сама Аляксандра Ізмайловіч была актыўным арганізатарам гэтых уцёкаў).

«Такое сумяшчэнне — кватэра, адкуль сочаць, і прытулак для ўцекачоў з турмы, пярэчыла ўсім правілам канспірацыі, — зазначае Ізмайловіч. — Але, з другога боку, больш надзейнага сховішча для іх не было. Выехаць з Мінска нельга было — на ўсіх вакзалах надзвычайна сачылі. На вуліцы спынялі юнакоў 16—18 гадоў і пыталі і аглядалі — вырашылі, відаць, што ўцякачкі перапранаюцца хлапчукамі...»

Запіскамі сястры не пацвярджаецца меркаванне, выказанае мною ў нарысе, быццам Пуліхаў і сама Аляксандра Ізмайловіч, чакаючы ў Мінскай турме суда, не ведалі, што «невядомая, што страляла ў Чухніна» (як вы памятаеце, гэта словы з перадсмяротнага пісьма Пуліхава) — Кацярына Ізмайловіч. На самой справе ўсё было і больш складана, і больш драматычна. І Аляксандра Ізмайловіч, і Пуліхаў **ведалі**, хто назваў сябе Марыяй Крупніцкай, пра няўдалы замах якой і трагічны лёс пасля замаху шырока пісалі тады газеты. Ведалі, бо Кацярыне, аказваецца, і ўцёкі з Мінскай турмы былі наладжаны менавіта таму, што падполле даручыла ёй замах на Чухніна. Найцяжэйшым ударам была для таварышкі Пуліхава і яго самога звестка пра расправу адміральскай аховы з адважнай. Ударам тым большым, што боль нельга было нікому выявіць, нікому паказаць — толькі чатыры чалавекі ў турме (у тым ліку самі Аляксандра Ізмайловіч і Пуліхаў) і, мабыць, не больш за сценамі турмы ў горадзе ведалі тады сапраўднае імя маладой жанчыны, без суда расстралянай па загадзе параненага Чухніна (нават не самога Чухніна, а яго жонкі). І можна ўявіць, як сціскалася сэрца Пуліхава, калі, таропка накідваючы перадсмяротнае пісьмо, у пераліку дарагіх яму жаночых імён, замест «Кацярына Ізмайловіч» (да суда Аляксандра Ізмайловіч некалькі разоў атрымлівала ад яго запіскі, што ён «не можа прымірыцца з тым, што Каці няма больш») ён пісаў «невядомая, што страляла ў Чухніна». Інакш нельга было — нават на мёртвую Кацярыну яшчэ пашыраліся патрабаванні канспірацыі...

Некаторыя аўтары ранейшых публікацый пра замах на губернатара Курлова і яго ўдзельнікаў з лёгкасцю незвычайнай абмалёўвалі аднымі чорнымі фарбамі генерала А. В. Ізмайловіча — бацьку Аляксандры і Кацярыны: маўляў, не з'явіўся на суд, адмовіўся ад дачок і г. д., і да т. п. Таму я хачу прывесці цытату з успамінаў, якая паказвае, што ніякіх падстаў для такога ачарнення старога генерала няма. Ад сваіх дачок-рэвалюцыянерак ён не адмаўляўся і не праклінаў іх. У пачатку сакавіка 1906 года, дзён праз дваццаць пасля суда, Аляксандру Ізмайловіч перавезлі з Мінска ў Маскву, каб выправіць адсюль са спадарожнікамі-катаржанамі ў Сібір. Праседзела яна ў Маскве, у славутых Бутырках, аж да канца чэрвеня. І вось тут «...напярэдадні майго ад'езду ў мяне быў бацька, які толькі цяпер вяртаўся з вайны. Яму далі доўгае спатканне (уласна, мы самі кончылі яго) і пасадзілі нас у асобны пакой, зусім пусты. Ён быў вельмі журботны і, відаць, уражаны маім вясёлым настроем. Пытаў пра Кацю. Ён нічога не ведаў, але падазраваў, і падазрэнні яго былі блізкія да праўды. Я не сказала праўды, бо сёстры (ім Аляксандра расказала пра лёс Кацярыны ў час спатканняў у турме ў Мінску. — **У. М.**), не спадзеючыся на маё ўменне зрабіць гэтую аперацыю, узялі яе на сябе. Праз некалькі дзён ён павінен быў даведацца ад іх... Паехаў на вайну, а за яго спіною ўнутраная вайна адабрала ў яго дваіх — адна забітая, другая ў палоне...»

Ці ж няпраўда — сітуацыя самага высокага драматычнага напалу!

Крыху раней успамінаўся бацька Аляксандры ў сітуацыі іншай — таксама драматычнай, але крыху і забаўнай. Судзілі яе і Пуліхава ў вядомых мінчанам-старажылам Калачоўскіх казармах, на Петрапаўлаўскай вуліцы (цяпер вул. Энгельса). І вось «...азіраючыся па баках, я раптам застыла ад нечаканасці. Гэта была сапраўдная іронія лёсу. Над нашымі крэсламі на сцяне вісеў партрэт майго бацькі — начальніка артылерыі корпуса ў Мінску». І потым, пасля перапынку «...мы зноў сядзім каля бацькавага партрэта. Ён са сцяны сурова слухае, як яго дачцы ўжо змацоўваецца гатовы прыгавор...»

На старонках успамінаў і шмат іншых цікавых, невядомых нам раней дэталяў суда і адчування на ім дзеючых асоб нашага даследавання. Хіба не цікава, напрыклад, што старшыня суда вельмі баяўся, каб салдаты не набраліся ад падсудных крамолы. За пятнаццаць—дваццаць мінут, пакуль яны гаварылі свае прамовы, варта мянялася ў зале некалькі разоў — цалкам праслухаць прамовы не далі ніводнаму з вартавых!

А сустрэча падсудных твар у твар з Курловым? Нічога не скажаш — выглядае ён ворагам моцным і не дробнага характару. «Для яго паставілі крэсла перад судзейскім сталом, мусіць, для пашаны, як губернатару, але ён стаяў, як і ўсе сведкі. Відаць было, што ён адчуваў сябе няёмка, бянтэжыўся, але яго збянтэжанасць была прыкрыта вялікай вытрымкай. Мы з Васем (Вася — канспіратыўнае імя Пуліхава. «Мы заўжды яго называлі Васем, — піша Ізмайловіч далей, — так моцна прыжылася да яго гэта канспіратыўная клічка». — **У. М.**) глядзелі на яго ва ўсе вочы. Як закаханыя прагнуць спаткання, так горача мы чакалі, бывала, на волі яго выезду. Цэлыя дні сачылі мы за яго пад'ездам, застаючыся самі нябачнымі яму і яго ахове. Цяпер ён стаяў за тры крокі ад нас, ён, наш жаданы, наш доўгачаканы. Цяпер мы былі яго палонныя, ён — пераможца. Так было фізічна, але не было так псіхалагічна...»

І далей:

«Курлоў павярнуўся, каб выйсці. Некалькі крокаў ён павінен быў прайсці тварам да нас, зусім блізка. Мы глядзелі яму ў вочы. Памятаю, я адчула на сваім твары ўсмешку. Нядобрая, мабыць, была гэтая ўсмешка. Увесь час, пакуль ён стаяў перад абаронцам, ён упарта хаваў вочы свае, ні разу не зірнуў яму ў твар. Цяпер ён ішоў, усё гэтак жа хаваючы вочы, і раптам, нібы не могучы процістаяць нашаму ўпартаму позірку, ён сустрэўся з нашымі вачыма. Гэта было толькі адно імгненне, страшна кароткае і заўважанае намі, мусіць, толькі трыма. Зірнуў і імгненна забегаў вачыма. Гэтага кароткага імгнення было дастаткова для нас: мы прачыталі, як у яго позірку маланкай прабеглі чыста жывёльны спалох і нікчэмная разгубленасць. Не ён быў пераможцам!..»

Шмат у чым дапаўняюць запіскі Ізмайловіч нашы звесткі пра біяграфію, характар, чалавечыя рысы Івана Пуліхава. Піша яна, што гэта быў маўклівы, сарамяжны, праўдзівы чалавек. Толькі сам-насам з субяседнікам ён рабіўся гаваркім. І гаварыў тады доўга і многа. Рэдка выказваў ён сваю думку гатовую. Амаль заўсёды відаць было, як яна ў ім нараджаецца, як акрэсліваецца ўсё больш выразнай і закончанай. Паводле Ізмайловіч, гэтая рыса была вынікам таго, што Пуліхаў амаль усё сваё жыццё быў адзін і гаварыў пра сур'ёзныя, глыбокія рэчы толькі з сабой.

Старэйшы ў велізарнай сям'і ўсіх узростаў, ён рана перайшоў на самастойны хлеб — нешта з трэцяга ці чацвёртага класа рэальнага вучылішча пачаў даваць урокі. «З шостага класа ён ужо ладна зарабляў і жыў асобна ад сям'і. Лёс звёў яго са старым рэвалюцыянерам: ён наняў пакой у аднаго беднага чыноўніка, ідэаліста і рэвалюцыянера. Той адкрыў яму вочы на ўсё. З квасного патрыёта Вася стаў чырвоным».

Потым Пецярбург, універсітэт. Тут Пуліхаў церпіць страшэнныя нястачы. «Пакуль былі землякі-таварышы, ён неяк перабіваўся з іх дапамогай. Ды летам, калі яны раз'ехаліся, яму стала зусім кепска. Начаваў у садах і скверах— не раз гарадавыя саштурхвалі яго з лавак — або ў начлежным доме».

Цэлыя дні Пуліхаў праводзіў у публічнай бібліятэцы. Быў ён зусім змучаны голадам і бяссоннымі начамі і неяк, прыкрыўшыся тоўстым фаліянтам, заснуў за сталом. «Кніга з грукатам выпала з рук, і сам ён ледзь не зваліўся з крэсла. Згарэў было ад сораму, але ўратавала шчаслівая знаходка: сказаў, што раптоўна самлеў».

Мы памятаем, што ў Пецярбурзе нейкі час Пуліхаў праседзеў у турме.

«Не хацелася выходзіць на волю, — жартаўліва гаварыў ён Ізмайловіч, — не паспеў кончыць Маркса «Капітал». Наша ж доля такая — толькі ў турме і чытаеш».

«Адарваўшы ад Маркса, — працягвае гэтыя ўспаміны Ізмайловіч, — яго выслалі на радзіму ў Мінск. Тут ён жыў урокамі. Зарабляў па-нашаму многа, рублёў шэсцьдзесят, і амаль усе грошы аддаваў с.— раўскаму камітэту, як і ўвесь час, вольны ад урокаў. Тут я пазнаёмілася з ім на рабоце...»

Пра тое, што таварышы хацелі наладзіць Пуліхаву ўцёкі з турмы, мы ведалі і раней. І ў нарысе маім, і ў ранейшых публікацыях іншых аўтараў пра гэта ўспамінаецца. Але цяпер мы маем уяўленне, якім чынам Пуліхаў павінен быў уцячы:

«...Карл (палітзняволены, друг Ізмайловіч.—**У. М.**) прастукаў мне, што займаецца наладжваннем Васевых уцёкаў.

— Тваё жыццё ужо факт. Васю ж могуць павесіць, і яго трэба вырваць,— стукаў ён.

Праз некалькі дзён пасля гэтых слоў я, вярнуўшыся з канторы са спаткання з сёстрамі, знайшла ў сваёй вежы сляды асабліва стараннага вобыску; відаць было, што нават лазілі на печку. Над галавой я пачула тупат ног і нейкую валтузню. Увечары Карл прастукаў мне:

— Усё прапала.

Аказалася, што Вася павінен быў у гэты дзень вылезці праз дзіру ў сваёй столі ў камеру крымінальных і, пераапрануўшыся крымінальным, уцячы адразу ж, здаецца, з Сатаной і яшчэ адным крымінальным катаржанінам, якім удасца шляхам. У апошні момант супольнікі Васі праламалі дзірку ў яго столі. Васю заставалася толькі падняцца. Зайшоў зусім выпадкова наглядчык. Дзіра была заўважана. І ўсё загінула. Адразу ж заявіліся да мяне з вобыскам, затым наверх да Карла...

Карл быў прыгнечаны. Ён увесь заняты быў гэтыя дні падрыхтоўкай свабоды і жыцця для Васі. Паспеў паверыць ужо, што Вася будзе свабодны, і раптам гэтая праклятая, жахлівая выпадковасць. Зайдзі наглядчык на паўгадзіны пазней, і ён знайшоў бы ўжо Васеву камеру пустою...»

Як яна памылялася, Ізмайловіч! Як памыляліся ўсе сябры Пуліхава! Нам сёння вядома больш, чым ім. «Праклятая, жахлівая выпадковасць...» Не было выпадковасці! Была здрада, данос падлюгі Хахлова (чытачы памятаюць, мусіць, пра яго і з майго нарыса, і з ранейшых публікацый хахлоўскага пісьма). І ад гэтага ведання — горка.

І яшчэ больш горка за лёс Пуліхава ад таго, што замах яго, аказваецца, З САМАГА ПАЧАТКУ БЫЎ АСУДЖАНЫ НА НЯЎДАЧУ.

Чытачы, мусіць, памятаюць з нарыса «Слухаецца справа аб замаху», што ў Мінскай губерні праваліліся з аднае і тае ж прычыны — не ўзрывалася бомба — адзін за адным тры тэрарыстычныя акты. З гэтай прычыны я выказаў падазрэнне — ці не былі тыя бомбы загадзя нядобрай рукой пашкоджаны. І вось цяпер знойдзены звесткі, якія гэтае меркаванне пацвярджаюць. Здавалася б, такое адкрыццё павінна прынесці даследчыку радасць. Але не прынесла. Настолькі яно жудаснае.

У 1924 годзе ў Парыжы выйшлі мемуары былога віднага дзеяча царскай ахранкі П. Заварзіна. І ў гэтых мемуарах Заварзін паміж іншым паведамляе, што БОМБА, ЯКУЮ КІНУЎ ПУЛІХАЎ, БЫЛА ПАПЯРЭДНЕ АБЯСШКОДЖАНА Ў МАСКОЎСКІМ АХРАННЫМ АДДЗЯЛЕННІ. Туды прынесла яе правакатарка Жучэнка, якой баявікі даручылі перавезці бомбу з майстэрні ў Мінск. Ахраннае аддзяленне вырашыла не затрымліваць у сябе бомбу і не праводзіць у Мінску раней часу арыштаў: гэта магло б праваліць каштоўную для ахранкі супрацоўніцу. Зрабілі інакш — абясшкодзілі запальнік бомбы і пераслалі яе па прызначэнні, каб замах адбыўся, а чалавек, які кінуў бясшкодны снарад, пайшоў на шыбеніцу.

Сам Заварзін адчуваў, відаць, што нешта ў гэтай гісторыі дужа ж агіднае, бо дадае, што «мятальнік бомбы... пакарання не панёс». Цяжка паверыць, што афіцэр ахраннага аддзялення, праз рукі якога прайшла кінутая ў Мінску бомба, сапраўды не ведаў пра смерць Пуліхава ў пятлі і катаргу Ізмайловіч...

А Жучэнка — што стала з ёю? Хто яна наогул такая? — можа ўзнікнуць у некаторых чытачоў пытанне. Бо сёння імя Зінаіды Фёдараўны Жучэнка ўжо мала што гаворыць чытачам, асабліва маладзейшым. Але быў час, калі разам з імем Азефа, Серабраковай, Маліноўскага яно гучала, як увасабленне самай чорнай подласці. Калі ў 1909 годзе супрацоўніцтва Жучэнкі з ахранным аддзяленнем (тут яна насіла клічку «Міхееў») было выкрыта, дэпартамент паліцыі прызначыў ёй велізарную пажыццёвую пенсію. Іюдавымі сярэбранікамі здрадніцы плацілі за прададзеныя баявыя дружыны, за выратаванне асуджаных рэвалюцыйным падполлем на смерць царскіх саноўнікаў, за галовы павешаных і адпраўленых на катаргу смельчакоў. Цяпер мы ведаем — за гарачае сэрца Івача Пуліхава таксама.

Стала гэта вядома толькі праз васемнаццаць гадоў пасля таго, як Пуліхаў апошні раз убачыў над галавой неба...

ЧАСОПІСЫ Ў ВЕРАСНІ

«ПОЛЫМЯ»

У дзевятым нумары часопіса чытачы знойдуць новыя вершы Максіма Танка, Генадзя Бураўкіна, Анатоля Грачанікава, фрагмент з рамана Міхася Машары «Ішоў дваццаты год», апавяданне Міколы Гроднева «Васіль», артыкул Фёдара Куляшова «Самабытны талент», прысвечаны 100-годдзю з дня нараджэння А. І. Купрына, і аповесць «Алеся» выдатнага рускага пісьменніка ў перакладзе Л. Салаўя.

Пётр Чыгрынаў у раздзеле «Публіцыстыка» выступае з артыкулам «Выхаванне патрыётаў».

Часопіс заканчвае друкаваць нарыс Янкі Сіпакова «Па зялёную маланку».

Артыкул Міколы Арочкі «Маналогі паэтычных пакаленняў» змешчаны ў раздзеле «Крытыка і літаратуразнаўства».

«Купалаўцам — 50». Так называецца артыкул Яўгена Рамановіча, які надрукаваны пад рубрыкай «У свеце мастацтва».

У раздзеле «Сярод кніг» з рэцэнзіямі выступаюць Яўген Бараноўскі (на кнігу «Пісьмы працоўных Беларусі Ул. І. Леніну», якую склалі В. Давыдава і А. Кузняеў пад рэдакцыяй С. Пачаніна), Дзмітры Жмуроўскі (на кнігу С. Пачаніна «У навальнічным васемнаццатым»), Алег Слука (на кнігу А. Журава «Пад кіраўніцтвам партыі»), Адам Мальдзіс (на кнігу І. Баса «Літаратурныя пошукі, знаходкі, даследаванні»), Генадзь Шупенька (на кнігу Астапа Вішні «Усмешкі. Гумарыстычныя апавяданні»), Сямён Букчын (на кнігу І. Харыка «Выбранае». Пераклад з яўрэйскай мовы), Генадзь Каханоўскі (на кнігу «Бібліяграфія па гісторыі Беларусі. Феадалізм і капіталізм». Складальнікі М. Крэканэ, А. Сакольнік і Ю. Бібіла), Вячаслаў Шалькевіч і Ігар Рабкоў (на кнігі А. Кляўчэні «Стэфан Рудненскі» і «Светапогляд Уладзіслава Спасоўскага»).

Артыкул Марата Батвінніка «Брацкія школы» надрукаваны ў раздзеле «Старонкі нашай гісторыі».

Заканчваецца часопіс, як звычайна, раздзелам «Хроніка».

«МАЛАДОСЦЬ»

Часопіс знаёміць чытачоў з драматычнай аповесцю Аркадзя Маўзона «Людзі, агонь і смерць», апавяданнямі Уладзіміра Караткевіча «Вока тайфуна» і Аляксандра Купрына «Гамбрынус» (пераклаў з рускай Л. Салавей), паэмай Уладзіміра Скарынкіна «Дарога ў неба», вершамі Генадзя Бураўкіна, Валянціна Лукшы, Валянціны Хамчук, а таксама вершамі паэтаў Дэмакратычнай Рэспублікі В'етнам Вінь Ле і Ань Тхо (пераклад Язэпа Семяжона).

Першы сакратар ЦК ЛКСМ Беларусі Уладзімір Падрэз расказвае аб баявым і гераічным шляху камсамола рэспублікі ў артыкуле «Нашай маладосці сцяг».

Увазе чытачоў часопіс прапаноўвае фотарэпартаж Валянціна Ждановіча «Свята на зямлі партызанскай», успаміны Героя Савецкага Саюза Рамана Мачульскага «Заўсёды на пярэднім краі», якія надрукаваны пад рубрыкай «Дарогамі бацькоў», замалёўкі Ларысы Мурашка «Кур'ер Марыя Сурага» і Ціхана Піскунова «Камсамольскае сэрца», нататкі Івана Калесніка з Лукомльскай ДРЭС «Лінія напружання» і многія іншыя матэрыялы, большасць з якіх прысвечана камсамольскаму юбілею рэспублікі.

У раздзеле «Кнігі і час» змясцілі свае рэцэнзіі Міхась Модэль (на кнігу Яўгена Рамановіча «Рэкі цякуць з ручаёў») і Сцяпан Грабчыкаў (на кнігу Адама Мальдзіса «Падарожжа ў XIX стагоддзе»).

Часопіс заканчвае публікацыю падарожных нататкаў Алеся Бачылы «Пасля дарогі», прысвечаных М. Багдановічу.

Прафесар Беларускага дзяржаўнага універсітэта імя У. І. Леніна Рыгор Трухноў выступае на старонках часопіса з артыкулам «Цень свастыкі».

«БЕЛАРУСЬ»

Нумар адкрываецца артыкулам першага сакратара ЦК ЛКСМ Беларусі Уладзіміра Падрэза «У авангардным страі», які прысвечаны 50-годдзю камсамола рэспублікі. Гэтай жа даце прысвечана і выступленне Міколы Хведаровіча «Юнацтва камсамольскае». На старонках часопіса чытачы знойдуць замалёўкі Ярослава Пархуты пад агульнай назвай «Спадчыннасць», артыкулы В. Саковіча «Роздум у дарозе» і Яўгена Рамановіча «Да новых творчых здзяйсненняў», які надрукаваны пад рубрыкай «Беларускаму акадэмічнаму тэатру імя Янкі Купалы 50 год», нататкі А. Суслава «Сервіс па-польску».

З новымі вершамі ў нумары выступаюць Пятрусь Броўка, Аляксей Зарыцкі, Антон Бялевіч, Мікола Чарняўскі. Часопіс знаёміць чытачоў з маладой паэтэсай Таццянай Дзмітрусёвай.

У нумары змешчаны апавяданні Івана Навуменкі «Касцюм старэйшага брата», Наталлі Кедалавай — «Хвалі Дуная», працяг аповесці Дануты Маеўскай «А восьмай вечара...» (пераклад з польскай М. Паслядовіча), а таксама апавяданне А. Купрына «На глушцоў» у перакладзе з рускай Л. Салаўя.

Свае рэцэнзіі ў нумары надрукавалі А. Гардзіцкі (на раман І. Шамякіна «Снежныя зімы»), І. Сучкоў (на паэтычны зборнік А. Шарапава «Лісце гадоў»), М. Вішнявец (на зборнік выступленняў працаўнікоў вёскі «Мы—з дынастыі хлебаробаў» у літаратурным запісе А. Бяржынскага).

«НЕМАН»

Часопіс друкуе аповесць Алеся Савіцкага «Самы высокі паверх» (пераклад з беларускай М. Гарбачова і Г. Папова), першыя апавяданні Аляксандра Зіноўева «У Рузе», Барыса Раланда — «Што гэта было», Любові Філімонавай — «Камень», вершы Анатоля Сізухіна, Валерыя Маскаленкі, Людмілы Ганчаровай, Навума Кісліка.

Да 50-годдзя камсамола Беларусі ў нумары змешчаны артыкул Аляксандра Сакалоўскага «Паўвека з партыяй». Публіцыстыка прадстаўлена таксама нарысам Анатоля Сілянкова «Дарога за ваколіцу».

У раздзеле «Запіскі, успаміны, дакументы» з артыкулам «У беларускім ТРАМе» выступае заслужаны дзеяч мастацтваў БССР Уладзімір Стэльмах.

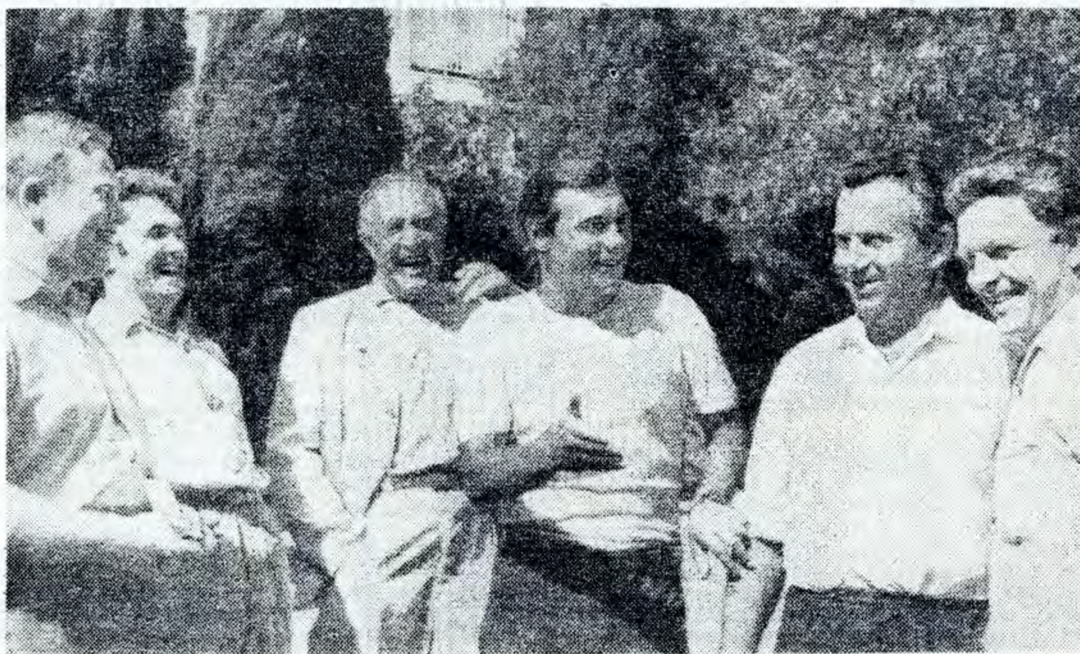
Штрыхі да творчага партрэта Івана Шамякіна «Па закліку сучаснасці» Е. Няронскай чытачы знойдуць у раздзеле «Крытыка».

З рэцэнзіямі ў кніжным аглядзе выступаюць А. Браілоўскі (на зборнік успамінаў былых партызан Беларусі «У адзіным страі»), В. Тарас (на кнігу Дануты Бічэль-Загнетавай «Белая Русь»), М. Батвіннік (на кнігу Адама Мальдзіса «Падарожжа ў XIX стагоддзе»).

Кароткія рэцэнзіі у нумары змясцілі Б. Казанаў (на аповесць Эрнеста Ялугіна «Камяні Млечнага Шляху»), В. Нікіфаровіч (на кнігу вершаў Давіда Сімановіча «Мінуты»), М. Гіль (на зборнік паэзіі лужыцкіх сербаў «Там, дзе Шпрэвя шуміць»), А. Мяснікоў (на кнігу М. Рожына «Газета «Паўночна-Заходні край»).

Артыкул Т. Вараб'ёвай «Лажэчнікаў у Віцебску» надрукаваны ў раздзеле «Знойдзена ў архівах».

БЫВАЙ, АКЦЁРСКАЕ ЛЕТА!

Час летніх адпачынкаў звёў у адну курортную групу прадстаўнікоў розных сцэн Беларусі. Ля марскога блакіту, пад зоркамі аксамітнага чорнага неба дні і ночы мінаюць так, што агледзецца няма калі. Аб'ектыў фотаапарата «схапіў» гэтую групу напярэдадні развітальных слоў і капеек, што кідаюць у мора, каб потым лёс вярнуў іх сюды зноў—(злева направа) заслужаных артыстаў БССР Міхаіла Шуманскага і Віктара Кірычэнку, народных артыстаў рэспублікі Сцяпана Бірылу і Расціслава Янкоўскага, заслужанага артыста БССР Васіля Ганчарэнку і народнага артыста БССР Мікалая Яроменку.

Аб чым думаецца ў такія хвіліны? У Мінску трэба атрымаць новую ролю, пазваніць на тэлебачанне, набыць сервант, падпісацца... Ага, так і ёсць—Расціслаў Янкоўскі, прыгадаўшы жарт з лімаўскай «Трасянкі», дае параду падпісацца на газету «Літаратура і мастацтва» ўсім калегам. Што ж, прыемна чуць рэха сваёй газеты ў вясёлым смеху артыстаў на беразе Чорнага мора...

Фота Л. ЭЙДЗІНА.

ЦЫРК ПРЫЕХАЎ...

Ужо сёння мінскія аматары цырка ўбачаць Барыса Дзянісава на манежы.

Цырк прыехаў! Цырк прыехаў! На кожным рэкламным шчыце ў Мінску можна ўбачыць маляўнічую афішу, якая паведамляе аб пачатку новага цыркавога сезона.

Сёння ў сем гадзін вечара Мінскі цырк запоўніцца гледачамі, прагучыць урачысты марш — і прадстаўленне пачнецца.

Білеты прададзены за месяц наперад.

Мінчане любяць цырк. Любяць цыркавыя відовішчы, дзе пануюць спрыт і грацыя, вытрымка і воля, прыгажосць і сіла, узаемавыручка і падтрымка...

За кулісамі і на арэне ідуць апошнія прыгатаванні, апошнія рэпетыцыі заўтрашняга спектакля.

— Раскажыце, калі ласка, што гэта будзе за праграма? — звярнуўся наш карэспандэнт да дырэктара Мінскага цырка М. Марусалава.

— Калі вы любіце цырк і ўважліва сочыце за ім, дык маглі пераканацца, што ўзровень прадстаўленняў за апошні час вельмі ўзрос. Бадай, у кожнай праграме ёсць нумары так званага экстракласа. У праграме, якую заўтра ўбачаць мінчане, гэта акрабаты-скакуны пад кіраўніцтвам народнага артыста РСФСР Ул. Давейкі, яны выконваюць рэкордныя трукі. Пазнаёмяцца гледачы і з заслужаным артыстам РСФСР М. Ягоравым, жанглёрамі, гімнастамі, клоунамі і іншымі абавязковымі ўдзельнікамі прадстаўлення, без якіх немагчыма ўявіць сабе цырк. Ну, а асноўнае месца ў праграме, яе соль, гэта — львы. Дрэсіроўшчык — Барыс Дзянісаў.

Міхаіл Міхайлавіч націскае на кнопку селектара:

— Запрасіце, калі ласка, Усевалада Барысавіча Дзянісава...

Ён перада мной — чалавек, якога называюць магічным словам «утаймавальнік». Немалады, з сівізной у валасах, з вялікімі спакойнымі вачыма.

— Нічога асаблівага ў рабоце са львамі няма,— гаворыць ён.—Проста львы павінны ведаць, што чалавек мацнейшы, мудрэйшы за іх. І яны скарацца. Канечне, у іх ёсць характар і, скажам шчыра, не вельмі добры характар. Але волі дрэсіроўшчыка, яго ўменню «зразумець» драпежніка заўсёды спадарожнічае поспех. Усё, што я здолеў набыць за трыццаць пяць гадоў работы ў цырку,—усё перадаю сваяму сыну Барысу, які будзе выступаць на арэне Мінскага цырка з групай львоў.

Барыс Дзянісаў вельмі малады. Яму ледзь споўнілася дваццаць гадоў. Сын у мінулым славутай паветранай гімнасткі-жанглёра Тамары Брок і дрэсіроўшчыка Усевалада Дзянісава, ён літаральна з малаком маці ўвабраў любоў да манежа, захапіўся непаўторным радасным і хвалюючым дзелавым і нялёгкім закулісным жыццём, назаўсёды абраў прафесію ўтаймавальніка львоў. Цырк — гэта яго прызванне, яго школа, яго жыццё.

— Мне падабаецца ўсё,— гаворыць Барыс.— салодкі пах пілавіння, цішыня глядзельнай залы, якая выбухае бурнымі апладысментамі і сам працэс перамогі над моцным і хітрым зверам. Выступленні ў Мінску—гэта як бы генеральная рэпетыцыя перад вялікай зарубежнай паездкай. Наперадзе — гастролі ў Аўстраліі.

— Думаю, што мінскіх гледачоў,— расказвае дырэктар цырка Міхаіл Міхайлавіч Марусалаў,—чакаюць цікавыя сустрэчы з праслаўленымі і маладымі артыстамі, і па старой традыцыі ля пад'езда цырка можна будзе ўбачыць гледачоў, якія прагнуць трапіць на прадстаўленне, пачуць словы: «Ці няма лішняга білеціка». Будзем сумленныя, для нас гэтыя словы, як бальзам.

Іван ПТАШНІКАЎ

Мал. В. ТАРАСАВА.

апошняя квадра

Мой новы раман «Мсціжы» пра зямлю, пра людзей, якія спрадвеку рабілі на ёй, глядзелі яе і любілі.

Хацелася паказаць, як чалавек моцна прырос да нашай зямлі, да вёскі, да калгасу, да людзей, з якімі перажыў і праваяваў вайну і пачынаў пасля вайны жыццё нанова, як яму цяжка кінуць усё і пайсці з вёскі. Герой майго твора Андрэй Вялічка, калі яму прыйшлося сутыкнуцца са сваёй праблемай у жыцці—выбірае зямлю.

Хацелася паказаць яшчэ, якая багатая наша зямля і які багаты наш чалавек.

АЎТАР.

ПАКУЛЬ Андрэй вярнуўся з Вешак, узышоў месяц. Вялікі, чырвоны, сцёрты знізу, як зношаны—пайшло на апошнюю квадру—ён выплыў з-за лесу і ціха лавіс над Доўгімі.

Дзверы ў сенцы не былі запёрты, і Андрэй, прыйшоўшы ў хату, згледзеў адразу месяц у акне і на ложку, на печы—дачку. Дачка ляжала не раздзяваўшыся: у сукенцы і ў сачыку—як сядзела недзе на вуліцы на лаўцы, чакаючы яго, так прыйшла і лягла на ложак. Храпла, змарыўшыся і набегаўшыся за дзень; пакуль яшчэ ўправілася з каровай вечарам... Ён падышоў да ложка, паправіў даччыну руку—звесілася далоў; дачка нават не пачула—храпла ў нос ціхенька і рэдка, што нямогучы. У галавах, на бліскучым нікеляваным брыжы, гарэла жоўтая пляма ад месяца; Андрэй падумаў, што ад месяца відна ў хаце і відаць на падушцы круглыя даччыны шчокі і валасы, заплеценыя ў касу з белым капронавым бантам. Дачка ноччу была падобна на Верку: і валасы, і шчокі... Днём гэта не так кідаецца ў вочы.... Яму зрабілася шкода дачкі. Ён доўга збіраўся пагаварыць з ёй, ды не рашаўся. Пра што спытаеш і што скажаш? Малая... Яму захацелася адразу пабудзіць яе і сказаць, што ў іх сягоння адрэзалі гарод за вуліцай, пасля як хто таўхануў у плячо, і ён апусціў руку: напужаеш толькі...

Яму карцела цяпер гаварыць, маўчаў у канцылярыі, маўчаў усю дарогу, ідучы дамоў, а цяпер ныла ў сярэдзіне і як хто цягнуў за язык. А што скажаш, разбудзіўшы дачку? Пра гарод можна не гаварыць, каму ён цяпер трэба, гарод... Яны спачатку прададуць карову—павядуць на базар, а можа праз калгас здадуць на мяса, усё адно ж трэба збываць, не павязеш з сабой пад Полацк... Прадаўшы карову, паедуць з дачкой у раён. Зробяць дакументы ў Востраве і пададуць у інтэрнат. Пасля заб'юць хату—яе скора не прадасі, купцы адразу не знойдуцца. Хату можна будзе прадаць і прыехаўшы з-пад Полацка. Пасля ён падумаў, што і дачку можна будзе адвезці, прыехаўшы. Карову толькі трэба адразу прадаць. Сена мучыўся, дабываў балючымі рукамі для яе—збіраўся дома жыць. Усё мяняецца. Тады яшчэ ніхто добра не ведаў...

Ён зноў паправіў даччыну руку—дачка не кранулася, храпла. Ён пачаў хадзіць па хаце. Ад ложка да акна: паглядзіць на месяц і ідзе назад да дачкі...

— Волька, устань...—паклікаў ён яе нарэшце ціха, як баючыся. Пасля клікнуў яшчэ раз, мацней.

Дачка храпла, звесіўшы зноў з ложка руку.

Ён сеў ля стала і доўга сядзеў, падпёршыся, як усягды. Пачуў, што пачаў гаварыць сам сабе. Устаўшы, узяў са стала кружку—і кружка блішчэла ад месяца,—падышоў да вядра, зачэрпнуў са дна вады. Вада была цёплая, злецілася ў хаце, і ён цадзіў яе праз зубы. Выцерся пасля, падумаўшы, што з яго верне пот: пёрся з Вешак, як сарваўшыся. Помніць толькі, што стукаўся нагамі аб каменне на дарозе і з травы на грудзі скакалі конікі... І цяпер узяў бы і пабег, куды вочы глядзяць, паднялося ўсё ў сярэдзіне...

На грэблі затрашчаў трактар...

Павесіўшы кружку на дрот—кружка бразнула аб вядро—Андрэй пастаяў яшчэ ля ложка ля дачкі, тады вярнуўся ў парог, злавіў рукой клямку і асцярожна адчыніў дзверы. Стаяў у сенцах, слухаў—магла прачнуцца дачка—пасля ціха выйшаў на двор.

Месяц падняўся вышэй, пажаўцеў, і яшчэ больш, здалося, сцёрся знізу. Трактар хлебястаў ля самага моста ,павярнуўшы на аселіцу, — паехаў у вёску. Відаць, Рускі павёз Юбіцкага з праўлення. На аселіцы доўга скакалі два сляпыя агні ад фар—уніз-уверх, пакуль не патухлі: трактар схаваўся за хаты. Ад яго цяпер стагнала ўся вёска.

Андрэй выйшаў на вуліцу і стаяў пакуль аж на тым канцы вёскі не заглох трактар. Было чуваць, як там пасля гаварылі мужчыны.

Бразнулі ў хаце ў Ганькі дзверы. Вярнулася і яна з праўлення—ехала недзе з Рускім на валакушах. Андрэй прыхінуўся да вушака ля варот—не хацеў, каб яго хто згледзеў. Сціхлі ў вёсцы мужчыны, загарэўся і патух у вокнах у Ганькі агонь. У вёсцы стала ціха, было чуваць нават, як ззаду ў хляве карова жуе жваку.

«Пайду да Юбіцкага...—крануўся ён ісці. — Хоць яму ўсё выскажу...»

Ён адышоўся ад Ганьчыных варот, тады падумаў: а што ён выскажа? Што кіне ўсё і паедзе пад Полацк? Дык яны гэта ўсе ведаюць. І па-іхняму выходзіць: едзь. Ніхто нават і слова не сказаў, каб не ехаў, аставаўся. Ці ў Юбіцкага, ці ў Гладкага, пайдзі, дык цяпер будзе адно: бутэлька. Яшчэ суцяшаць пачнуць. А піць яму не хацелася, не хацелася, каб і хто суцяшаў—проста карцела пагаварыць

Вярнуўшыся да сваёй лаўкі, ён апёрся на плот і глядзеў пад раку, дзе на лагу тупалі і храплі коні.

Недзе на Доўгіх пад самым месяцам чыркалі, што ўсё адно шасталі трысцём, дзікія качкі. Закрычала сава, ці можа заяц, якраз на пасецы, дзе ён з Балютай раскідаў снапы. Ён падняў галаву і слухаў—крыку больш не было. За Луськім—на Востраве—занялася белая зара, шырокая, ляжала ля самай зямлі—ад электрычнага агню. Там недзе бегалі па небе белыя палосы — з-пад Камена на Вострава хадзілі, мусіць, машыны. Ззаду, як усё роўна за плячыма, азваліся раптам ваўкі—завылі разы два, брэшучы: маладыя.

«На Белай дарозе...»—падумаў ён і, адхінуўшыся ад плоту, пачаў глядзець за ферму на лес. Успомніў раптам Унука: перагнуўся ў расчыненае акно і выціраецца хустачкай...

Ён пастаяў яшчэ ля плоту—ваўкі больш не адзываліся, вярнуўся да варот, зачыніў, узяўшы іх на зашчапку, і, перайшоўшы па пяску вуліцу, пералез праз спрагу ў гарод і пайшоў баразной да фермы. Чуў, як па нагах шастае сухі бульбеўнік і на боты абсыпаецца зверху з гранкі пясок, і яму здавалася, што ён ідзе зімой па снезе—па сцежцы...

Сцежку занясло, не знаць ужо, дзе ішла на ферму Верка. Верка каторы ўжо год пасля вайны глядзіць на ферме скаціну. Пайшла сёння папалудні і не вярнулася яшчэ—прымае ацёл. Было ўжо цёмна, у вёсцы ўсюды гарэлі агні. Замураваныя ад марозу верхнія шыбы ў вокнах пачалі адтаваць і праз іх было відаць, як мяце на двары снег—дзярэ са страхі. Андрэй запаліў вялікі калгасны ліхтар—выдалі Верцы з кладавой; пачысціў паперай шкло — ад ліхтара было відна ў хаце, як ад лямпы; прыкруціў агонь—меншы не так патушыць вецер, і пайшоў на ферму, пералезшы праз спрагу.

На ферму яны ўсягды з Веркай хадзілі праз свой гарод. Летам вытаптвалі баразну процi спрагі ў бульбе—у разоры, зімой ішлі напрамую па снезе—рабілі сцежку.

Прынёсшы Верцы ліхтар, ён сядзеў з ёй на ферме, бывала, усю ноч, пакуль не цялілася карова. У маразы Верка наказвала бабамі яшчэ з ліхтаром браць пасцілку. У пасцілку яна завязвала цяля і падавала яму, Андрэю, на плечы. Сама ішла наперад з ліхтаром—свяціла яму, а ён асцярожна ступаў па гурбах у сваім гародзе, каб не паляцець з ног. Ішоў і бачыў, як змярзаюцца, лубянеючы, полы ў кажусе ў Веркі—змачыла іх, круцячыся ля каровы—і бялеюць ад інею і наліплага снегу. Дома цяля клалі ў запечку на падлогу, падсцілалі сена—ён прыносіў з хлева. Цяля не хацела ляжаць, брыкалася і білася аб падлогу, і яны сядзелі ля яго ўсю ноч, прыкруціўшы ліхтар: не клалася Верка і ён не мог заснуць. Калі ён выходзіў на двор і з дзвярэй з-пад ног белымі, што вата, клубкамі каціўся па падлозе ў запечак мароз, Верка крычала на яго, Андрэя, што ён здурнеў, астудзіць хату, што не трэба было тады і несці малое на плячах з фермы...

Помніць, адну зіму—гэта было перад самай Верчынай хваробай—яны не спалі ноччу цэлы месяц: узяліся маразы, а каровы цяліліся адна за адной...

Шастаў аб ногі бульбеўнік, а Андрэю ўсё здавалася, што ён нясе ў руках ліхтар і чапляецца за сухія дудкі...

Сцежка вяла гародам якраз на ферму да студні. Ён пералез праз плот процi зруба і доўга стаяў, не адыходзячыся: глядзеў за кароўнік на Белую дарогу. Ваўкоў не было чуваць. Ён тады апёрся на верхнюю жэрдку ў плоце і глядзеў з фермы на свой гарод. У канцы яго пад месяцам была добра відаць шэрая хата, хлеў і чорны высокі асвер—тырчэў з двара, задзёршыся высака ў неба, вышэй месяца...

Ён падумаў: калі прадасць карову—яшчэ нічога. Менш за ўсё па ёй галава будзе балець. Вось калі адвязе дачку—то ўжо няма дому. Пуста ў хаце—і няма дому. Успомнілася, што ён ужо не першы раз кідае вёску. Кідаў і ўсё варочаўся. Першы раз—адразу пасля вайны. Вярнуўшыся з партызан, паехаў у горад: дома галадалі. У горадзе рабіў з паўгода, палучаў грошы. Верка прыязджала да яго па хлеб, а то і пехатой прыходзіла з бабамі з вёскі: бабы хатулі на плечы, на другія суткі і ў горадзе. Дзе заробіш на дарогу? Каб і прыйшлося, дык усё адно гэтымі рукамі і плячамі... Ён бы і астаўся ў горадзе—работа была нядрэнная—не захацела Верка, дамоў цягнула. Прывычка. У бабы яна большая... Паехала б тады, можа б усё па-другому было б?

Вярнуўшыся дамоў, ён не пайшоў ужо ў калгас: жыў жа дагэтуль на грашах. У леспрамгасе лёгка было ўстроіцца: на ўчастак шукалі людзей і не трэба было прасіцца ў калгасе, каб адпусцілі.

Гэтулькі гадоў прайшло... Ні Веркі, ні гароду, ні ўчастка. Былі і няма. Як абманіў хто ўсё роўна. І з зямлі звёў... Чалавек прывыкае да ўсяго, як і жывёла.. Прывык і ён ужо да ўчастка.

Ён падумаў, што тады яго не пусціла з вёскі Верка, цяпер ужо, відаць з'едзе наўсягды...

З фермы ён пайшоў круга гароду, ля Бацяновых соснаў па дзядзінцы. Ад дарогі зусім не парасла бульба—бульбеўнік нават не закрыў гранак летам, а на белай паласе на пяску, дзе быў некалі дзот, зусім прапала. Белая паласа добра была знаць ад месяца, як удзень; на ёй густа бліскалі халодныя іскры, што воўчыя вочы ў цямне—свяціла бітае шкло, якое гадамі вывозілі з гноем з двара на гарод—кожную вясну. Некалі на тым месцы, дзе цяпер белая паласа, добра расла паспешка—яны сеялі яе ўсягды на адным

месцы. Верка падкопвала паспешку раней усіх у вёсцы,—яшчэ не пачыналі жаць,—прыносіла ў прыполе з гароду, каб надта ніхто не відзеў, і высыпала ў сенцах на падлогу—вялікую, па курыным яйку. Доўга трасла пасля яе ў кошыку на дрывотні ля студні, паліваючы зверху вадой з вядра—бульба адразу рабілася белай і яе не трэба было скабліць: кладзі ў гаршчок і налівай адразу вады, каб не парудзела. Пасля Верка сыпала ў гаршчок лыжку солі і клала кроп. Паспешка з-за вуліцы з першага разу трэскалася ў гаршку—пачынала разварвацца і, высыпаная на стол на чысты надзежнік, пахла кропам на ўсю хату... У другія разы так ужо яна не пахла...

Ён зноў стаў проці варот на вуліцы і глядзеў праз спрагу ў гарод — слухаў. На Белай дарозе было ціха, калі ён доўга слухаў, пачынала шумець увушшу. Тады яму здавалася, што вясной у паводкі бяжыць з гароду вада. Гарод быў вышэй вуліцы, і вада, сабраўшыся ў ім, сцякала ў ніжэйшае месца да спрагі і праз жардкі ў плоце вырывалася на вуліцу. Цякла і шумела, размываючы пад сабой снег і дастаючы да самай зямлі. Мяжа пад вадой адразу рабілася голай—на ёй было відаць шэрае каменне, прыгнанае з гароду і зялёная дробная трава. Праз некалькі дзён вада размывала мяжу пад спрагой да гліны; раставаў у гародзе снег, чарнела абмытая зямля, толькі доўгай шэрай паласой ляжаў у баразне лёд—там, дзе хадзілі зімой на ферму. На ім была, знаць, жоўтая ўмерзлая салома. Лёд на сцежцы ў гародзе ляжаў доўга; ужо нідзе не было снегу, а ён блішчаў здалёку і пеніўся, як малако.

Шумела ў вушах, і Андрэю зноў здалося, што бяжыць з гароду на вуліцу ў спрагу вада, ён чуе, як яна шваргоча аж з двара з дрывотні.

Надвячорак. На дрывотні над трасочнікам таўкуць мак камары—будзе цёпла; дома паліцца ў печы; адчынены дзверы і ў сенцах і ў хаце і чуваць, як Верка мые ў парозе падлогу—шаруе гальнікам. З коміна валіцца ў гародчык пад хлеў дым, сцелецца па зямлі... Пазнаеш, як у печы зверху ў гаршку прыгарае бульба...

Яму здалося, што азваліся ваўкі прама на кароўнік—у Курачовых Цянях. Ён глядзеў туды—якраз на Бацяновы сосны. Ціхія, з пустым гняздом угары, яны пад месяцам здаваліся белыя і халодныя, што зімой ад інею.

У хлеве стукала аб сцяну рагамі карова і бразгала ланцугом—як усё роўна чула яго. Адзываліся куры, нібы хто хацеў іх спароць з куросні—з жэрдкі, што вісела на дроце ў хлеве высака пад столлю. Зноў зашаптала на Доўгіх пад месяцам дзікая качка. Месяц паменшаў, стаяў ужо высака над ракой, жоўты, як спелы—адзін над усім светам.

Андрэю здалося, што ў вёсцы, недзе ля маста на аселіцы, загаварылі. Ён пастаяў і пайшоў сцежкай ля плоту ў вёску. Дайшоўшы да Балюцінай ямы-гароду, падумаў: не ведае, куды ідзе—мусіць, толькі, каб не быць дома. Успомніў, што якраз такой месячнай ноччу насіў з Веркай дровы ў лазню да Балюты—перад самай блакадай. Як усё роўна ўчора...

Тады была ўжо восень, пачаўся мароз. Скора і цяпер прыйдзе восень.

Ён падышоў да плоту і глядзеў у гарод да ракі, дзе некалі стаяла Рукалеева лазня. Лазні цяпер не было. Круглякі з-пад Курачовых Цянёў згнілі без страхі за гэтульні гадоў і Балюта калі вунь павазіла іх на дровы. Лазня згарэла ў печы.

Балюта даўно ўжо недзе спіць. Больш пра яе нічога не думаў—не ішло ў галаву. Падумаў пасля: у вёсцы, як што каму пільна трэба, людзі ідуць адзін да аднаго і стукаюць у вокны. Не глядзяць—ночы-апоўначы...

Зноў загаварылі недзе блізка на аселіцы, як усё роўна ішлі сюды, у гэты канец вёскі, і ён стаў чакаць. Галасы бліжэлі, але мужчыны — іх было двое, ён не пазнаў хто—пайшлі ў той канец, гаворачы. Мусіць, нехта з леспрамгасу: гаварылі пра бальніцу—пра Рамана. Пасля ў тым канцы сціхлі.

Ён перайшоў вуліцу і стаў ля Балюціных варот. Падумаў, што пад нагамі многа пяску і цяжка ступаць, аж млеюць калені. У акне ў Балюты згледзеў месяц—жоўтую вузкую выцягнутую ўдоўж паласу. Ад месяца блішчэла ўсё акно, як лёд.

Ён ціха адшчапіў на двор вароты і зачыніў адразу за сабой.

Калі ішоў ля паркана па двары, бачыў, як у акне скача вузкая жоўтая паласа і бяжыць убок, як уцякае з дарогі. Вялікі Балюцін двор з пустой цёмнай дрывотняй быў ціхі і халодны. На дзядах ля паркана высака на лісці стаяла раса—мачыла рукі.

Ён падышоў да ганку і, ступіўшы на высокі круглы, як ад жарон, камень ля парогу, падрагаў за дзверы. І клямка была халодная і мокрая ад расы. Пачуў, як холадна зрабілася за плячыма—пабеглі мурашкі.

Усюды было ціха. У канцы двара ў Балюты, за парканам—на двары ў Гладкага—у студні капала на дно вада.

Балюта не адзывалася, і ён стаяў пад дзвярыма. Тады сашмыкнуўся з каменя і, каб не ўпасці, хапіўся рукой за клямку. Зноў драгнулі дзверы. У акне ад двара ў другой палавіне хаты адразу адсунулася белая фіранка, і Балюта прынікла да самай шыбіны. На яе свяціў якраз месяц і яна добра была відаць: жоўты твар і зачэсаныя назад чорныя валасы.

Пасля яна выбегла ў першую палавіну хаты—ён чуў, як яна шлэпала па падлозе босымі нагамі, падышла да дзвярэй і шмарганула засаўку. Адхінула дзверы аж да сцяны—дзверы адчыняліся ў хату, і стала на парозе, скорчыўшы ў лакцях рукі, босая, у той жа ў палоску паркалёвай сукенцы, у якой была, калі вазілі снапы.

— Што ў цябе там, кажы? Бяда? З дачкой што? Напужаў, стукаючы...—яна памалу апускала ўніз рукі.

— Пусціш—скажу...

— Ідзі... Бо-о...—яна ступіла з парогу ў бок да дзвярэй.—Мог даўно прыйсці, калі што трэба...

— Дык вот такая бяда... Маніць не буду. Нажыў на сваю галаву. Раніца скора. А раніцай я паеду...

— Раніца?—яна здзівілася і стала глядзець на двор на вярбу ў яме, над якой свяціў месяц.—Сплю, як пшаніцу прадаўшы. Дык што ты рашыў?

Ён падумаў, што яна ўсё роўна як ведае ўсё, хоць ніколі ёй нічога не гаварыў.

— Ды само рашылася,—сказаў ён, падымаючыся з каменя на парог. Яна стаяла збоку ля дзвярэй і чакала.—Пад Полацк паеду. На новы ўчастак. Знайду работу. Раніцай і паеду. З аўтакалоны ёсць машына на ўчастку. Сяду і—там...

Яна зачыніла за ім ззаду дзверы на клямку і адышлася да стала, як усё роўна давала праход у другую палавіну. Агню не бралася паліць, можа, таму, што ў хаце ад месяца было відна, як удзень.

Ён стаў, і яна забегла яму наперад—шлэпала босымі нагамі па падлозе:

— Не стой... Ідзі ў другую хату. Што глядзіш пад ногі? Чысціня тут така-ая...—яна махнула рукой.—Ідзі. Што ж гэта я агонь не палю...

Ён усё стаяў і яна, пераступіўшы праз парог, пайшла ў другую палавіну. Ён чакаў, пакуль яна ўключыць агонь. Калі загарэлася лямпачка, асвяціўшы белыя сцены, яму стала цішэй на душы. Ён перайшоў у другую палавіну і стаў у парозе ля грубкі. Убачыў вялікі стол, засланы белым абрусам, на стале доўгі прыёмнік—прыязджаў з арміі ў водпуск Балюцін сын, купіў,—крэслы ля стала і дзве доўгія лавы ля сцен: ад двара і ад гароду.

Андрэй падумаў, што лавы ў хаце толькі замінаюць. Каго яна на іх садзіць?

— Дык ты ўжо, суседка... Плата адна...—сказаў ён, не адыходзячыся ад парогу.—Жывучы, неяк разбяромся. Волька зноў астаецца... Пакуль зраблю дакументы... Прыйшоў пагаварыць. Не бойся, што позна. Часта як падпячэ, дык ноччу цяжэй, чымся ўдзень. Удзень усюды людзі. А ноччу адзін...

— Ты нейкі не такі сягоння. Хадзіў дзе ці што?—яна стаяла ля стала, як не ведала куды адысціся.—Ідзі сядзь, чалавек. Ля стала, на крэсла...

— Ды не... Пастаю. Чаго ўжо ты так шчырыш...—ён памаўчаў: — Дачка з тыдзень які пабудзе дома... Ды і ўсё дома астаецца: карова... Сама ведаеш. Дачка з усім не справіцца. Ты ж знаеш, як было, калі я ляжаў. Цяжка гаварыць, за тое яшчэ нічога табе на стол не паклаў, але стану рабіць...—ён зноў памаўчаў:—Ды і хата ж... Аб'яўлю купцам. Мяне не будзе, скажу, каб да цябе людзі пасылалі.

— Ды ідзі ты сядзь, стаіш, як на пікеце ўсё роўна...—яна падышла і ўзяла яго за руку. Тады ён сам пайшоў, гледзячы пад ногі, да лавы ад двара і сеў з самага краю—пачуў, як з другога канца лава падымалася ўгару: пераважваў. Балюта тады прынясла ад стала крэсла і паставіла ля яго збоку, але ён не перасеў—пасунуўся толькі далей на лаве.

— Ну вот... І ўсё,—сказаў ён.—Пайду.

— Пасядзі, чалавек...—яна глядзела яму якраз у вочы і ён падумаў, што яны ад агню ў яе чорныя, не такія, як удзень. І сама яна дома не такая, як на людзях ці на рабоце. Меншая, можа, што босая, паўнейшая ў плячах і гаворыць мякчэй, як усё роўна са сваім.—Пасядзі ўжо...—яна адышлася ў парог да грубкі на тое месца, дзе ён перш стаяў.—Гэтак рэдка ходзіш. Пры Верцы дык хадзіў, а з бальніцы прыйшоўшы, дык ты ж ні разу ў мяне ў хаце і не быў. На вуліцы дзве слова скажаш, як усё роўна для прыліку. Я часта думаю, што можа я што не так зрабіла, калі на мяне стаў глядзець другімі вачыма... За гэты час гэтулькі ўсяго было, што не спомніш. А я так думаю ўсягды: добра, што жывы вярнуўся, а...

— Ды што ты, суседка, такое гаворыш... Я пайду...—перабіў ён яе.—Мне цяпер... Сама ведаеш. Куды я хаджу...

— Ведаю. Уся вёска гаворыць, што жалобу зацягнуў. А жыць жа трэба. Мне ты можаш не гаварыць. Не намнога я за цябе маладзей. Пажыла, пабачыла. Прызнаюся, параўла, але нос ніколі не вешала на людзях, нават бабай будучы...

Андрэй нічога не сказаў, і яна маўчала. Пачакаўшы, ён глянуў на яе—яна стаяла ля грубкі ў парозе, склаўшы рукі на грудзях, не адыходзілася: не пускаць сабралася, ці што?—тады зірнуў на хату. Чыста вышараваная падлога была жоўтая ад агню і роўная—рукой вадзі: ні сучка, ні шчэлкі на стыках.

«Старая хата і старыя дошкі ў падлозе,—падумаў ён.—Са старой сасны, добра высушаныя і пакладзены, як сабе. Жыта толькі сыпаць на такую падлогу...»

Хата была вялікая і парожняя, хоць бяры спраўляй вечарынку. Ён падумаў: забыўся, што ў Балюты такая вялікая хата, не помніў, калі нават і быў тут, мусіць, у вайну, як хадзіў да Рукалеева. І сцены ў хаце былі гладкія, што ўсё адно атынкаваныя лучынай, а не памазаны глеем—добра пачасалі некалі бярвенне. Бяліліся яны нядаўна, можа сёлета вясной.

«Яшчэ недзе бярэцца глінка», — падумаў ён і адхінуўся на лаве ад сцяны, азірнуўшыся. Збоку на сцяне згледзеў картачкі, устаўленыя ў шэры кардон. Картачкі былі новыя, з закорчанымі краямі. Ён пасунуўся на лаве і нагнуўся да сцяны. «Сынавы»,—пазнаў ён. На картачках і сядзеў і стаяў Балюцін сын—Саша. У шынялю, у гімнасцёрцы з пілоткай, а то і без пілоткі, з прылізанымі кароткімі валасамі і доўгім носам; адзін і пасярод двух, падобных на яго, салдат—пазнаеш толькі па носе; са шлеямі на грудзях і з вялікім набухлым ззаду за ім белым парашутам: на зямлі ўжо, хапаецца рукамі за парашут; у самым нізе стаіць адзін блізка ля вялікага брухатага самалёта, а ўбаку—салдаты, выраўненыя ў шнурок. Андрэй нагнуўся бліжэй і зачапіўся рукой за нешта цяжкае на лаве. Падумаў, што можа скінуць гаршчок з вазонам, але гаршчок з бальзамінкай быў далей, ля стала,—збоку пад рукой стаяў вылеплены з гліны «чалавек»—па грудзі. «Чалавек» быў невялікі, на пядзю ад лавы, з шырокім лобам, доўгім, як у Балюцінага сына, носам, з кучаравымі валасамі аж на шыю, пафарбаваны нечым сівым і бліскучым—як усё адно новы алюмініевы гаршчочак. Андрэй ухапіўся за яго ў дзве рукі, каб не скінуць, божа барані, на падлогу. «Чалавека» ён не пазнаў. Можа які ваенны? Нагнуўшыся—з лавы яго баяўся падняць—ён прачытаў: «Пушкин Мами от Саши».

— Сам зрабіў, пісаў у пісьме, а цяпер, як быў—прывёз. Вясной прыязджаў, ты якраз ляжаў у бальніцы. Занятак знайшоў. Вучыцца не хацеў, дык гаршкі, во, ляпіць будзе, як з арміі вернецца...

Андрэй нічога не сказаў, адсунуў толькі далей ад сябе на лаве «чалавека». Балюта адышлася ад парогу і села за грубкай на ложак, склаўшы на грудзях рукі. Нікеляваны ложак спераду быў зацягнуты вышыванай—чырвонае на белым—занавескай. Андрэй спадылба кінуў вокам на ложак. «Колькі гадоў жыве адна, без Рукалеева...» На ложак ён больш не глядзеў. Крануўся, каб пайсці... Толькі трэба было спачатку нешта сказаць, тады пайсці, але яны маўчалі цяпер абое. З акна ад вуліцы скочыў кот і пабег у парог—у першую палавіну. Там недзе адразу забразгалі міскі—кот, мусіць, падумаў, што раніца, калі ў хаце запалілі агонь. Балюта сядзела, не кранулася нават, тады ўздыхнула на ўсю хату: «Э-ха-ха-а...» Відаць, пра нешта доўга думала.

— Ну, дык я пайду...—сказаў ён скоранька, як абрадваўшыся, што яна загаварыла, і ўстаў з лавы.—Толькі...

Яна ўскочыла з ложка, зноў сагнула рукі ў лакцях, як і перш, і чакала, што ён скажа яшчэ.

— Толькі, можа, напіцца дасі... Перасохла ў роце.

Яна забегла яму наперад, ідучы ў першую палавіну.

— А божа мой... І вады, відаць, няма ў вядры. Але ты нешта ад мяне хаваеш: не гаворыш. Мне ты можаш усё сказаць.

Ён зноў ёй нічога не сказаў. Стаяў у першай палавіне ў цемнаце. Пад ногі на падлогу падала святло, з двара ад месяца—слалася белай паласой якраз на стол, на край. Усюды было шэра. Вядро з вадой стаяла на табурэтцы ля сцяны. Балюта, падышоўшы, бразнула пераверсламі:

— Збегаю свежай прынясу...

Ён стаяў бліжэй да парога:

— Куды ты пойдзеш босая поначы. Давай схаджу сам, калі не баішся, што вядро ўпушчу.

Яна пліхнула з вядра ваду ў белы тазік, што стаяў пад табурэткай:

— Хоць раз за гэтыя гады мужчынскія рукі вядро вады ў хату прынясуць...—сказала і засмяялася.—Пачакай. У цемнаце клямку не знойдзеш. Дай я адчыню.

На дварэ было відна, як удзень. На Загуменні, на полі за фермай, ляжаў туман, хаваючы з вачэй пуні. Прама на Лазу над Курачовымі Цянямі, на небе стаялі рэдкія белыя воблакі — кучкамі: ля іх, якраз над дарогай на загуменні, расцягнулася шырокая белая роўная паласа—сунулася на вёску.

«Захмурэе, мусіць,—падумаў Андрэй. — Перапаліла зямлю, як цэглу ў печы».

Студня была за варыўнёй, пасярод доўгага паркану. Паркан, крывы ад старасці і абламаны зверху на ўручча праганяць скаціну, цягнуўся ад самай вуліцы, упіраючыся ў студню, у чорны, аброслы ля зямлі травой зруб, і паварочваў да хаты Гладкага, пад вугал. Па ваду ў студню хадзілі і з другога боку паркана, ад Гладкага—знаць вытаптаная ў траве вузенькая сцежка. Андрэй падумаў, што з вядром да студні ходзіць недзе і сам Гладкі, і тады яны стаяць з Балютай нос у нос... Не такім парканам трэба адгароджвацца бабе ад Гладкага...

Лучыўшы канцом асвера на паркан, ён ніяк не мог выняць са зруба вядра і, нагнуўшыся, дастаў яго рукой. Студня была цёмная і глыбокая і ад яе пахла крыніцай. Несучы вядро, ён чуў, як плюхаецца вада яму на нагу—поўнае, трэба было адліць на зямлю. Ужо ля ганку пачуў, як на Белай дарозе зноў азваліся ваўкі. Стаяў на круглым камені пад дзвярыма з вядром у руках і глядзеў на Загуменне ў туман, аж пакуль не адчыніла Балюта. Беручы вядро, яна ўзялася яму за рукі і ён падумаў, што рука ў яе крамяная і цёплая. Згледзеў, што яна справілася змяніць сукенку, была цяпер у зялёнай з гарошкам, у якой хадзіла ўсягды на ўчастак у магазін. Змяніўшы сукенку, змянілася і сама. Зачасала на галаве гладзей валасы—мусіць, ад гэтага патаўсцела на патыліцы каса, зрабілася зграбная ў стане, як дзяўчынёха. Здаецца, у яе пабольшалі вочы і пачарнелі. Ён убачыў яшчэ, што яна справілася засцяліць ложак, наклала падушкі адна на адну і накрыла іх нечым вышываным. Ён цяпер сам пайшоў у другую палавіну за ёй, забыўшыся нават, што хацелася піць. Аддаў толькі вядро ёй у рукі. І яна не напомніла яму, не падала кружкі. Ён стаяў ля самага парогу, блізка ля яе, глядзеў у вочы і чуў, як у ім самім нешта раптам перайначваецца. Зрабілася лягчэй стаяць на падлозе і ён разагнуўся—выпрастаўся можа першы раз за ўсе гэтыя гады. Ад вядра цягнула яшчэ ўніз рука, і яму раптам здалося, што ён дома на дварэ ля студні. Вясной...

(Заканчэнне на 12-й і 13-й стар.).

БЕЛАРУСКАЯ ДЗІЦЯЧАЯ ЛІТАРАТУРА.

ДЗЕНЬ УЧАРАШНІ— ДЗЕНЬ СЁННЯШНІ

БЕЛАРУСКАЯ дзіцячая літаратура з'яўляецца па сутнасці равесніцай сацыялістычнага грамадства. У дакастрычніцкі час спрыяльных умоў для яе развіцця не было, твораў для дзяцей пісалася мала. Нельга, безумоўна, абыходзіць увагай паасобныя, адрасаваныя дзецям творы Ф. Багушэвіча, Я. Купалы, Я. Коласа, Цёткі, Зм. Бядулі, М. Багдановіча. Добра разумеючы вялікае ўздзеянне мастацкага слова на фарміраванне і выхаванне асобы дзіцяці, гэтыя пісьменнікі прыклалі шмат стараннняў, каб не застацца ў даўгу перад маленькім і юным чытачом. Але па-сапраўднаму шпарка і плённа стала развівацца ў Беларусі літаратура для дзяцей пасля Вялікага Кастрычніка. У сваім актыве яна мае сёння цэлую бібліятэку выдатных і таленавітых твораў, на якіх выхоўвалася не адно пакаленне дзяцей. Некаторыя з гэтых твораў з поспехам праклалі сабе шлях на ўсесаюзную арэну і з пазіцый самых высокіх мастацкіх крытэрыяў былі ацэнены такімі выдатнымі савецкімі пісьменнікамі, як М. Горкі, С. Маршак і інш. Прачытаўшы паэму Я. Коласа «Міхасёвы прыгоды», С. Маршак, напрыклад, з радасцю віншаваў «тых дзяцей, якім трапіць у рукі гэтая кніга, напісаная вялікім майстрам і сапраўдным паэтам».

На жаль, самі мы да абагульнення мастацкага вопыту, творчай работы дзіцячых беларускіх пісьменнікаў значны час былі не вельмі ўважлівыя. Нават і ў салідных літаратуразнаўчых працах разгляду і аналізу працэсаў развіцця літаратуры для дзяцей і юнацтва адводзілася звычайна вельмі ж сціплае, а іншы раз і проста другараднае месца (існуе, маўляў, у нас і дзіцячая літаратура). А гаворка, між тым, наспела тут сур'ёзная.

Становішча на гэтай ніве ў апошнія гады змянілася да лепшага. М. Пятровіч, А. Налівайка, І. Саламевіч склалі «Хрэстаматыю па беларускай дзіцячай літаратуры». У якасці метадычнага дапаможніка для студэнтаў-завочнікаў выйшла кніжка М. Яфімавай «Беларуская дзіцячая літаратура». Вучэбны дапаможнік па дзіцячай літаратуры напісаў калектыў аўтараў Магілёўскага педагагічнага інстытута.

А зусім нядаўна выдавецтва «Навука і тэхніка» выпусціла буйную літаратуразнаўчую работу Э. С. Гурэвіч «Беларуская дзіцячая літаратура». У гэтай працы падагульняецца вопыт ранейшых даследаванняў, па-новаму і ў многіх выпадках упершыню ставяцца і вырашаюцца кардынальныя праблемы, звязаныя з тэндэнцыямі і заканамернасцямі развіцця беларускай дзіцячай літаратуры.

Перад даследчыкам стаяла цяжкая задача знайсці саму кампазіцыйную форму, якая б дастаткова трывала змацоўвала і аб'ядноўвала багаты, разнастайны па жанравых, стылявых, ідэйна-эстэтычных якасцях матэрыял. Існавала тут некалькі падыходаў. Э. Гурэвіч выбрала ў пэўнай меры традыцыйны шлях у асвятленні тэмы. У аснову кампазіцыі пакладзены і даволі строга вытрыманы гісторыка-хранагалагічны прынцып. Але гэты прынцып змог апраўдаць сябе ў рабоце таму, што падмацаваны ён пастаноўкай і вырашэннем важных праблем, дакладным улікам месца і ролі амаль без выключэння кожнага беларускага савецкага пісьменніка, які ўнёс свой уклад у агульную справу развіцця літаратуры для дзяцей. З. Бядуля, Я. Колас, У. Дубоўка, Я. Маўр, М. Лынькоў, Э. Агняцвет, В. Вітка, С. Грахоўскі, М. Танк, В. Вольскі, А. Якімовіч, Я. Брыль, М. Лужанін, А. Рылько і многія іншыя пісьменнікі не проста ўпамянуты, а паказаны ў сваіх агульных і індывідуальных мастацкіх праявах як стваральнікі беларускай дзіцячай літаратуры.

Разважлівы, спакойны акадэмічны аналіз добра ўжываецца ў рабоце з уменнем аўтара дыскусіраваць, палемізаваць. Палеміка тут, можна сказаць, апраўданы і мэтазгодны прыём, які часта дапамагае даследчыку раскрыць ісціну, акцэнтаваць увагу на важнай і нявырашанай праблеме, адкінуць штучнасць і схематызм тых ацэнак і «парад», якія не заўсёды садзейнічалі плённаму руху дзіцячай літаратуры.

У 20-я гады некаторыя крытыкі, напрыклад, змяншалі ці нават зусім адмаўлялі выхаваўчую і пазнаваўчую ролю літаратурнай казкі. У рабоце грунтоўна даведзена, што сама мастацкая практыка беларускіх пісьменнікаў абвяргала такі аднабаковы і спрошчаны погляд на казку, як жанр. Іскрыстыя, вясёлыя, займальныя і змястоўныя казкі тых часоў «Рак-вусач» Я. Коласа, «Мурашка - Палашка» З. Бядулі, «Музыка-чарадзейнік» і «Залатое дно» У. Дубоўкі, «Каваль Вярнідуб» А. Якімовіча сталі настольнымі кнігамі дзяцей, увайшлі ў залаты фонд нашай літаратуры. Раскрываючы ролю і значэнне фальклору ў развіцці і станаўленні беларускай дзіцячай літаратуры, асабліва на першым паслякастрычніцкім этапе, аўтар пераконвае нас, што народна-паэтычныя вобразы і матывы жывілі, актывізавалі і якасна ўзнімалі мастацкую думку найбольш і найчасцей тады, калі пісьменнікі не проста «ўключалі» ў свае творы фальклорны матэрыял, а пераплаўлялі і пераасэнсоўвалі яго ў адпаведнасці з надзённымі ідэйна-эстэтычнымі задачамі і патрабаваннямі часу.

Сур'ёзна пастаўлена і грунтоўна даследавана ў рабоце праблема псіхалагізму ў дзіцячай літаратуры. Не сакрэт, што і па сённяшні дзень тут яшчэ не ўсё да канца ясна і зразумела. Урэшце рэшт, не ўсё ясна і зразумела тут для некаторых пісьменнікаў, якія ў адных выпадках яўна завышаюць, пераацэньваюць у сваіх творах духоўныя магчымасці — мажлівасці дзіцяці, а ў іншых— гэтыя здольнасці і мажлівасці заніжаюцца, недаацэньваюцца.

Абапіраючыся на лепшыя мастацкія здабыткі беларускай дзіцячай літаратуры і на аўтарытэтныя педагагічныя даследаванні, Э. Гурэвіч робіць вывад, што агульная «шкала» псіхалагізму ў творах для дзяцей досыць рухомая. «Міколку-паравоза» М. Лынькова або прыгодніцкія творы Я. Маўра з цікавасцю чытаюць школьнікі сярэдняга школьнага ўзросту і старшакласнікі. Але зусім не ўлічваць узроставыя асаблівасці дзяцінства ўсё ж нельга, «бо мера псіхалагізму розная для кожнага асобнага ўзросту». Трэба пагадзіцца і з тым сцверджаннем аўтара, што адмаўленне псіхалагічнага аналізу, боязь раскрыць псіхалагічную напружанасць у творах для дзяцей па меншай меры азначае адмаўленне таго, што «дзеці думаюць, памятаюць, шукаюць, пакутуюць, адкрываюць свет вакол і ў саміх сябе».

Праўда, у асэнсаванні праблемы псіхалагізму ў рабоце сустракаюцца часам спрэчныя або недастаткова разгорнутыя палажэнні. Вось, напрыклад, аўтар гаворыць, што ў некаторых ранніх сваіх творах К. Чорны «дае занадта вялікую нагрузку дзецям, залішне драматызуе іх перажыванні». Усё гэта ў пэўным сэнсе так. Аднак тут, на наш погляд, варта было б падкрэсліць, што асобныя такія апавяданні пра дзяцей аўтар галоўным чынам адрасаваў даросламу чытачу. Таму ён і не вельмі абмяжоўваў сябе, калі завастраў псіхалагічныя калізіі, драматызаваў сюжэтнае дзеянне. Акрамя таго, пісьменнік ставіў тут перад сабою канкрэтную задачу. Ён імкнуўся абудзіць у дарослых максімальную ўвагу да дзяцей, незагартаваныя сэрца і душу якіх лёгка параніць, прычыніць ім пакуты і боль. Дарэчы, на такую завостраную псіхалагічную драматызацыю тэмы К. Чорны смела ішоў і ў некаторых творах пазнейшага часу. Яго вядомае апавяданне «Маленькая жанчына», прасякнутае глыбокім і напружаным драматызмам перажывання дванаццацігадовай дзяўчынкі, у першую чаргу таксама, відаць, было звернута сваім унутраным пафасам да салдата, франтавіка, партызана, ад якіх залежала выратаванне ад фашысцкай навалы сацыялістычнай Радзімы і яе маладой змены — дзяцей. Таму наўрад ці правамерна называць у такой катэгарычнай форме і псіхалагізм дзіцячых апавяданняў К. Чорнага 20-х гадоў, як «гіпертрафію ўнутраных перажыванняў».

Патрэба паставіць у больш цесны параўнаўчы план аналізу творы дзіцячай літаратуры і літаратуры «дарослай» вымагалася, на наш погляд, і ў некаторых іншых момантах работы. Такое параўнанне, вядома, пашырыла б межы і без таго шырокага, аб'ёмнага, шматпланавага даследавання. Але гэта магло б даць і свае станоўчыя вынікі, больш поўна выявіць сутнасць некаторых важных мастацкіх катэгорый. У прыватнасці, мы маем тут на ўвазе асвятленне сюжэта і сюжэтнасці ў дзіцячай літаратуры. Паводле слушнай заўвагі аўтара, «канцэпцыя сюжэта ў дзіцячай літаратуры пры ўсёй спецыфічнасці пытання грунтуецца на тых жа асноўных прынцыпах, што і ў літаратуры «дарослай». Вось тут якраз і цікава было б канкрэтна супаставіць некаторыя творы «дарослай» і дзіцячай літаратуры, наглядна паказаць спецыфіку іх сюжэтнасці і саму механіку займальнасці, якая набывае асабліва важнае значэнне ў творах для дзяцей. Аб гэтых сваіх заўвагах і пажаданнях смела гаворыш таму, што ў прынцыпе глыбокі аналітычны і абагульняючы лад работы, як сведчанне грунтоўнай тэарэтычнай падрыхтаванасці аўтара, дазваляе весці размову і дыскусію з ім з пазіцый высокіх патрабаванняў.

Характэрнай і станоўчай асаблівасцю даследавання Э. Гурэвіч варта назваць і тое, што беларуская дзіцячая літаратура на працягу пяцідзесяці год свайго развіцця разглядаецца ў цеснай узаемасувязі з усесаюзным мастацкім вопытам. Не абмінае аўтар, калі гэта ідзе на карысць асэнсавання той ці іншай праблемы, і прагрэсіўных мастацкіх традыцый сусветнай літаратуры. Асабліва тонкія і яскравыя паралелі праведзены тут з рускай савецкай літаратурай, як найбольш багатай і магутнай сваімі мастацкімі заваёвамі. Па гэтай лініі сувязей і кантактаў, справядліва гаворыць аўтар, беларуская савецкая дзіцячая літаратура заўсёды атрымлівала ад сваёй старэйшай сястры самую актыўную і шырокую ідэйна-эстэтычную падтрымку.

З работы вынікае зусім пэўны і ясны вывад, што наша айчынная дзіцячая літаратура не замыкала сябе ў вузкія нацыянальныя межы, не губляла свайго індывідуальнага каларыту і не парывала сувязей з роднай глебай, пракладваючы сваю самастойную плынь, заглыбляючыся ў псіхалогію дзіцяці і ў глыбіні беларускай савецкай явы. Пераканаўча і ярка, у прыватнасці, асветлена гэта тэндэнцыя на прыкладзе аналізу твораў Я. Маўра, важнай і сур'ёзнай школай мастацкай вучобы для якога былі прыгодніцкія раманы Фенімора Купера, Майн Рыда, Жуль Верна, Густава Эмара, Луі Жаколіо. Але вучоба гэта дала свой багаты плён таму, што не разыходзілася з унутраным духам і мастацкімі законамі развіцця беларускай дзіцячай літаратуры.

І яшчэ хацелася б сказаць пра адну добрую якасць работы: прынцыповасць аўтарскіх ацэнак. У адрас некаторых пісьменнікаў сказаны і горкія словы праўды. Але гэта не бязмэтнае крытыканства, а шчырае жаданне дапамагчы пісьменніку. Бо не сакрэт, што ў параўнанні з 20-мі або 30-мі гадамі беларуская дзіцячая літаратура пайшла ў многіх выпадках далей, глыбей узняла пласты рэальнасці, а дзесьці назіраецца і паслабленне ў развіцці акрэсленых раней плённых тэндэнцый. Такое паслабленне заўважаецца, напрыклад, сёння ў галіне прыгодніцкага жанру. Сваім зместам, шырынёй ахопу матэрыялу і глыбінёй праблемнасці кніга Э. Гурэвіч у пэўным сэнсе набліжаецца да курса гісторыі беларускай дзіцячай літаратуры і з'яўляецца сур'ёзным укладам у літаратуразнаўства.

Васіль ЖУРАЎЛЁЎ.

Э. С. Гурэвіч. Беларуская дзіцячая літаратура. Выдавецтва «Навука і тэхніка». Мінск, 1970 г.

АПОШНЯЯ КВАДРА

(Заканчэнне. Пачатак на 10 стар.).

Бела ўсюды ад снегу. Снег пайшоў нанава, яго ўжо было сагнала ўвесь, хлюпала толькі пад нагамі і на двары і на вуліцы гразь. Але вецер зайшоў з Курачовых Цянёў, пасыпаліся спачатку ў гразь дробныя калючыя крупы, тады зямля пачала сохці і бялець, браўшыся зноў у груду, і пайшоў снег—вясну яшчэ не пускала. Снег быў белы, чысты, свежы, ад яго аж сіне рабілася ў вачах, і пахла халодным полем і мяккай вільгаццю з лесу. Снег, здавалася, нанава схаваў усё на зямлі: сляды ад людзей, саней і жывёлы, і гразь, па якой гэтулькі прыйшлося хадзіць за сваё жыццё... Усюды было чыста. Ён, Андрэй, падняў дома на двары ля студні з зямлі вёдры—хадзіў па ваду. На снезе знаць ад іх чорныя кругі—вёдры працініснулі снег да зямлі. Большыя з меншымі—вёдры няроўныя—кругі чапляліся адзін за адзін, як усё роўна ля студні гулялі дзеці, наставіўшы іх на снезе...

...Балюта была блізка ля яго ў парозе, ён глядзеў ёй у вочы і чуў, што яму робіцца цяжка дыхаць.

Калі яна, ступіўшы, прыхінулася яму да грудзей, адразу, як стаяла, уся, лёгкая і нейкая добрая, што свая, ён злавіў яе, як усё роўна дзе наляту, каб яна не ўпала...

У вачах у яго пайшлі кругі ад вёдзер. Чорныя на белым снезе...

. . . .

Усюды быў туман: на гародах за платамі, ля моста, у аселіцы, на грэблі, густы, белы, ён лёг на самую зямлю, і за ракой на Выганчыку нічо-

ВОДГУЛЛЕ АКЦЁРСКАЙ СЛАВЫ

«Дзяўчынка ляжыць у высокай траве і чакае. Блізка, зусім побач гудзе чмель. Імклівым росчыркам праразае сіняву неба ластаўка. Ціха шапоча лісце. Дзяўчынка чакае: вось-вось празвініць званочак, і з'явіцца гномік у чырвоным каўпачку, якраз такі, як у казцы, якую расказвала цётка Фёкла Клемафасаўна. Ірынка чакае...» — так пачынаецца кніжка «Ірына Ждановіч» Клары Кузняцовай. Пагадзіцеся, што такі пачатак настройвае на лірычны лад чытача і адразу абуджае цікавасць да таго, аб кім гэта напісана. Народная артыстка БССР Ірына Фларыянаўна Ждановіч усё жыццё аддала сцэне. Адной і адзінай — яе цяпер называюць купалаўскай і акадэмічнай, а калісьці актрыса была сярод заснавальнікаў Першага БДТ. Яе творчы шлях у мастацтве — тэма для даследчыка невычэрпная. І кніжка К. Кузняцовай (дарэчы, выдадзеная вельмі своечасова — нібы да 50-годдзя тэатра) робіць добры і прыкметны крок у даследаванні і апісанні гэтага шляху.

Сказаўшы пра «даследаванне» і «апісанне», мы паспрабавалі і вызначыць асноўныя якасці зробленага аўтарам кніжкі. Калі К. Кузняцова паглыбляецца ў факты творчай біяграфіі актрысы, яна аналізуе і дае дакладныя характарыстыкі роляў і вобразаў з рэпэртуару І. Ждановіч. Каб пацвердзіць правільнасць сваіх высноў, спасылаецца на колішнія выказванні тэатральных крытыкаў і на ўспаміны калег і партнёраў па сцэне І. Ждановіч. Па-добраму ўважліва прасачыла К. Кузняцова за працэсам станаўлення актрысы, асабліва тое, што звязана было з садружнасцю паміж першым пакаленнем купалаўскай трупы і Еўсцігнеем Міровічам, выдатным педагогам і рэжысёрам. Гэта пад яго наглядам і на яго ўроках выпрацоўвала І. Ждановіч свой акцёрскі «почырк».

Цікавыя старонкі, дзе даецца аналіз здабыткаў артысткі ў спектаклях рэжысёра Л. Літвінава, пачынаючы з бліскучага выканання ролі Марылькі ў «Бацькаўшчыне» К. Чорнага. Вобразна кажучы, крытык паказвае, як смела кідалася І. Ждановіч у віры самых розных па стылі і па жанрах драматургічных стыхій. Іграла яна і падлеткаў (амплуа, якое завецца травесці). Па-грамадзянску востра характарызавала прадстаўнікоў розных сацыяльных колаў. І заўсёды для яе было важным быць у рэчышчы рэжысёрскай задумы спектакля, а грунт яна знаходзіла ў тэксце п'есы. І так часта плён акцёрскіх намаганняў І. Ждановіч бываў падзеяй у нашым тэатральным жыцці.

Скажам, у кніжцы даецца цытата з адной рэцэнзіі 1934 года пра «Канец дружбы» К. Крапівы: «Наўрад ці трэба шукаць асабліва багата эпітэтаў для характарыстыкі гэтых дзвюх актрыс. Мы з вялікім энтузіязмам павінны адным словам сказаць пра створаныя Ржэцкай і асабліва Ждановіч вобразы, словам — Здорава!»

І К. Кузняцова робіць правільна, калі, паведаміўшы нам пра такія «энтузіязныя» воклічы «здорава!», разглядае, што і як іграла артыстка на сцэне. Чытаем пра Майку з «Платона Крэчата» А. Карнейчука, пра Машаньку з аднайменнай драмы А. Афінагенава, пра Насцю з «Пагібелі воўка» Э. Самуйлёнка, пра Веру з «Апошніх» М. Горкага, пра Валю з п'есы «Жыццё вучыць» В. Галаўчынера, пра Аню з «Канстанціна Заслонава» А. Маўзона, і нас пакрысе захапляе духоўнае хараство гераінь, паказанае І. Ждановіч у кожнай ролі з новымі мастацкімі нюансамі і ў розных тэмпераментных напаўненнях. Надзвычай яркія назіранні К. Кузняцовай там, дзе яна параўноўвае Марыну з «Гэта было ў Мінску» А. Кучара і Насцю з «Пагібелі воўка» — тут чытач адчувае, як ад «намацвання» вобраза з дапамогай аўтара і рэжысуры І. Ждановіч ішла да творчай самастойнасці ў вырашэнні сцэнічнага вобраза.

Але спакваля даследчык саступае месца апісальніку, і тады К. Кузняцова робіць тэкст кнігі манатонным, аднастайным. Сказаўшы, што Л. Рахленка, напрыклад, вырашаў п'есу «Глыбокія карэнні» як сацыяльную драму, аўтар добрасумленна апісвае, што рабіла актрыса ў першай сцэне, у другой і г. д. Рэжысёрскае і артыстычнае ў спектаклі блытаецца з тым, што дыктуюць тэатру і выканаўцам драматургі. «Як» вельмі рэдка ўваходзіць у размову пра «што» ігралася на сцэне. Зразумела, калі такім чынам К. Кузняцова нібы аднаўляе, напрыклад, забыты цяпер спектакль «Фландрыя» В. Сарду, то і гэтыя старонкі цікавыя для цяперашняга чытача, але пэўная «скаванасць» даследчыка тэкстам і сітуацыямі п'ес тут ёсць. Таму, відаць, і некаторыя важныя тэзісы К. Кузняцовай застаюцца недастаткова пацверджанымі разглядам акцёрскай працы.

Так, на стар. 59 даецца важная заўвага: «Асаблівасць яе (Ждановіч) творчай індывідуальнасці, яе своеасаблівае мастацкае і грамадзянскае крэда — заўсёды ісці ў нагу з патрабаваннямі часу», хоць гэта «крэда» наогул савецкага мастака. А далей напісана так — «Яе гераіні заўсёды выклікалі тыя асацыяцыі ў гледачоў, якія хвалявалі іх. Вось чаму кантакт паміж гледачамі і актрысай быў заўсёды сталы і моцны». Выказана гэта не зусім дакладна, але затое катэгарычна. Ну, так ужо і «заўсёды»! Патыхае панегірыкам ад такога «заўсёды». Аднак галоўнае не ў гэтым. Асацыятыўнасць роздуму і пачуццяў гледача, народжаная ігрой І. Ждановіч, потым у кнізе ў адных выпадках ілюструецца пераканаўча (там, дзе мы «бачым» І. Ждановіч у сучасным рэпертуары), а ў другіх ніяк не пацвярджаецца (там, дзе гаворка ідзе пра гістарычныя і класічныя творы). А для пацвярджэння думкі пра «асацыятыўнасць» аўтар дае апісанне ігры І. Ждановіч, скажам, у ролі Людмілы ў п'есе «Позняе каханне». Апісанне само па сабе падрабязнае, дэталізаванае, ды толькі да крытычна-даследчага тэзісу яно не мае дачынення. Прыблізна такое ж уражанне пакідаюць старонкі, прысвечаныя вобразу Дыяны з «Сабакі на сене» Лопэ дэ Вэга.

Чаму мы звяртаем увагу на гэты пралік аўтара? Толькі таму, што К. Кузняцова — дэбютуе на ніве тэатральнай крытыкі, і ёй карысна зрабіць для сябе патрэбныя высновы на будучае. Калі даў тэзіс, разгортвай яго, не забывай, што прамовіў «а»...

Калі чытаеш кніжку далей і забываеш пра абяцанне весці гаворку пра тую ж «асацыятыўнасць», К. Кузняцова зноў захапляе цябе, напрыклад, «паказам» Джульеты — Ждановіч. І агульны тон, і дэталі тут, між іншым, яшчэ сагрэты пачуццём непасрэдных уражанняў аўтара ад спектакля ў Акадэмічным тэатры імя Я. Купалы. Такі аналіз замацоўвае нашу веру ў тое, што К. Кузняцова не толькі гартала перыёдыку і збірала дакументальны матэрыял, гутарыла са Ждановіч і яе калегамі, а і сама была ў зале, калі на сцэне гучала сумная аповесць пра закаханых з Вяроны.

І яшчэ адна заўвага. Стылістычна кнігу можна было б і патрэбна было адрэдагаваць больш старанна. Бо сустракаюцца ў ёй і празмерна «прыгожыя» выказванні («Негіна... узнімае галаву і, абхапіўшы шыю рукамі, застывае. І глядач чуў біццё сэрца Негінай — Ждановіч, пакутаваў яе пакутамі», — атрымліваецца, што ўсё залежала ад таго, дзе былі рукі актрысы!), і звычайная калька з рускай мовы («індывідуальнасцю актрысы было пераўвелічэнне ў падачы матэрыялу» і... кропка, а далей — «Гэта ўнутранае пераўвелічэнне знаходзіла сваё ўвасабленне ў прыўзнятай, паэтычнай, рамантычнай танальнасці голасу — звонкага, якім вельмі арганічна мадуліравала актрыса»).

Зазначыўшы, што ў кнізе ёсць яўныя недахопы, паўторым, што гэта работа сведчыць пра дапытлівасць і ўменне К. Кузняцовай гаварыць пра акцёрскую працу як пра творчасць. На кніжных старонках нібы не змаўкае водгулле добрай славы Ірыны Ждановіч. А ў тэатральнай крытыцы з'явіўся яшчэ адзін цікавы аўтар.

В. ІВІН.

К. Кузняцова. «Ірына Ждановіч». Нарыс. Выдавецтва «Беларусь» Мінск. 1970.

АБ ВЫТОКАХ ДРУЖБЫ

Да выхаду ў свет «Хронікі літаратурнага жыцця» ў Літве за 1940—1960гг.

Дваццаць кніг беларускіх пісьменнікаў перакладзена і выдадзена ў Літве за пасляваенныя гады, больш дзесяці кніг літоўскіх пісьменнікаў чытаюць беларусы на сваёй роднай мове, многія дзесяткі асобных перакладаў вершаў і апавяданняў абедзвюх рэспублік апублікавана ў газетах і часопісах Літвы і Беларусі. Такім цесным літаратурным сувязям могуць пазайздросціць многія з братніх рэспублік. А хто ж быў першым энтузіястам гэтай вялікай дружбы, якія яе вытокі і як далёка яны бяруць свой пачатак? Братняя Літва паклапацілася ўжо даць на гэтыя пытанні дакладныя адказы.

У Вільнюсе выйшла з друку «Хроніка літаратурнага жыцця за 1940—1960 гг.». падрыхтаваная Інстытутам літоўскай мовы і літаратуры Акадэміі навук Літоўскай ССР. У ёй вельмі падрабязна адлюстроўваецца і развіццё літоўска-беларускіх літаратурных сувязей з моманту ўступлення Літвы ў братнюю сям'ю савецкіх народаў. Старанна праглядаючы старыя перыядычныя выданні, архівы і іншыя крыніцы, аўтары ўзнавілі цікавыя старонкі гісторыі, забытыя і малавядомыя факты працяглага перыяду літаратурнага жыцця рэспублікі. Кніга сведчыць, што першымі з літоўскіх пісьменнікаў, якія наведалі братнюю Беларусь, былі Сафія Кімантайтэ-Чурлёнене, Пятрас Цвірка і Антанас Венцлава. Першая прымала ўдзел у святкаванні Вялікага Кастрычніка 1940 года ў Мінску, а другія прыязджалі на святкаванне 35-гадовай літаратурнай дзейнасці Янкі Купалы ў снежні таго ж года. Вярнуўшыся ў Літву, яны многа расказалі аб Беларусі і беларускай літаратуры ў пісьменніцкіх клубах, у друку Літвы.

Кніга нагадвае пісьмо Максіма Танка «Братам-літоўцам», апублікаванае ў друку ў суровым 1943 годзе, шматлікія падзеі і факты пасляваеннага часу, што сведчаць пра тое, як пашыралася братняя літаратурная дружба двух савецкіх народаў. Чытачы на старонках гэтай цікавай кнігі зноў сустракаюцца з імёнамі Якуба Коласа, Максіма Танка, Янкі Купалы, Кандрата Крапівы, Петруся Броўкі, Пятра Глебкі, Міхася Лынькова, Максіма Лужаніна, Анатоля Астрэйкі, Міхася Машары, Віталія Вольскага і многіх іншых беларускіх паэтаў і празаікаў, якія наведвалі Літву і перакладалі творы літоўскай літаратуры на родную мову і ўнеслі каштоўны ўклад у гэту вялікую братнюю дружбу.

Альгірдас ГРЫШКЕНАС.
г. Вільнюс.

УЗРУШАНАСЦЬ. МАЙСТЭРСТВА. ГУСТ.

Тыражом у 335 тысяч экземпляраў выдавецтва «Беларусь» выпусціла ў свет новы фотаальбом, прысвечаны мемарыялу ў Хатыні.

Мастакі гэтага выдання — У. і М. Басалыгі, а мастацкія рэдактары — У. Круглоў і В. Курусь. Яны выявілі добры густ і такт — альбом не выглядае лёгкадумным і ў той жа час ён пазбаўлены афіцыйнасці, парадПасці.

Размяшчэнне фотаздымкаў, тэксту, вершаваных застаўак, малюнкаў зрэжысіравана такім чынам, што мы ўвесь час у напружанні. Тут няма сэнсавых і выяўленчых правалаў — усё трапна, усё прадумана. Мы быццам прысутнічаем у гэтым мемарыяльным комплексе, ходзім па яго бетонных сцяжынках, спыняемся перад вузлавымі элементамі помніка, чытаем усхваляваныя надпісы, углядаемся ва ўзрушаныя, гаротныя твары наведвальнікаў, чуем трывожны рэквіем званоў...

Зразумела, складальнікам альбома было б вельмі цяжка дасягнуць гэтага эфекту, калі б не выдатныя фатаграфіі вядомых нашых фотамайстроў А. і М. Ананьіных, якія здолелі стварыць здымкі, выключныя па эмацыянальным напружанні.

Фотаальбом адкрываецца, здавалася б, нейтральным здымкам Лагойскай шашы, па якой імчыцца чарада аўтамабіляў. Але нейтральнасць гэтага здымка знешняя. Ён набывае важкасць, калі чытаеш узрушаны нарыс Б. Стральцова, якім адкрываецца альбом: «Бясконцы паток машын цячэ і цячэ па Лагойскай шашы. На 54-м кіламетры, там, дзе прама з лесу на ўскрай дарогі выступаюць вялікія драўляныя літары, што складаюць усім вядомыя словы «Хатынь», асфальтавая стужка робіць адгалінаванне... «Чытаеш гэтыя словы і разумееш — на здымку не проста шаша, не проста аўтамабілі — гэта дарога ў Хатынь!.. Вось і яны, гэтыя вялікія драўляныя літары — быццам незвычайная страла, указваюць дарогу да жалобнага помніка.

Пайшоў адлік кіламетраў — да Хатыні засталося чатыры кіламетры, два, адзін... І вось перад намі шырокая, на ўвесь разварот альбома панарама мемарыяльнага комплексу: стары з забітым сынам на руках, чорны гранітны дах на месцы спаленай адрыны, коміны-стэлы, бярозавы гай уводдалі і цяжкія трывожныя хмары, што нізка навіслі над зямлёй, быццам падкрэсліваючы ўсю жудасць злачынства, што было ўчынена тут.

Гэты выразны элемент — нізкія чорныя хмары — складальнікі альбома скарыстоўваюць яшчэ. У адным з самых удалых, на маю думку, развароце альбома, там дзе знізу ліста — фатаграфіі чатырох званоў, здымак неба, вузкім ланцугом выцягнуты па версе ліста, нясе ўжо іншакшы эмацыянальны зарад. Калматыя рваныя хмары ствараюць уражанне блізкай навальніцы, яны быццам увабралі ў сябе той гнеў да фашысцкіх нелюдзяў, што грукае ў сэрцы кожнага савецкага чалавека попелам спаленых вёсак, памяццю аб загінуўшых блізкіх.

Перагортваем старонкі... Вось перад намі, быццам выхапленыя з плыні часу, твары людзей. Засмучаныя, гаротныя, узрушаныя, гнеўныя... Маладая дзяўчына глядзіць проста нам у вочы. І ў яе абліччы, позірку столькі неспакою, столькі рашучасці... Яна быццам звяртаецца да нас — да кожнага — з трывожным пытаннем: «Як магло здарыцца такое!.. Ці можна забыць гэта!!»

І зноў чорныя хмары, афарбаваныя апошнімі праменнямі сонца, а пад імі трапяткі язычок вечнага агню. Гэта ўжо сімвал вечнасці, адказ на пытанне дзяўчыны. Не! Ніколі, ніхто з тых, хто жыве на нашай зямлі, не забудзе трагедыю маленькай беларускай вёскі Хатынь, трагедыю сотняў вёсак, падобных на яе, пра два мільёны дзвесце тысяч беларусаў, якія загінулі, але не скарыліся перад ворагам.

За той час, што існуе Хатынскі мемарыял, выдавецтва «Беларусь» выпускае ўжо другі фотаальбом, прысвечаны помніку. Сотні тысяч наведвальнікаў мемарыяльнага комплексу купляюць гэтыя прыгожыя, вельмі ўдала складзеныя і надрукаваныя кніжкі, бо яны, відаць, самы лепшы сувенір, які можна набыць на памяць аб велічным помніку ў Хатыні.

Б. ВУС.

га не было відаць. Туман сінеў і ў другім канцы вёскі на вуліцы. За Выганчыкам нізка над Луськім вісеў месяц, вялікі, жоўты, у смузе — здавалася, што ён на зямлі.

Над участкам выплыла з-за лесу зялёная летняя зара. Бралася на додніцу.

У тым баку быў Полацк, і Андрэю здавалася, што ён ідзе недзе туды, пакінуўшы ззаду ўсё на свеце...

Па выбітай сцежцы на вуліцы ля плоту лёгка было ступаць. Стаптаная падсохлая трава пад нагамі падымалася ўгару — расла ноччу, мокрая ад расы. Раса ляжала зверху на пяску на вуліцы цёмнымі плямамі; наліпла на плоце на жэрдках дробнымі густымі кропелькамі, што мак. Возьмешся за жэрдку рукой — капае з пальцаў.

Зябка рабілася за плячыма, было чуваць, як холадна ў рукі — у пальцы. Зноў паказвала на пагоду. Белыя воблакі не пайшлі на вёску з Загумення — сплылі на Курачовыя Цяні. Белая паласа стаяла ўжо пад самым лесам.

Недзе ў тым канцы вёскі загаляшыў певень; скрыпнулі блізка вароты; у Луськім, у тумане, загудзела і сціхла машына; за ракой пад Вешкамі азвалася дзікая качка, зачыркала густа і ядрана, — краталася, прачынаючыся додніцай, зямля...

Андрэй пастаяў яшчэ ля сваіх варот, гледзячы на Луськае.

«Сціраецца месяц, — падумаў ён. — Апошняя квадра...»

Дома ў хаце ён адразу падышоў да ложка да дачкі. Апёрся рукамі на брыж у галовах.

Дачка спала, спусціўшы з ложка руку. Ён доўга глядзеў на яе, тады заплюшчыў вочы... Забалела-забалела ў сярэдзіне...

Пасля ён падышоў і паправіў даччыну руку. У другой хаце, не распранаючыся, адразу паваліўся на ложак, чуў, як чыкалі на сцяне ад вуліцы ходзікі, і яму здавалася, што шэпча на вуха Балюта: «А чаму ты нічога не пытаешся?..»

Ад сцяны, дзе ўсягды спала Верка, запахла вільготнай глінкай...

Ён сціснуў галаву рукамі...

НАТАТКІ МАСТАЦТВАЗНАЎЦЫ

Леанід ДРОБАЎ

У ПОШУКАХ СКАРБАЎ

Варшава — Кракаў — Уроцлаў — Познань

На ўспамін пра сустрэчы ў Польшчы. Л. Дробаў і гід Крыстына Манiла.

I.

І ВОСЬ еду ў Польшчу!.. Афармлены дакументы. Білет — у кішэні. Настрой, як кажуць, чамаданны.

Еду не турыстам. Не да сваякоў. Мэта паездкі — даследаванні, работа ў бібліятэках, музеях, архівах.

Спадзяюся запоўніць некаторыя пакуль што белыя старонкі даўняга і не такога ўжо даўняга мінулага нашага выяўленчага мастацтва. Падставы для спадзяванняў ёсць. Не адзін год аддадзены даследаванню вельмі складаных узаемаадносін беларускага і польскага выяўленчага мастацтва. Галава перапоўнена разнастайнымі гіпотэзамі. План даследаванняў — аскрэслены. Папярэдняя работа ў нашых архівах, перапіска са спецыялістамі ды і публікацыі ў польскім друку ўсяляюць у мяне добрую надзею.

Перагортваю ў думках польскія дарожныя нататкі Янкі Брыля, Сцяпана Александровіча, усё, што напісана пра колішнюю, буржуазную, і пра сённяшнюю, народную Польшчу ў нашым друку. Ці ўдасца падгледзець нейкія адметныя ракурсы замежнага жыцця? З якімі людзьмі сустрэнуся? Як складуцца ўзаемаадносіны з калегамі?

Забягаючы наперад, скажу: вярнуўшыся з паездкі, накідваючы гэтыя эскізы сустрэч, размоў, роздуму, жывых уражанняў ад перажытага і ўбачанага, пераконваюся: падарожжа было надзвычай павучальнае, карыснае. А галоўнае — яно сцвердзіла яшчэ раз: даследаваць мінулае нашага мастацтва трэба вельмі пільна і ўважліва. Вельмі многія факты патрабуюць яшчэ не толькі асэнсавання, але і перш за ўсё — элементарнага выяўлення. І такія паездкі, як маё падарожжа ў Польшчу, вельмі неабходныя. Пабачыўшы многае на свае вочы, я зусім па-новаму перачытваю напісанае раней рознымі даследчыкамі аб польскім і беларускім мастацтве, адкрываюцца зусім іншыя, чым раней, узаемасувязі фактаў, дэталяў, куды больш рэльефна, чым раней, паўстае перад унутраным зрокам карціна ўзаемасувязяў мастацтваў народаў-суседзяў.

Можа быць, якраз таму, што знойдзенае ў Польшчы патрабуе яшчэ пэўнага часу для навуковага асэнсавання, я пастараўся напісаць гэтыя дарожныя нататкі, каб захаваць менавіта першыя ўражанні не толькі ад польскіх знаходак, але і ад самой народнай Польшчы, ад яе людзей, гарадоў, ад багацця яе мастацтва, часам вельмі блізкага і зразумелага нам, суседзям, а часам — спрэчнага, такога, якое патрабуе дадатковага роздуму, пэўнай нават палемікі з польскімі мастакамі і мастацтвазнаўцамі.

II.

У ПОЛЬСКУЮ Народную Рэспубліку я ляцеў не ўпершыню. У Варшаве я быў і раней — у 1966 годзе. Але тая паездка была надзвычай імклівая, і ў памяці асела толькі самае агульнае ўражанне. Феерверк аднаўленага руплівымі, гаспадарлівымі палякамі! Амаль ушчэнт разбураная фашыстамі Варшава паўставала ва ўсёй сваёй колішняй велічы — у тым самым выглядзе, як у работах славутага Каналета, які нямала натхнення аддаў адлюстраванню гэтага старажытнага горада. Дарэчы, работы гэтага мастака — ледзь не адзіная крыніца ўзнаўлення аблічча Старой Варшавы. І здавалася, быццам не пранеслася тут навала другой сусветнай вайны.

Цяпер я зноў перажываў скорую сустрэчу з непаўторным Новым Святам, маляўнічым Старым Мястам, з вядомым ледзь не кожнаму ў свеце помнікам Каперніку, з багатымі музеямі Варшавы (не, гітлераўцы не здолелі спаліць і разрабаваць усё — многае захавалі польскія патрыёты, многае вярнула народу Савецкая Армія і Войска Польскае). А варшаўскія тэатры — кожны са сваёй адметнай рэжысурай! У тую паездку 1966 ўсё гэта прамільгнула, нібы ў сне. А цяпер, у вольны ад навуковых заняткаў час, я ўжо абавязкова пагляджу ўсё больш уважліва, радасна думаў я. Тэрмін маёй камандзіроўкі цяпер куды больш працяглы.

III.

САМАЛЕТ пайшоў на пасадку. Прамільгнулі доўгія сталёвыя ангары, чароды навюткіх пасажырскіх і грузавых паветраных лайнераў, якія застылі на зямлі. Аэравакзал... Пагранічныя фармальнасці не забралі шмат часу — і я на пероне паветраных варотаў Варшавы.

— Ці не вы будзеце пан доктар Дробаў? — чую пытанне і бачу сярэдняга веку мужчыну ў светла-шэрым спартыўнага тыпу гарнітуры.

— Так, Дробаў, але не доктар, а толькі кандыдат...

— Нічога, нічога! Не трэба бянтэжыцца — у нас ваша кандыдацкая ступень адпавядае нашай доктарскай. Так што не крыўдуйце, што будзем называць вас панам доктарам!..

Гэта быў Януш Дэрваед — супрацоўнік Інстытута гісторыі мастацтва Польскай акадэміі навук. Ураджэнец Віленшчыны, ён добра разумеў па-беларуску. Па дарозе ў акадэмію мой новы знаёмы сказаў: «У інстытуце спадзяюцца, што пан доктар знойдзе тут шмат карыснага для сябе».

Вось і галоўны корпус Палаца культуры і навукі — цудоўнага падарунка савецкіх людзей Варшаве. Тут размяшчаецца прэзідыум Польскай акадэміі навук. Маналітныя глыбы калон, падобныя на старажытна-грэчаскія, хуткасныя ліфты, безліч пакояў і пакойчыкаў, у якіх кіпіць жыццё.

Уражанні неяк раптам наваліліся дзесяткамі новых знаёмстваў.

Вось атэль «Метраполь». Мой пакой яшчэ не вызваліўся і, каб скарыстаць час, пані Янкоўска — мая новая «начальніца» з прэзідыума Польскай акадэміі навук — прапанавала агледзець Варшаву.

Светла-шэрая «Волга» паімчала нас да Алей Уяздоўскіх. Па дарозе — славуты парк Лазенкі з Бельведэрам — колішняй рэзідэнцыяй польскіх каралёў. Палац і парк добра захаваліся. Невялічкае азярцо ў Лазенках — любімае месца адпачынку варшавян. Над азярцом — створаная самой прыродай «эстрада». У гэтым асяроддзі натуральна выглядае магутная бронзавая постаць Шапэна. Каля помніка выдатнаму кампазітару наладжваюцца конкурсы польскіх спевакоў і піяністаў.

Калейдаскоп уражанняў! Бачыў ці не бачыў я ўсё гэта мінулы раз? Вуліца Бельведэрская, якая прымыкае да Алей Уяздоўскіх, — тут размешчаны дыпламатычны корпус. Велічны будынак нашага пасольства размешчан у прыгожым палацавага тыпу асабняку з белымі калонамі. Над ім лунае сцяг СССР. Мінаем пасольства Вялікабрытаніі — прыгожы замкнёны чатырохкутнік, аздоблены цёмна-шэрым мармурам, з вокнамі, шчыльна зацягнутымі чорнымі шторамі, з награвіраваным на паліраванай паверхні фасаду брытанскім ільвом... Пасольства ЗША — будынак са шкла і бетону, са стракатым зорна-паласатым сцягам Злучаных Штатаў...

Праязджаем пляц Трох Крыжоў. Шафёр (ён жа і гід) тлумачыць, што ў гэтым вельмі прыгожым месцы Старой Варшавы — касцёл, які наведвае палавіна варшавян.

Міжволі лаўлю сябе на думцы, што вылоўліваю з тутэйшай «энцыклапедыі архітэктуры» разнастайныя старадаўнія будынкі, параўноўваю са старажытным Вільнюсам... Мне здаецца, параўнальна-гістарычны аналіз архітэктуры Варшавы, Вільнюса з тым, што захавалася ад старасветчыны пасля сусветных войнаў на Беларусі, мог бы праліць святло на сутнасць узаемасувязей архітэктур у гэтым «кутку Еўропы». Ды і сама па сабе гэтая «энцыклапедыя» архітэктурных форм і стыляў уражвае.

Мінаючы Алеі Ерузалімскія — цэнтральную магістраль горада, перапоўненую ў гэты абедзенны час народам, трапляем праз знаёмы ўжо мне Новы Свят на Рынак Старога Мяста. Тут пануе архітэктура XVII—XVIII стагоддзяў. Пасля вайны тут былі адны толькі руіны. Але сёння зусім не адчуваеш, што ўсё гэта адноўлена якіх гадоў пятнаццаць-дваццаць назад. Вернуты да жыцця кожны старадаўні будынак. Нават атмасфера часу, калі хочаце. Афарбаваныя ў розныя колеры будынкі з чарапічнымі дахамі цясняцца, утвараючы замкнёны пляц. Тут — музей гісторыі Варшавы і побач — музей Адама Міцкевіча...

З калейдаскопу новай і старой Варшавы нечакана ўрываюся ў беларускае мінулае. Сапраўды — неспадзяванка!

На адным з будынкаў — мемарыяльная дошка сведчыць, што ў гэтай вось камяніцы ў пачатку XVIII стагоддзя варшаўскія мастакі Лука Смуглевіч і Шыман Чаховіч адкрылі школу малявання (правобраз будучай Акадэміі мастацтваў). У гэтай школе набывалі мастацкую адукацыю дзеці бедных рамеснікаў. Адсюль жа цягнецца адна са шматлікіх нітачак мастацкіх сувязей на нашую Беларусь. Сын Лукі Смуглевіча — Францішак — атрымаў у гэтай школе прафесіянальную адукацыю і потым, у пачатку XIX стагоддзя, наладжваў мастацкую асвету ў Вільні, дзе многія беларусы навучаліся выяўленчаму мастацтву.

Цікава таксама, што адзін з заснавальнікаў варшаўскай школы — Шыман Чаховіч — у свой час наведваў Беларусь. Бываў у Мінску. Ёсць звесткі, што яго творы былі ў мінскіх касцёлах. Пэндзлю Чаховіча таксама належалі многія партрэты і гістарычныя кампазіцыі ў полацкім езуіцкім калегіуме...

Дзякуй табе, старая Варшава, за гэтую неспадзяванку! Жыццё і мастацтва, сучаснасць і гісторыя настолькі спляліся ў табе, што не магу не хваляваецца, як і кожны, хто трапляе сюды! Дзякуй табе за напамінак пра братэрства «люду паспалітага» ў яднанні духоўным пры стварэнні дэмакратычнай, сапраўды народнай культуры!

Я прыгадваў беларусаў, якія вучыліся ў Варшаве... Я прыгадваў «мінчаніна» Манюшку... Я стараўся ўстанавіць па памяці — з кім мог сустракацца ў Полацку і Мінску Чаховіч, намеціў праверыць пасля па аўтарытэтных крыніцах... Тым часам мінулі калону Сігізмунда і выехалі да помніка Адаму Міцкевічу. І зноў прагучала імя маёй Беларусі. На пабудову гэтага велічнага і досыць рамантычнага манументу ў другой палове мінулага стагоддзя збіралі грошы не толькі ў Польшчы, але і ва ўсім Паўночна-Заходнім краі. Удзел у зборы сродкаў на помнік прымала беларуская інтэлігенцыя — пісьменнікі, мастакі, у тым ліку і Францішак Багушэвіч. Дык, значыцца, і беларуская працоўная капейка — у славутым падмурку!.. Вельмі прыемна, што не забываюць тут пра гэта!.. Дзякуй табе, Варшава, і за гэты напамінак!..

А вось і яшчэ «знаёмы» — Панятоўскі. Статуя работы славутага Торвальдсена. Цяпер яна стаіць насупраць будынка Савета Міністраў Польскай Народнай Рэспублікі. Калісьці гэтая статуя ўпрыгожвала замак князя Паскевіча ў гомельскім парку. Толькі прастаяла яна там нядоўга. Паводле ўмоў Рыжскага мірнага дагавору Польшчы былі вернуты многія мастацкія каштоўнасці, якія належалі раней польскім магнатам, што гаспадарылі на Беларусі, у тым ліку і статуя Панятоўскага. Захаваліся сляды яе знаходжання на Беларусі ў малюнках вядомага мастака-архітэктара першай палавіны мінулага стагоддзя Напалеона Арды. Яна адлюстравана перад вежамі гомельскага палаца (цяпер там абласны музей).

Скульптура на вуліцах і плошчах польскай сталіцы — жывое ўвасабленне сувязі часоў. Глядзіш на шматлікія манументы — і ўжо, здаецца, няма пэўнай грані, мяжы паміж гісторыяй і сучаснасцю. У сучаснасці ўвасабляецца ідэал, у імя якога ў глыбіні стагоддзяў ішла барацьба. А сённяшні дзень — поўны пафасу гісторыі, якая творыцца на нашых вачах. Так у першыя ж гадзіны знаходжання ў Варшаве я адчуў пульс гісторыі даўняй і сённяшняй. І ў гэтым пульсе адчуў рэха нашага, беларускага, мінулага. Рэха сувязей двух народаў-суседзяў, у якіх мары аб справядлівасці нараджалі вялікія глыбінныя сілы да барацьбы за сапраўды дэмакратычны кірунак развіцця грамадства.

Гісторыя палякаў — гераічная, як і гісторыя нашага народа. Ці не пра гэта гаворыць перад уваходам у філіял Польскай акадэміі навук задумлівы Капернік?.. Ці не пра гэта нагадвае помнік кіраўніку паўстання варшавян супраць іншаземных захопнікаў — простаму шаўцу Кілінскаму? А славутая варшаўская Ніке, багіня перамогі, таленавіта вылепленая польскім скульптарам — выхаванцам ленінградскай школы (ці не ў Керзіна ён вучыўся?) Я мог бы шмат напісаць пра хвалюючую сустрэчу з «жалезным Феліксам» на вуліцы Маршалкоўскай... Я мог бы многае расказаць аб пачуццях, якія выклікаюць шматлікія помнікі ахвярам фашызму...

А як застукала сэрца, калі праз Макотаў выехалі да рускіх могілак!.. У момант памяць аднавіла карціны суровага 1944 года, калі мы стаялі ў абароне перад самымі варотамі польскай сталіцы,... Гэта быў невялічкі плацдарм за ракой Нараў... Немцы ўсімі сіламі імкнуліся спіхнуць нашы войскі з невялічкага пятачка ўзаранай снарадамі зямлі... Шмат тады загінула нашых воінаў. І многія мае сябры-аднапалчане загінулі... Але не адступілі... Магло стацца, і я ляжаў бы тут, на гэтых могілках, дзе столькі знаёмых прозвішчаў — рускіх, беларусаў, украінцаў, казахаў... І можа хто другі сказаў бы тады сёння тое, што мне хочацца крыкнуць на ўвесь свет: слава вам і дзякуй вам, пабрацімы баявыя, што жыццём з'ядналі волю сённяшняй Варшавы і сённяшняга Мінска, што вызвалілі Еўропу ад карычневай чумы!.. Ды што мой адзін голас! Не адзін ён гаворыць дзякуй і славу. Амаль на кожнай вуліцы Варшавы мемарыяльныя дошкі. І сярод іх многія — у гонар паўстанцаў Варшавы. У дні «задушак» каля кожнай мемарыяльнай дошкі варшавяне запальваюць агні, прыносяць кветкі...

Я прыехаў займацца гісторыяй мастацтва. А мастацтва сустрэла мяне маўклівай размовай пра нашу сучаснасць. Пра той клопат чалавецтва, дзеля якога існуе і сённяшняе прагрэсіўнае мастацтва, — не дапусціць новай вайны. Так, мастацтва! Сотнямі невідочных нітак — мінулае і сучаснае — нараджае яно тую духоўную сувязь людзей, якая дае ім сілы змагацца за новае жыццё, будаваць яго па законах праўды, дабра, прыгажосці. Пачуццё гэта сагрэла гутарку са спадарожнікамі па Варшаве ў гэты дзень, калі мы прыехалі ў «Метраполь» і я запрасіў усіх у госці ў свой пакой на дзявятым паверсе. Я гаварыў з маімі новымі сябрамі і думаў, што нават дзеля аднаго такога дня, як гэты, перапоўнены сустрэчамі з мінулым і сучасным, з мастацтвам і з жыццём, варта было прыехаць у Варшаву.

IV.

ЦЯЖКАЯ гэта справа — асэнсаваць столькі самых разнастайных уражанняў, якімі надаравала мяне гасцінная Польшча. Міжволі даводзіцца абмежавацца нейкімі такімі, якія не паўтаралі б вядомае чытачу з дарожных дзённікаў па Польшчы маіх папярэднікаў. І я даў сабе слова, што буду расказваць пераважна пра тое, што звязана з маёй прафесіяй мастацтвазнаўцы і гісторыка выяўленчага мастацтва.

Інстытут гісторыі мастацтва Польскай акадэміі навук — у прыгожым квартале горада на вуліцы Длугей (па-нашаму — Доўгай). Некалькі трохпавярховых будынін старой, даваеннай архітэктуры.

Пра дырэктара інстытута, вядомага мастацтвазнаўцу Міхала Валіцкага, я ведаў і раней. Яго пяру належаць грунтоўныя даследаванні па гісторыі не толькі польскага выяўленчага мастацтва. З хваляваннем чакаў сустрэчы з ім. І як горка стала на душы, якой жалобай агарнула сэрца, калі сказалі, што незадоўга да майго прыезду прафесар Валіцкі памёр...

Інстытутам часова кіраваў намеснік Валіцкага, дацэнт Анджэй Рышкевіч. Чалавек рознабакова адукаваны. Ведае некалькі замежных моў. Беспамылкова арыентуецца ў мастацтве многіх краін. Грунтоўна вывучаў польска-французскія мастацкія сувязі і нядаўна выпусціў змястоўную манаграфію на гэтую тэму. У манаграфіі, між іншым, піша і пра многіх мастакоў — выхадцаў з Беларусі.

Рышкевіч сустрэў мяне надзвычай прыязна. Гэты мажны мужчына з прыемным тварам і капной густых сівых валасоў над разумнымі, уважлівымі вачыма перш за ўсё пацікавіўся маім побытам на новым месцы — ці зручна будзе працаваць, ці не адчуваю цяжкасцей з моваю. Я адказаў, што ў перакладчыку патрэбы не маю і горача падзякаваў за добры нумар у гасцініцы.

Дацэнт Рышкевіч горача цікавіўся справамі мастацтва ў нашай краіне, інфармаваў мяне аб метадах вывучэння польскімі вучонымі мастацтва XIX стагоддзя, падрабязна распытваў аб маіх непасрэдных навуковых інтарэсах: «Якімі мастакамі пан доктар цікавіцца?.. Ці не назаве пан доктар імёны?..» Ну, канечне ж, я быў гатовы да гэтага пытання і пералічыў Рышкевічу ўсіх мастакоў — выхадцаў з Беларусі, якія доўга жылі ў Польшчы або вучыліся ў мастацкіх навучальных установах Варшавы і Кракава.

Як прыемна было мне пачуць ад Рышкевіча:

— Так, вы абавязкова знойдзеце ў музеях і бібліятэках нямала звестак пра гэтых мастакоў... Нават арыгінальныя палотны захаваліся. Звярніцеся ў аддзел каталогаў інстытута — вам памогуць іх знайсці. У гэтым аддзеле сканцэнтраваны ўсе звесткі па гісторыі выяўленчага мастацтва. Папрацуйце ў бібліятэцы, у архіве — не пашкадуеце...

Неўзабаве я пераканаўся ў слушнасці парад доктара Рышкевіча. У першы дзень працы ў аддзеле каталогаў напаткаў цікавыя звесткі пра творы Дамеля, Ваньковіча, Аляшкевіча, Альхімовіча і многіх іншых мастакоў. Адразу скажу, яшчэ тыдзень назад пра такія звесткі я мог толькі марыць...

Перш чым павяду гаворку пра польскія знаходкі, не магу не зрабіць «лірычнае адступленне» ў галіну арганізацыі працы. Дасканалы парадак у аддзеле каталогаў уражвае. Падыход да справы — сапраўды навуковы. Сістэматызацыя матэрыялу — выключна прадуманая. Любая даведка — фактычная ці бібліяграфічная — даецца вельмі хутка. І часцей за ўсё такая даведка — вычарпальная. Вось куды варта было б прыехаць для абмену вопытам многім нашым бібліёграфам!.. (Забягаючы наперад, скажу, што яшчэ, бадай, лепш пастаўлена работа каталога Ягелонскай бібліятэкі ў Кракаве).

Зразумела, мой бібліяграфічны сшытак вельмі хутка папаўняўся. Прыемна было пераканацца, што многія рэдкія выданні, пра якія я раней толькі чуў, у інстытуцкай бібліятэцы можна атрымаць без асаблівых цяжкасцей. Але, бадай, самае вялікае ўражанне на мяне зрабіла інстытуцкая фотатэка. Гэта сапраўды унікальны збор рэпрадукцый работ польскіх і сусветных мастакоў, адпаведным чынам анатаваны. Сярод збораў інстытута я знайшоў каля 100 (!) рэпрадукцый твораў беларускіх (або тых, якія толькі часова жылі і працавалі на Беларусі) мастакоў. Гэтыя рэпрадукцыі польскія калегі з пачуццём вялікай прыязнасці перадалі ў дарунак нашаму Інстытуту мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору, у якім я працую.

Працяг у наступным нумары.

НОВЫЯ ПЕРАКЛАДЫ

Споўнілася 90 гадоў з дня нараджэння Гіёма Апалінэра — выдатнага паэта Францыі. Нас у першую чаргу цікавіць яго творчасць. Але хочацца ўспомніць радаслоўную паэта, звязанага нябачнымі ніцямі з Беларуссю.

Пад Навагрудкам, у маёнтку Дарашковічы, жылі некалі Каставіцкія. Міхал-Апалінарый Каставіцкі — дзед паэта, дробна-памесны, збяднелы дваранін, быў чалавекам дэмакратычных, перадавых ідэалаў. Ён разам са сваімі братамі Юзэфам і Адамам прымаў удзел у паўстанні 1863 года. Браты былі высланы царскімі ўладамі ў Сібір і Арэнбург, а Міхалу-Апалінарыю ўдалося разам з сям'ёй уцячы ў Італію.

90 гадоў назад у Рыме нарадзіўся чалавек, якому суджана было стаць паэтычнай славай Францыі.

У 1904 г. ён надрукаваў свае першыя творы пад сапраўдным прозвішчам Вільгельм Каставіцкі.

Дзякуючы маці Каставіцкай, Апалінэр назаўсёды захаваў у сваім сэрцы любоў да Расіі, да Польшчы і іншых славянскіх краін.

Цяжка паранены на фронце ў галаву, ён памёр у лістападзе 1918 года.

Лепшыя кнігі Апалінэра — «Бестыярый, або картэж Арфея», «Алкаголі», «Каліграмы» — наватарскія па сваёй сутнасці, па сваім духу.

«Бестыярый, або картэж Арфея» — першая кніга Апалінэра — была выдадзена ў Парыжы ў 1911 г. тыражом у 120 экземпляраў. Кожны верш з'яўляецца подпісам да малюнкаў мастака Рауля Дзюфі. Некалі «Бестыярыі» — казачныя сярэдневяковыя кнігі пра жывёл — былі вельмі распаўсюджаны ў Францыі.

Прапаную ўвазе чытачоў новыя пераклады з кніг «Бестыярый, або картэж Арфея» і «Каліграмы».

Эдзі АГНЯЦВЕТ.

Гіём АПАЛІНЭР

З КНІГІ «БЕСТЫЯРЫЙ, АЛЬБО КАРТЭЖ АРФЕЯ»

КОТКА

Я дому свайму пажадаць гатоў:
З розумам жонку—без лішніх слоў,
Котку, што ціха між кніг ляжыць,
На ўсе поры года—добрых сяброў,
Бо не магу без сяброў я жыць.

ТРУСІК

Я з ім пазнаёміўся ўчора
І ўзяў бы, жывога, з ахвотай,
Але ён жыве ля чабору
Ў даліне Краіны Пяшчоты.

ВЯРБЛЮД

Сваіх вярблюдаў чатырох
Дон Педра закілзаў умела—
Аб'ехаў важна свет ён цэлы.
Я так зрабіў бы, далібог,
Каб меў вярблюдаў чатырох.

МЫШ

Мышы часу —дні прыгожыя,
Вы грызеце жыццё маё і сэрца!
Пражыў я дваццаць восем, божа мой,
І вельмі кепска жыў, здаецца...

СЛОН

Скарб мой каштоўны — словы мае
Адпавядаюць іклам слановым.
Слава, як мёртвы пурпур!..
За яе
Плату я ўношу—мелодыю слова.

ВУСЕНЬ

Праца—і багацце, і Парнас.
Дык працуйце ж, бедныя паэты!
Вусень робіць-точыць доўгі час,—
Матыльком шыкоўным будзе летам.

БЛЫХА

Блыха — гэта сябар,
каханка любая,—
Да тых, каго любіць,—вельмі лютая.
Кроў нашу п'е—усім гэта ясна.
Самы любімы—самы няшчасны.

КОНІК

Чуеце? Спявае звонкі конік,
Гэта ежа найсвятога Жана.
Хай мая паэзія ўжо сёння
Будзе пірам для людзей жаданым!

МЯДУЗА

Мядузы, вы—няшчасныя галовы
З шавялюрамі ліловымі!
Вам падабаюцца штормы-буры,
А я ў захапленні ад вашай натуры.

КАРП

У вашых сажалках, стаўках
Так доўга жывеце, аж страх!
Смерць пра вас забыла, хіба,
Меланхалічныя рыбы?

ГОЛУБ

Голуб, ты мудрым каханнем вядомы,
Зачацце даў Хрысту самому.
І я закаханы ў Марыю адну,
Дапамажы мне жаніцца,
а ну!

ПУГАЧ

Беднае сэрца сваё пугачом называю,
А пугача ўсе клянуць,
праклінаюць ізноў.
На самым краі—
мая ласка, запал мой і кроў.
Тых, хто мяне палюбіў,—
я ўслаўляю.

З КНІГІ «КАЛІГРАМЫ». Вершы міру і вайны

БУДУЧЫНЯ

Падкінем салому,
Зірнем на снег,
Напішам лісты,
Пачакаем загаду.

Закруцім цыгаркі,
Згадаем каханне,
Зірнем на вінтоўкі,
На ружу зірнем!

Крыніца не высахла,
Саломы золата не пацямнела,
На пчолку загледзэмся,
Не думаючы аб заўтрашнім.

На рукі нашы зірнем!
Гэта—снег,
І ружа, і пчолка,
І наша будучыня!

ПЕРАМЕНА

Жанчына, што плакала каля хаты,
Тады, калі міма ішлі салдаты;
Паблізу ад шлюза—з вудай рабочы,
Белыя траншэі, як сляпыя вочы,
Снарады, якія разрываліся,
Запалкі, што болей у рукі не браліся—
Усё ва мне змянілася дазвання,
Усё,
апроч майго кахання!

САМ-НАСАМ З ПРЫРОДАЙ

Павел САКОВІЧ

ПАРОЙ ГРЫБНОЮ...

СМАРЖОК

Ён з'яўляецца нечакана.

Ледзьве прыгрэе сонца— яго грыбніца падыходзіць на вясновых дражджах, нібыта цеста. Пузырыцца, бурліць, пакуль не выльецца ў мудрагелістую форму. Калі не выйшаў смаржок у стройнага франта з элегантнай шапкай, дык толькі з-за паспешлівасці жыць, быць на зямлі першым. І хоць у яго такая крыўдная мянушка — смаржок, колькі захаплення і радасці прыходзіць да грыбніка, які знойдзе яго дзе-небудзь на лясным узгорку або побач са сцежкай! Несамавіты выгляд акупляецца «наварыстым» грыбным водарам.

Ён выйграў у грыбоў першы прыз. Разумнік. Нездарма ў яго так многа звілін на шапцы.

НЮХАЦЕЛЬНЫ ГРЫБ

Неяк у канцы сакавіка пайшлі мы з Фадзеічам першыя грыбы паглядзець.

Фадзеіч хоць стары, але цікаўны, як дзіцё. Усё рукамі памацаць хоча, з кожнага куста па лісточку зрывае: памне — панюхае. Нібы дэгустатар які. Ды яшчэ і даказвае, што кветкі вярбы, якую на ўзгорку ўбачылі, зусім інакш пахнуць, чым тыя, што ў нізіне сарвалі...

Потым, зусім нечакана, адшукаў Фадзеіч два добрыя страчкі. Адзін мне аддаў. «На, нюхай», — кажа, а другі сабе ўзяў. Спачатку ў далонях яго трымаў і так вось, са жмені, нюхаў. А потым, калі страчок «вычхаўся», размяў яго акуратна ў пальцах, ды і давай сабе па чарзе ў ноздры запіхваць. То ў адну, то ў другую. І жмурыцца гэтак салодка, нібы табаку нюхае. Усё пахвальвае:

— Які пах! Які пах!..

ПЯСТУН

Ну і далікатныя ж гэтыя махавічкі! Ледзь дакрануўся — на скуры сіняк ад пальцаў. Хоць і грыб, а ўсё ж непрыемна неяк. Таму і не возішся з ім асабліва: сарваў — і ў кошык адразу.

Не дай бог, была б у людзей такая скура!

ЗА ШТО МУХАМОРАМ ПЕРАПАДАЕ

Ідзеш іншы раз па лесе і бачыш: валяюцца там-сям збітыя, растаптаныя мухаморы. Да некаторых нават праз гушчар дабіраюцца. Канечне, наўрад ці з-за спартыўнага, як кажуць, інтарэсу. Тут іншае. За «ашуканства» з імі так абыходзяцца. І сапраўды, з кім не бывала такое... Стомішся, бывала, шукаючы, і раптам мільгане здалёк штосьці прывабна чырвонае. Ну, думаеш, падасінавік! Спяшаешся да яго праз гушчар, галлё калючае. Вось і руку да яго цягнеш, аж бачыш— не той грыб. Тут нервы здаць могуць...

Але ж хіба мухамор вінаваты? Калі па справядлівасці, дык яму яшчэ дзякуй сказаць трэба. За тое, што ён імгненне радасці падарыў, паляўнічаму пылу ў табе не дае згаснуць: цяпер, маўляў, гэта я, але хто ведае — у другі раз можа буду не я...

СТОП: ГРЫБ!..

З пачатку жніўня я часцей выязджаю за горад: чакаю «выхаду» грыбных арыстакратаў — падасінавікаў і белых. Аднойчы, паблізу шашы, у кустах, упершыню прыкмеціў чырвоную шапачку. Не мухамораву, у белых гарохах, — аксамітную чырвоную «вываратку». Сеў побач, любуюся ёй, а сам думаю: няхай падрасце тым часам. Потым зрэзаў і палажыў на далонь, нібы на сподачак.. Нагледзеўся сам, але шкада: радасцю сваёй падзяліцца няма з кім. Непрыкметна падышоў да шашы. Нікога, адны машыны праносяцца. Тут і з'явілася думка: а што, калі грыб на асфальт паставіць? Няхай вадзіцелі ім палюбуюцца.

Выйшаў на сярэдзіну шашы і пасадзіў грыб свой. Не прайшло хвіліны — вырульвае з-за павароту вялізны «МАЗ». Ну, думаю, растопча гэты мядзведзь маю чырвоную шапачку. Ды не: сцішыў ход і прайшоў над грыбам. Потым «Волга» з'явілася. Таксама прытармазіла. Што гэта, думаю, прафесіянальны рэфлекс — тармазіць на чырвонае? Стаў за шафёрамі назіраць. Не, з радасцю, з цікаўнасцю ўсе на грыб заглядаюцца. Як убачаць—адразу цяплеюць твары, стомленасць, мабыць знікае.

Вось і падзяліўся я сваёй радасцю, як хацеў.

ЯК Я НА БАРАВІКІ ХАДЗІЎ

У нядзелю зайшоў да мяне стары знаёмы Фадзеіч, «Давай, — кажа,—на грыбы сходзім». Здзівіў мяне такі незвычайны зварот. Ну, памыліўся, мабыць стары...

Пайшлі. На ўскрайку лесу Фадзеіч папярэдзіў:

— На баравікі наладжвайся: тут іншых грыбоў няма.

І разышліся. Я хвалююся, нібы перад спаборніцтвам: адстаць няёмка. А ў вачах ужо баравікі скачуць. І ўсё здаецца: вось, вось... Але няма і няма баравікоў гэтых. Падыду да елкі (а ў кожнай лапкі аж па зямлі сцелюцца), вазьму галінкі ў руку, адхіну—пуста. Вось так і хаджу, кожнай елцы паклоны б'ю. Плюнуў я на грыбы і прысеў. Тут Фадзеіч да мяне выйшаў. Кажу яму, што слабы я для гэтай работы. Засмяяўся стары:

— Які ж ты нездагадлівы! Ды тут іх на каленях браць трэба. Збоку яны вельмі прыкметныя.

Паставіў я кошык сярод палянкі, а сам папоўз па крузе, пад елкі заглядваю. І сапраўды: зручна! Шкада толькі, пальчаткі не захапіў: далоні пакалоў моцна. Ды яшчэ штаны на каленях працёр. Твар пашкрабаў. А так нічога... Дамоў сам ішоў.

Затое цяпер я зразумеў, чаму Фадзеіч сказаў: «Давай на грыбы пойдзем». Гэта нібы на мядзведзя, значыць. Ну, не так страшна, затое цяжка.

ВЯСЁЛАЯ ТРАСЯНКА

ЖАРТЫ, ГУМАРЭСКІ, ПАРОДЫ, ЭПІГРАМЫ, ШАРЖЫ

Міхась СКРЫПКА

УСІМ РАДНЯ

Міколу Аўрамчыку.

Я ў «Маладосці» знакамітай
Узяў паэзію ў палон.
Выводжу моладзь на арбіту,
А графаманаў — пад адхон.
Каб так стараўся ў футболе,
Я майстрам стаў бы, не інакш.
А ў «Маладосці» — проста Коля,
Хоць дэбютантам — «класік наш».
Я нават з чортам памяркоўны,
Не лезу ў спрэчках на нажы.
Я з маладымі — роўня-роўняй,
Хоць срэбра ў скроні шмат нажыў.

КАМУ ШТО

Нарэшце настала пара —
Ён выдаў раман «на-гара».
Акрамя ганарару, прызнання —
Ніякай ступені, ні звання.
Затое на гэтым рамане
Зароблена колькі званняў —
Кандыдатаў і дактароў.
І... будзь здароў.

НЕ ДАРОС

Паэту кінулі папрок:
— З кнігарні зборнік ні на крок.
А той сказаў, задраўшы нос:
— Чытач да кнігі не дарос.

КАЛІВА СМЕХУ З ПОЎНАГА МЕХУ

Па старонках заходнебеларускага сатырычнага часопіса «Маланка»

МАЛОЕ НЕПАРАЗУМЕННЕ

— За што твой Ігнат арыштаваны?
— Эт, плёвая справа: у морду аднаму сэквэстратару плюнуў.

ЗАБАБОННЫЯ

— Ай, кепска будзе: баба мне дарогу перайшла!
— Эт, баба — нічога! У мяне горай: мне сёння на ранку перайшоў камендант пастарунку.

ПАСЛЯ ВЫБАРАЎ

— Як жа ты, бабулька, галасавала?
— Эт, дай спакою! Ксёндз у касцёле як настрашыў мяне смалой, пеклам і рознымі там чарцямі і ўсё казаў за паноў галасаваць, дык я ўсю дарогу плакала да... галасавала.

НА КУКІШКАХ

Астрожны вартаўнік да арыштанта ў час галадоўкі:
— Гэй ты там!.. Жывеш яшчэ?
— Жыву, вось бачыш...
— Дык што ж ты жывеш гэтак доўга?! Памірай, брат, хутчэй, і для другіх месца патрэбна!..

КУДЫ НІ КІНЬ — УСЮДЫ КЛІН

Суддзя да сведкі:
— Кажы праўду, бо будзеш пакараны.
— Ведаеш, панок, бывае часам, што за праўду яшчэ больш караюць.

ДАЎ ЗДАЧЫ

Пан-абшарнік наняў для свайго сына настаўніка, які паходзіў з сялянскай сям'і. Вітаючыся з ім, пан пагардліва падаў яму ўсяго адзін палец рукі.

— Вялікі гонар, пане! Цэлы палец для мяне зашмат, вось вам, паночку, паўпальца рэшты,—адказаў настаўнік, падаючы пану дулю.

Падрыхтаваў В. Калачынскі.

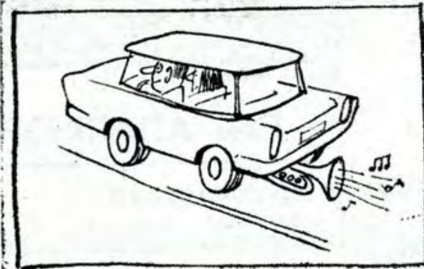

АЎТАМАБІЛЬ І МЫ...

Мал. Ю. ГРЫГОР'ЕВА.

— ...«Запарожац»? — Не, «Масквіч»...

Міні і максі.

Аляксандр МІЛАНАЎ

АНАФЕМА

Калісь настаўнік малады Дайчынаў
Спазніўся на гадзіну й пяць мінут.
Ну, думаў, сыйдзе гэткае злачынства.
Ды шэф якраз наўрэўся — тут як тут.

І папракнула строгае начальства.
А потым — дзе ўжо шэф ні
выступаў —
Як прыклад незвычайнага
нядбальства
Дайчынава заўсёды называў.

Не вытрымаў Дайчынаў — нервы
здалі:
Падаўся ў горад ад вясковых стрэх.

Ды ўслед характарыстыку прыслалі,
А ў ёй — дакладна сказана пра грэх!

Ён пасталеў. І ажаніўся хутка.
Дзяцей займеў. Прыдбаў уласны кут.
Ды, як анафема, хадзіла чутка:
«Спазніўся на гадзіну й пяць мінут!»

Калі ж нарэшце сёлетняй вясною
Дайчынаў неўпрыкмет аддаў духі,
Падняўся шэф Ніколаў над труною
І так прамовіў голасам глухім:

«Сябры, калегі і радня,
нябожчык
Прайшоў са славай свой зямны
маршрут,
Хоць праўда, некалі, у маладосці,
Спазніўся на гадзіну й пяць мінут!»

Пераклаў з балгарскай Н. ГІЛЕВІЧ.

Эрых ХАНКЕ

ПАРАЗІТЫ

— Паненка, выберыце мне, калі ласка, селядзец, але каб тлусцейшы, — папрасіў Тэадор прадаўшчыцу рыбнага аддзела.

— І мне гэтакі ж, — сказаў мужчына, што стаяў за ім.

— І ў вас хапае нахабства прасіць такі самы? Замест таго, каб самому пакруціць мазгамі і выбраць, вы фактычна карыстаецеся маім розумам.

Тэадор павярнуўся спіной да нахабніка, забраў свой селядзец і выйшаў з магазіна. «Шмат паразітаў завялося на свеце», — з гарыччу падумаў ён. Вось і ўчора, калі ён наклейваў на паштамце марку на пісьмо, тоўстая дама, якая стаяла поруч, бесцырымонна сказала:

— Вы, як я бачу, хочаце паслініць марку. Калі вам не цяжка, пасліньце і маю.

Тэадор правёў языком па яе марцы, але з другога боку, каб хоць як дапячы ёй.

З дармаедамі трэба весці самую паслядоўную непрымірымую барацьбу.

Не, эксплуатаваць сябе ён не дазволіць нікому! Неяк дажджлівай восеньскай раніцай ён ішоў у сваю кантору. Дзьмуў моцны вецер, балаў гэтак на дзесяць. Выпадкова павярнуўшыся, ён заўважыў, што нейкі тып ідзе за ім, хаваючыся за яго спіной ад ветру. Чалавек гэты быў намнога шырэй за яго ў плячах і вышэйшы. Тэадор спыніўся каля вітрыны, прапусціў нахабніка наперад і пайшоў за ім, каб узяць рэванш. Але той разгадаў манеўр Тэадора, таксама спыніўся каля вітрыны і пайшоў за ім.

Так паўтарылася некалькі разоў. Ні Тэадор, ні незнаёмы не вымавілі ні слова. Затое іх вочы гарэлі узаемнай нянавісцю. У выніку Тэадор спазніўся на работу на пятнаццаць хвілін, але затое перамог у барацьбе супраць подласці.

Горкае пачуццё расчаравання ахапіла Тэадора ў той дзень, калі ён даведаўся, што побач з ім жыве яшчэ адзін паразіт, яго сусед, пан Маер. Неяк вечарам ён застаў яго, калі той стаяў ля ўваходных дзвярэй.

— Добра, што вы прыйшлі, — сказаў пан Маер, задаволена паціраючы рукі. — Я забыў дома свой ключ.

Гэта, вядома, было хлуснёй, і Тэадор адразу ж раскусіў, што тут да чаго. Проста Маер не хацеў адмыкаць дзверы сам.

— Які жаль, — холадна адказаў Тэадор. — І я ж таксама забыў.

Суседзі абмяняліся позіркамі, і па іх вуснах слізганула ўсмешка. Але тут жа твары зноў сталі халоднымі. Яны ямчэй уселіся на прыступках і пачалі чакаць.

Хвілін праз пяць прыйшоў пан Лемкэ.

— Што гэта вы расселіся на халодных прыступках, панове?

— Мы не ўзялі з сабой ключы і чакаем каго-небудзь з дома, — крыва ўсміхнуўшыся сказаў Маер.

— Але ж дзверы не замкнуты, — здзівіўся Лемкэ.

Пераклаў з нямецкай М. Навіцкі.

Браты БАРОЎКІ

РАДКІ— ПАД БАКІ

УВАЖЛІВАЯ ПРЫЧЫНА

— Быў час, калі дзеўкі любілі
і нас,—
Аднойчы суседу сказаў Апанас.
— Чаму ж ты застаўся тады
не жанаты!
— Ніяк не мог выбраць, куды пайсці
ў сваты.

АПРАЎДАЎСЯ

Сябры называюць манюкай Івана:
— І дня не жывеш ты, Іван,
без падмана.
— Каб я не маніў, усё праўдай
было б,
І многія б з вас на мяне мелі зло.

РАЗЛІЧЫЛІСЯ

— Паддзяміў Кузьму Дзяміду.
— Падкузьміў Кузьма Дзяміда.
— Больш не будуць крыўдай трэсці—
Разлічыліся, нарэшце!

СУЦЕШЫЎ

Плача горка Волька:
— Ой, на носе болька!
Доктар, што рабіць!
Доктар, палячыце!
— Ты не плач, дзяўчына,
Будзеш, як маліна.
Скулачка садзіцца,
Цельца маладзіцца.

БЛІЗАРУКАСЦЬ

Шукаў Даніла акуляры,
Ён дом увесь і двор абшарыў:
— Цікава, хто й куды іх знёс!
А сам... забыўся на свой нос.

Рыгор БОХАН

МІЖ ІНШЫМ

— Усю палучку выклаў? — запытала маладая жонка. — Пакажы гальштук! Кажуць, што ты любіш за яго закладваць.

□

Трапіў у гандлёвую сетку і заблытаўся ў ёй.

□

Ён грэў рукі нават на халадзільніках.

□

— Заўтра, любая мая, пайду да тваёй маці і раскажу пра наша патаемнае каханне.

— Ідзі, даражэнькі, яна ўжо даўно гэтага чакае.

□

У час антракту ў фае сустрэліся два крытыкі. Адзін пазяхае.

— Тое самае хацеў сказаць і я, — заначыў другі.

«Литература и искусство» — орган Министерства культуры и правления Союза писателей БССР, Минск.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць па пятніцах.
Друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

Індэкс 63856. АТ 21132

Адрас рэдакцыі: Мінск, вул. Захарава, 19.

Тэлефоны: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, намесніка галоўнага рэдактара — 33-25 25, адказнага сакратара — 33-44 04, аддзела літаратуры — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і музыкі — 33-24 62, аддзела выяўленчага мастацтва, архітэктуры і вытворчай эстэтыкі — 33-24-62, аддзела публіцыстыкі — 33-24-62, аддзела культуры — 33-21-53, выдавецтва — 32-22 19 бухгалтэрыі — 32-15-87.

Рукапісаў рэдакцыя не вяртае.